

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNÎ GRUPLAR SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ALEVİLİK
-FETHİYE KASABASI ÖRNEĞİ-

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Doç. Dr. Y. Mustafa KESKİN

HAZIRLAYAN
Mustafa DOĞAN

ELAZIĞ-2010

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

DİNÎ GRUPLAR SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ALEVİLİK
-FETHİYE KASABASI ÖRNEĞİ-

(Yüksek Lisans Tezi)

Bu Yüksek Lisans Tezi ödevi/...../2010 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

DANIŞMAN

ÜYE

ÜYE

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / / 2010 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Enstitü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Dinî Gruplar Sosyolojisi Açısından Alevîlik
-Fethiye Kasabası Örneği-**

Mustafa DOĞAN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

2010, Sayfa: XIII+120

Araştırma, hızlı bir sosyo-kültürel değişim ve dönüşüm sürecinden geçen ülkemizde, söz konusu değişimin etkilerinin, kendisini Alevî olarak nitelendiren vatandaşlarımızın dinî ve sosyal hayatları üzerinde ne gibi değişimleri zorunlu kıldığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Söz konusu amaçla hazırlanan araştırma, giriş kısmı hariç üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, sınırları, varsayımları ile araştırmada kullanılan teknikler üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde araştırmanın temel kavramları, ikinci bölümde Malatya ve Fethiye kasabasında Alevîlik ve nihayet üçüncü ve son bölümünde de araştırmanın bulguları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din, Alevîlik, Kültür, Değişim, Modernleşme.

SUMMARY

Masters Thesis

**ALEWISH POINT OF SOCIOLOGY OF RELIGIOUS GROUP
-EXAMPLE OF FETHIYE TOWN-**

Mustafa DOĞAN

University of Firat

Institute of Social Sciences

Main Science Branch of Sciences of Philosophi and Religion Science

Branch of Religion of Sociology

2010, Page: XIII+120

This search, has been deal with the changes of Alewish's religios and social life in Fethiye (Malatya) region.

This study consist of an introduction and three chapters. In the introduction, we deal with the subject, goal, boundries, hipotez and tecnics of study. In the first chapter, has been taken main conceptions of search.

The second chapter, take care of Alewism in our country and Malatya region. And the last chapter deal with the findings of the study with tables and clarifications

Key Words: Religion, Alevîsm, Culture, The Change, Modernization.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	I
ÖZET	II
SUMMARY	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VIII
TABLolar LİSTESİ	X
EK TABLOLAR.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu.....	2
2. Araştırmanın Problemi.....	2
3. Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	3
4. Araştırmanın Sınırları	3
5. Araştırmanın Metodu.....	3
6. Evren ve Örneklem.....	5
7. Varsayım ve Denenceler	5

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI VE KURAMI

A.TEMEL KAVRAMLAR.....	6
1. Dinî Grup	6
2. Alevîlik.....	8
3. Bektaşîlik.....	10
4. Kızılbaş-Kızılbaşlık	11
5. Rafizîlik.....	12
6. Dede	13
7. Musâhip.....	15
8. Ayin-i Cem.....	16

9. Düşkünüklük	18
10. Dört Kapı -Kırk Makam.....	20
11. Modernleşme	21
12. Sosyal Değişme	22
B. ARAŞTIRMANIN KURAMI	23
1. Sosyolojik Açıdan Din.....	23
2. Kültür ve Dinî Kültür.....	24
3. Anadolu Alevîliğinin Tarihçesi	25

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA'DA ALEVÎLİK BEKTAŞÎLİK

A. MALATYA 'DA ALEVÎLİK	39
1. Malatya İsmının Menşei ve Tarihi.....	39
2. Malatya'nın Coğrafyası.....	40
3. Malatya'da Sosyo-Ekonomik Yapı.....	41
B. MALATYA İLİN'DE ALEVÎLİK	41
1. Cumhuriyetçi Eğitim Ve Kültür Merkezi(Cem Vakfı).....	43
2. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği	43
3. Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı.....	45
4. Hz. İmam Zeynel Abidin Türbesi Kültür Vakfı	45
C. FETHİYE KASABASI ALEVİLİĞİ	47
1. Fethiye beldesinin İsmi ve Tarihçesi	47
2. Kasabanın Coğrafi Yapısı ve Yerleşim Durumu.....	48
3. Kasabanın Ekonomik Durumu	48
4. Kasabanın Sosyo-Kültürel Yapısı	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A. ANKETE KATILANLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	50
1.Cinsiyet Durumu:	50
2. Yaş Durumu	50
3. Medeni Durum.....	51
4. Eğitim Durumu	51
5. Meslek Durumu	52
6. Ekonomik Düzey	52
B. GRUP İÇİ VE GRUP DIŞI DİNAMİKLER	53
1. Grup İçi Dinamikler.....	53
a. Alevî- Bektaşî Olgusuna Yüklenen Anlam	53
b. İnanç Yönünden Kendini İfade Etme Biçimi	55
c. Toplumda Kimliğini Açıklayabilme Yeterliliği	55
d. Eş Seçiminde Alevî Olmaya Gösterilen Hassasiyet(Grup İçi Evlilik)	58
e. Alevîlik-Bektaşîlik Arasındaki Farkı Onaylama	59
2. Grup Dışı Dinamikler	60
a. Sünniliğe Yüklenen Anlam	61
b. Alevîlik İle Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama.....	62
c. Sünnilere İlişkin Sahip Olunan Önyargılar	63
C. TOPLUMSAL KURUMLAR	66
1. Dedelik Kurumu	66
2. Musahiplik Kurumu.....	69
3. Düşkünlük Kurumu.....	70
D. BİLGİ BOYUTU	72
1. Dinî Referans Kaynakları(Bilgi Edinme Yolları).....	72
2. Alevîlik İle İlgili Bilgilerin Kaynakları	72
3. Sünnilikle İle İlgili Bilgilerin Kaynağı	73

VII

E. İNANÇ BOYUTU	75
1. Genel İslami İnançlar	75
a. Allah'a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere İnanç	75
b. Kur'an-ı Kerim'e İnanç	77
c. Kader inancı	78
F. İBADET BOYUTU	80
1. Namaz	81
2. Oruç	82
3. Zekât, Fitre ve Sadakalar	85
4. Hac	85
5. Ayin-i Cem	87
G. BAZI DİNÎ VE TOPLUMSAL SORUNLAR	88
1. Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama	89
2. Siyasi Tutumlar	90
3. Diyanet Teşkilatına İlişkin Tutumlar	91
4. Okullarda Din Dersi Okutulmasına İlişkin Tutumlar	92
5. Alevî-Bektaşî Derneklerine İlişkin Tutumlar	93
6. Alevî-Sünni Bütünleşmesine Bakış	94
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	97
KAYNAKLAR	101
EKLER	104
Ek- 1: Anket Formu Örneği	104
Ek-2: Ek Tablolar	113
ÖZGEÇMİŞ	120

ÖNSÖZ

Alevîlik, İslâm inancı, Türk Tasavvuf anlayışı ve Eski Türk kültürünün özelliklerine göre şekillenmiş, dinî, siyasî ve toplumsal nedenlerden dolayı kapalı cemaat yaşamı içinde kurumlaşmış dinî bir yapılanmadır. Kapalı toplum, üyelerine, inançlarının hakikat olduğu hissini verir ve bunun kutsallığından şüphe ettirmez. Saf imanla dinî inançlara bağlılık, onların kutsallığını ve doğruluğunu sorgulamayı akla getirmez. Muharrem ayında bir Alevî dedesinin, Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin'i anarken, gözyaşları içinde ruhunu teslim etmesi saf bir imana işaret eder. Yine bir Alevî'nin Ehl-i Beyt için gözyaşı dökmesi de saf bir imandır.

Sözün özü, Alevîlik kapalı toplumsal hayatında bireylerinin ruhî tatminini sağlayan, geliştirdiği toplumsal kurumlarla hayatını düzenleyen bir dinî yapılanmadır. İnançların sorgulanmadığı ve buna gerek de duyulmayan bu dinî sosyal yapı, modernleşmeyle birlikte sarsıntıya uğramıştır.

Modernleşmeyle birlikte anılan kentleşme, rasyonelleşme, bireyselleşme gibi kavramlar, Alevîliğin, çok hızlı bir sosyal değişme sürecine girmesine neden olmuştur. Modernlik, tehdit eden yapısıyla her geçen gün Alevîliğin kutsallığını yok etmektedir. Kentleşme süreciyle Alevî inançları saf iman objeleri olmaktan çıkmış, tarihi-folklorik unsurlar olarak algılanmaya başlanmıştır. Genç kuşaktan Alevîlerin bunlardan ruhî tatmin yaşadığını söylemek zordur.

Günümüzde genç kuşaktan Alevîlerin uzman olarak gördüğü insanlara en çok sorduğu sorular Alevîlik nedir? En doğru biçimde hangi kaynaktan öğrenebilirim? Alevîler camiye gitmeli mi? Namaz kılmalı mıyız? Ramazan orucu tutmalı mıyız? Gibi sorulardır. Dikkat edilirse bu soruların altında biz niçin farklıyız? Sorusu yatmaktadır. Geleneksel Alevîliğin verdiği cevaplardan tatmin olmayan genç kuşaktan Alevîlerin bu konuda sağlıklı bilgi edinme arayışları halen devam etmektedir.

Bu çalışma; Malatya İli Yazihan İlçesi Fethiye Kasabası örneğinden hareketle kırsal kesimde yaşayan Alevîlerin kültürel ve dinî Yapısını ele almayı konu edinmektedir. Araştırmayla; bilimsel yöntemler ışığında, Alevîlerin inanç ve yaşayışlarının anlaşılması ve açıklanması amaçlanmıştır.

IX

Araştırmanın giriş bölümünde; araştırmanın konusu, önemi, amacı, sınırları, varsayım ve yöntemleri ele alındıktan sonra birinci bölümde araştırmayla alakalı temel kavramlar açıklanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde; ülkemiz ve Malatya ilindeki Alevîlik, açıklanmaya çalışılmış; yörenin, coğrafi ve demografik dağılımı, ekonomik durumu hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; araştırma sahasımızda uyguladığımız anketin bulguları üzerinde durulmuş ve bu bulgularla ilgili yorumlara gidilmiştir.

Bu çalışma esnasında yoğun çalışmalarına rağmen, araştırma hakkında eleştirilerini, yönlendirmelerini ve alakalarını esirgemeyen ve fikirlerinden istifade ettiğim tez danışmanım sayın Doç. Dr. M. Yahya KESKİN hocama, ayrıca kendilerinden gördüğüm hoşgörü ve yardım severliklerinden dolayı yöre halkına, araştırma boyunca maddi-manevi yardım ve desteklerini benden esirgemeyen dostlarım ve aileme saygılarımı sunmayı bir borç bilirim

Mustafa DOĞAN

Elazığ – 2010

TABLOLAR LİSTESİ

1.	Ankete Katılanların Cinsiyet Durumu	50
2.	Ankete Katılanların Yaş Grupları	50
3.	Ankete Katılanların Medeni Durumu	51
4.	Ankete Katılanların eğitim Durumu	51
5.	Ankete Katılanların Mesleki Durumları	52
6.	Ankete Katılanların Ekonomik Düzeyleri	52
7.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Bektaşî Olgusuna Yüklenen Anlam .	53
8.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Kendini İfade Etme Biçimi	55
9.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kimliğini Açıklayabilme Biçimi.....	56
10.	Yaş grupları Değişkenine Göre Kimliğini Açıklayabilme Biçimi	57
11.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Eş seçiminde Alevî-Bektaşî Olmaya Verilen Önem	58
12.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevîlik-Bektaşîlik Arasındaki Farklılığı Onaylama	59
13.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sünniliğe Yüklenen Anlam.....	61
14.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Alevîlik Ve Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama Durumu	62
15.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sünnileri İsimlendirme Durumu	64
16.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Çevredeki Sünnilerle ilişkileri Değerlendirme Biçimi.....	65
17.	Ankete katılanların Bir Pir Dede veya Rehberine Bağlı Olma Durumu	66
18.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Bir Pir Dede veya Rehberine Bağlı Olma Durumu	67
19.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Dedeler Alevî-Bektaşîliğin Yaşatılması İçin Zorunludur? Şeklindeki Fikre Katılma Durumu	67
20.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Kendini Yetiştiren Herkes Dede Olabilir? Fikrine Katılma Durumu.....	68
21.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Dedelik Kurumu Hakkındaki Fikirlerini Belirtme Durumu.....	68
22.	Medeniyet Durumu Değişkenine Göre Musahip Edinme Durumu	70

23.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Düşkñnlük Kurumuna İlişkin Fikirlerini Belirtme Durumu	71
24.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Alevîlik ile İlgili Bilgilerin Kaynağı	73
25.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Sünnîlik ile İlgili Bilgilerin Kaynağı	74
26.	Cinsiyet Değişkenine Göre Allah'a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere ve Ahirete İnanç Durumu	75
27.	Cinsiyet Değişkenine Göre Kuran-ı Kerime İnanma Durumu	77
28.	Kader İle İlgili İncancını Belirtme Durumu	79
29.	Hangi İbadetlerin Yapıldığına İlişkin Durum	80
30.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Cuma Namazı Kılma Sıklığı	81
31.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Oruç Tutma Sıklığı	83
32.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Zekât Verme.....	85
33.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nı Ziyaret Etme Durumu	86
34.	Buldukları Yerde Ne Sıklıkla Cem Yapıldığına İlişkin Durum	87
35.	Kaç Defa Cem Ayinine Katınıldığı İle İlgili Durum	88
36.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama Biçimi.....	89
37.	Alevîlerin Siyasi Partilerle İlgili Tutumlarını Yorumlama Durumu	90
38.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Bektaşlığın Siyasallaşmasını Değerlendirme Biçimi	91
39.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Diyanet İşleri Başkanlığına Karşı Takınılan Tutum.....	92
40.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Okullarda Din Dersi Okutulmasına Karşı Takınılan Tutum	93
41.	Cinsiyet Değişkenine Göre Bir Alevî Derneğine Üyelik Durumu	94
42.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Sünni Bütünleşmesinin Gerekliliği İle İlgili Durum	95

EK TABLOLAR

1.	Yaş Değişkenine Göre Alevî-Bektaşî Olgusuna Yüklenen Anlam.....	113
2.	Cinsiyet Değişkenine Göre Sünniliğe Yüklenen Anlam	113
3.	Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Alevîlik Ve Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama Durumu	114
4.	Yaş Değişkenine Göre Allah'a İman.....	114
5.	Yaş Değişkeni Açısından "Allah-Muhammed-Ali Bir Bütün ve Nurdur" İnancına Katılma Durumu.....	115
6.	Yaş Değişkenine Göre Meleklerle İman.....	115
7.	Yaş Değişkenine Göre Kutsal Kitaplara İman	116
8.	Yaş Değişkenine Göre Peygamberlere İman	116
9.	Yaş Değişkenine Cuma Namazı Kılma Sıklığı.....	117
10.	Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Oruç Tutma Sıklığı.....	117
11.	Cinsiyet Değişkenine Göre Düşkünlük Kurumuna İlişkin Fikirlerini Belirtme.....	118
12.	Yaş Değişkenine Göre Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama Biçimi	118
13.	Yaş Değişkenine Göre Alevî-Bektaşîliğin Siyasallaşmasını Değerlendirme Biçimi.....	119
14.	Cinsiyet Değişkenine Göre Alevî-Sünni Bütünleşmesinin Gerekliliği İle İlgili Durum.....	119

KISALTMALAR

Arş.	: Araştırma
bs.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Fak.	: Fakülte
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi
İst.	: İstanbul
Krş.	: Karşılaştırm
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
neş.	: Neşreden
No	: Numara
S.	: Sayı
s.	: Sahife
DV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Üniv.	: Üniversite
Vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları-Yayınevi

GİRİŞ

Din Sosyolojisi; dinî inançlar, düşünceler, kavramlar, güçler ve şahsiyetlerin içinde doğdukları kültürel ve sosyal konjonktürü (şartları) ve bunların sebep oldukları değişimleri araştırır.¹ Sosyolojinin bir alt dalı olarak din ve toplum ilişkilerini ele alan “Din Sosyolojisi” toplumsal fenomenleri, gelişim ve değişimlerin altında yatan temel itici güçleri, kurumsal yansımaları, tartışma ve çekişmelerden doğan sonuçları din bağlamına bağlı görünüşler içinde ele almaktadır. Böylelikle insan topluluklarında dinî ve dinî-sosyal karakterli olayları, toplumsal bir olgu ve gerçeklik olarak deneysel ve objektif bir yaklaşımla incelemeyi amaç edinen bir dalı hüviyetindedir.² Din Sosyolojisi, dinî amaçlı spesifik cemaatleşmelerle ve insanların din tarafından belirlenmiş sosyal davranışlarıyla ilgilenir.³ Kısaca Din Sosyolojisi; kutsal olanla ilintili pratiklerle ilgilenir.⁴ Dinî grupların doğuşu, gelişmesi ve çöküşünü incelemek, dinler tarihçisini olduğu kadar din sosyologunu da ilgilendirir.⁵

Sosyalleşme sürecinin ortaya koyduğu bütün insani gruplar ve onların varlık ve yaşayışlarıyla ilgili bütün olaylar, sosyolojinin esas konusu olduğu gibi, dinî gruplaşma ve onun toplumdaki etkileri de din sosyolojisinin temel konusudur. Dinî gruplara bütünüyle bir göz attığımızda, dinînin iki ana sosyal grup türünde hayatiyet bulunduğunu tespit etmekteyiz. Bunun ilk şekli, dinînin organik cemaat içinde vücut bulduğu şekildedir ki, bunlara “tabii dinî” gruplar adı verilmektedir. Sosyal hayatta rastlanan gruplardan bazıları tabii şekilde var olan gruplardır. Onları teşkil eden üyeler, kan veya evlilik, akrabalık ya da komşuluk bağı gibi organik cemaat bağlarıyla birbirlerine kenetlenmiş durumdadırlar. Bu tabii ve organik cemaatlerin üyelerinin birbirlerine kenetlenmesinde rol oynayan çeşitli faktörler arasında din bağı önemli yer işgal eder. Çünkü, aynı organik cemaate mensup kimseler, aynı zamanda tabii olarak aynı dinî inanışları paylaşırlar ve müşterek dinî faaliyetler ve merasimlere katılma yoluyla birbirlerine sıkıca kaynaşırlar. Böylece, kan hısımlığı veya komşuluk esasına dayalı bulunan bu cemaatler, aynı zamanda inanç ve ibadet birliklerini oluştururlar. İşte, organik bağlarla

¹ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2000, s.53

² Ünver Günay, “Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Din” *Türk Yurdu*, Sayı:116-117, 1997, s. 80.

³ Günter Kehr, *Din Sosyolojisi*, (Çev.M.Emin Köktaş), Vadi Yay., Ankara 1996, s. 8.

⁴ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yay, Ankara 1999, s. 157.

⁵ Günay, *Din Sosyolojisi*, s. 54.

dinî bağların birbirine çakıştığı bu tür gruplara “özdeş dinî gruplar” veya “tabii dinî gruplar” adı verilmektedir.⁶ Özdeş dinî gruplar, dinînin en fazla etkilediği gruplardır.⁷

Araştırma konusu olarak seçtiğimiz, Alevî-Bektaşî geleneğine bağlı Malatya ili Yazıhan İlçesi Fethiye beldesi, sosyo-kültürel yapısı, dinî hayatın sosyal ve tarihi tezahürleri açısından “özdeş dinî grupları” hatırlatmaktadır. Biz de sosyolojinin metotlarını kullanarak belde halkının dinî ve sosyo-kültürel yaşam tarzını irdelemek amacıyla çeşitli araştırma yöntemlerini kullanarak, sosyo-kültürel bir olgu ve değişim perspektifinden Alevîlik-Bektaşîlik konusunu incelemeye tabi tutuk. Alevîlik-Bektaşîlik konusu genellikle dinler tarihi ve mezhepler tarihi uzmanları tarafından araştırmaya konu edilmekteyse de, kanaatimizce konunun dinî ve toplumsal boyutunu düşündüğümüz zaman din sosyologları tarafından araştırılması daha isabetli gözükmektedir. Bu bağlamda Din sosyolojisinin objektif bir bilim dalı olması ve kıymet hükümlerinden arınmış olması da önemli bir etken olarak kabul edilebilir.

1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, Alevî kültürünün çok zengin dinî ve sosyal tezahürlerinin yaşandığı Malatya ili Yazıhan ilçesinin Fethiye beldesindeki Alevîlerin dinî-sosyal hayatlarını bütün yönleriyle, din sosyolojisinin metotlarını kullanarak anlama ve açıklamayı konu edinmiştir.

Bu bağlamda araştırmada; Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyo-kültürel değişimi ve bu değişimin beraberinde getirdiği dinî, ekonomik yapıdaki değişim sürecini göz önünde bulundurarak Fethiye beldesinde yaşayan Alevîlerin dinî ve sosyal hayatı ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Problemi

Alevîlik, son zamanlarda üzerinde en çok ilmi çalışmaların yapıldığı konulardan birisidir. Alevîlik konusundaki çalışmalar daha çok Alevîliğin inanç ve ibadet boyutuyla ilgili çalışmalardır. Yani bu çalışmalar Alevîliğin teorik boyutuyla ilgilidir. Günümüzde Alevî insanın yaşam tarzı nedir? Alevîlerin dünya görüşü ve hayat felsefesi nedir? Alevî insan ve gruplarının sosyal statü, norm ve değerlerinin faaliyet biçimleri hakkında neler biliyoruz? Alevî toplumunu ne kadar tanıyoruz? Bütün bu tür sorulara çözüm

⁶ Günay, a.g.e., s. 238.

⁷ Yılmaz Soyyer, *Sosyolojik Açıdan Alevî-Bektaşî Geleneği*, Seyran Yay., İstanbul 1996, s. 12.

getirebilecek gözlem ve deney ürünü olan çalışmalara çok fazla ihtiyaç duyduğumuz kesindir.

3. Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmayla; Malatya ili Yazıhan ilçesi Fethiye beldesinde Alevîlerin dinî inanç ve yaşam tarzları, Alevîlikle ilgili bölgesel yaklaşımların, Alevî inanç ve değerlerine bağlılıkların, Sünnî inanç ve değerlerine karşı toplumsal tutumları ve diğer Alevî topluluklarının sosyo-dinî hayatlarıyla bağlantıları genelde sosyolojinin, özelde ise din sosyolojisinin metot ve teknikleriyle anlaşılması ve açılanması amaçlanmıştır.

Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı ortak tarihi, aynı dinî ve kültürü paylaşan Alevî ve Sünnî toplumun, çeşitli dönemlerde birbirlerine karşı önyargılarla yaklaştıkları bir gerçektir. İki toplumu kaynaştırmaya duyulan ihtiyaç hiç şüphe yoktur ki tarihin hiçbir döneminde bugünkü, kadar elzem hale gelmemiştir. Alevîlik konusunun bütün önyargılardan arınarak, gerçek dışı bilgilerden uzak, objektif olarak, realitede yaşanan şekliyle ortaya konmasının konunun aydınlatılması açısından oldukça önemli olduğunu düşünmekteyiz.

4. Araştırmanın Sınırları

Bu araştırmanın sınırları, araştırmaya konu olan Fethiye beldesindeki Alevîliğin, ülke genelinde yaşayan Alevîliğin özgün bir örneği olduğu varsayımının doğruluğu ile sınırlıdır.

Bu çalışmada, elde edilen bulguların doğruluğu, Araştırmanın yapıldığı coğrafya, zaman ve araştırmaya konu olan toplum üyelerinin verdiği cevaplarla sınırlıdır. Araştırma, belli bir zaman ve saha diliminde, belirli koşullar altında yaşayan kimseler üzerinde gerçekleştirildiğinden, araştırmada elde edilen bulgular, Türkiye genelinde ki diğer Alevî gruplara genellenemez.

5. Araştırmanın Metodu

Normatif bir bilim olan İlahiyat, belli bir dinînin incelenmesi, yorumu ve açıklanmasını amaçlar. İçinde din sosyolojisinin de bulunduğu genel din bilimi ise, dinlerin tabiatını anlama gayesi güder. Metotları açısından ilki normatif, din sosyolojisi ise deskriptif yani betimseldir. Metodolojik bakımdan betimsel olan din sosyolojisinde, veri toplama tekniği olarak mülakat, anket ve katılımcı gözlem teknikleri

kullanılmaktadır. Bundan dolayı, din sosyolojisi incelemelerinde dinleri sosyolojik açıdan, yani meydana getirdikleri sosyal tesirler bakımından ele almak gerekmektedir. Dinî tecrübenin anlatımı olan, akide, ibadetler, dinî grup ve bu grupların her birinin tipolojik ve karşılaştırılmalı incelenmesi, din sosyolojisinin gerçek konusudur. Bu araştırmada genellikle kaynak tarama, gözlem, mülakat ve anket metotları kullanılmıştır.

Gözlem, kendiliğinden oluşan ya da bilinçli olarak hazırlanan olayları ortaya çıktıkları sırada sistematik ve amaçlı bir biçimde incelemektir. Bütün araştırmalar, işe gözlemlerle başlar ve sonuçlarını kanıtlamak için de sonunda tekrar gözleme başvururlar.

Mülakat (görüşme), toplumbilimcilerin araştırmalarında en çok kullandıkları yöntemlerden bir tanesi de mülakat yöntemidir. Araştırma konusu olan toplumdaki seçilen belli kişilerle, araştırmacıların konusu ile ilgili sorular sorması ve aldığı cevapları kaydetmesi şeklinde olmaktadır.⁸ Bu teknik, karşılıklı ilişkiler kurma yoluyla bilgi edinme yoludur. Görüşme, bir sorguya çekme şeklinde değildir. Sadece görüşmecinin görüştüğü kimseden bilgi alma sürecidir.

Anket, Bir konunun araştırılması için gerekli olan-açık ve kapalı uçlu- tüm soruları içeren belge⁹ olarak tanımlanabilir. Anket çalışmasıyla ilk başta, belirlenmiş bir toplumsal grup hakkındaki verilerin sistematik bir biçimde toplanması amaçlanır.

Araştırmada öncelikle kaynak çalışması yapılmıştır. Alevîlik- Bektaşîlik konusunda var olan kaynaklardan istifade ederek, Alevîlik-Bektaşîlik hakkında bilgiler verilmiştir. Beldeyle alakalı kaynak kişiler, Dedeler tespit edilerek onlarla görüşülmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu bağlamda anket, gözlem ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Bu anlamda, doksan sekiz deneğe anket uygulanmış, bununla da yetinilmeyip yöre halkıyla yapılan mülakatlar la anket sonuçları desteklenmiştir.

Anket soruları varsayımlar doğrultusunda hazırlanmıştır. Örneklem seçiminde tamamen tesadüfî metot kullanılmıştır.

Anket bulguları yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet, medeni durum, meslek... vb bir çok değişken açısından analize tabi tutulmuştur. Çapraz tabloların değerlendirmesinde, değişkenler arasında ilişkiyi tespit etmede, X² testinden yararlanmaya çalışılmıştır.

⁸ Günay, a.g.e., s. 70.

⁹ Marshall, a.g.e., s. 25.

6. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Malatya ili Yazıhan İlçesi Fethiye Beldesi oluşturmuştur. Bu araştırma Malatya'nın Yazıhan ilçesi Fethiye beldesinde yaşayan Alevî- Bektaşî gelenek ve göreneklerine bağlı insanların sosyo-kültürel yaşamları, inançlarının din sosyolojisi metotları ile incelenmesiyle sınırlıdır. Araştırma alanında 2008 nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam nüfus 2491'dir. Araştırmanın örneklemini, anket uyguladığımız doksan sekiz denek ile mülakat yaptığımız otuz beş kişi oluşturmuştur.

7. Varsayım ve Denenceler

Araştırmanın temel varsayımı, Malatya ili Fethiye Beldesi Alevîliği, ülkemizde yaşanan sosyo-kültürel ve ekonomik değişim ve dönüşüm sürecine bağlı olarak, hızlı bir değişme sürecinden geçmektedir. Bu temel varsayımına dayalı olarak araştırmanın denenceleri (hipotezleri) şunlardır:

1. Alevîler, Sünnî İslam anlayışından farklı özelliklere sahiptirler.
2. Cinsiyet değişkenine göre, örneklemin inanç, ibadet ve sosyal meselelere ilişkin tutum ve davranışları değişmektedir.
3. Yaş değişkenine göre, örneklemin inanç, ibadet ve sosyal meselelere ilişkin tutum ve davranışları değişmektedir.
4. Eğitim düzeyi değişkenine göre, örneklemin inanç, ibadet ve sosyal meselelere ilişkin tutum ve davranışları değişmektedir.
5. Medeni duruma göre, musahip edinme davranışı değişmektedir.
6. Cinsiyet durumuna göre, örneklemin çeşitli dini ve güncel sorunlara ilişkin tutum ve davranışları değişmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TEMEL KAVRAMLARI VE KURAMI

A.TEMEL KAVRAMLAR

1. Dinî Grup

Dinînin en temel özelliği, toplumla olan ilişkisidir. Toplumsal ilişkilerde dinînin objektif ve sübjektif olmak üzere iki durumunun varlığı söz konusudur. Dinînin objektif durumu; toplumla dinînin bir arada bulunmasını, sübjektif durumu ise; toplumun içinde kişilerin tecrübelerini ifade etmektedir. Bu durum dinînin hem ferdi hem de toplumu ilgilendirdiğinin apaçık göstergesidir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, dinînin sosyolojik anlatımı söz konusu olduğunda her şeyden önce onun belli bir dinî topluluk veya cemaat oluşturma özelliğini vurgulamaktadır. Esasen her din, toplum içinde ortaya çıkar ve yayılır. Üstelik o, kendine bağlananları, en azından manevi bir birlik oluşturan bir topluluk içerisinde bir araya getirir. Bu bakımdan, din sosyolojisinin en esaslı konularından birini, dinî grup, topluluk veya cemaat şekillerinin doğuşu, gelişmesi, yapısı, değişimi ve tiplerin incelenmesi teşkil etmektedir.¹⁰ Dinî gruplar, sosyal grupların özel bir türünü meydana getirmektedirler. Aslında, din sosyolojisinin de dinî gruplar meselesi, bir dinînin hangi sosyal gruplarda yaşadığı ve hangi sosyal grupların doğuşuna sebebiyet verdiği konularına bağlı bulunmaktadır.

Dinî gruplara bütünüyle göz attığımızda, dinînin iki ana sosyal grup türünde hayatiyet bulduğunu tespit etmekteyiz. Bunun ilk şekli, dinînin organik cemaat içinde hayatiyet bulduğu şeklidir ki, bunlara “tabii dinî gruplar” adını veriyoruz. İkincisi “sırf dinî gruplar” adını almaktadır. Sosyal hayatta rastlanan gruplardan bazıları tabii şekilde var olan gruplardır. Onları teşkil eden üyeler kan veya evlilik, akrabalık ya da komşuluk bağı gibi organik cemaat bağlarıyla birbirlerine kenetlenmiş durumdadırlar. Bu tabii ve organik cemaatlerin üyelerinin birbirlerine kenetlenmesinde rol oynayan çeşitli faktörler arasında din bağı önemli yer işgal eder. Çünkü, aynı organik cemaate mensup kimseler, aynı zamanda tabii olarak aynı dinî inanışları paylaşırlar ve müşterek dinî faaliyetler ve merasimlere katılma yoluyla birbirlerine sıkıca kaynaşırlar. Böylece, kan hısımlığı veya komşuluk esasına dayalı bulunan bu cemaatler, aynı zamanda inanç ve ibadet birliklerini oluştururlar. İşte, organik bağlarla dinî bağların birbirine çakıştığı bu tür

¹⁰ Günay, a.g.e., s. 233.

gruplara “özdeş dinî gruplar” veya “tabii dinî gruplar” adı verilmektedir. Özdeş dinî gruplar, dinin en fazla etkilediği gruplardır.¹¹ Başka bir kısım topluluk şekillerinde ise, grup bağımlı sağlayan temel iletişim aracının dinî bir bağ olduğu görülmektedir. Bu durum, dinin sosyal hayatta tabii ve organik cemaatlerin dışında ve onlardan tamamen farklı yeni bazı toplulukların şekillerini yaratabilme özelliğinden kaynaklanmaktadır. İşte, grup üyelerini birbirine bağlayan temel bağın spesifik bir biçimde dinî olduğu bu tür gruplara “dinden doğan gruplar” veya “sırf dinî gruplar” adı verilmektedir.¹²

Özünde manevî babalık ya da kardeşliğin yer aldığı ve sıkı bir dayanışma duygusunun bulunduğu dinî gruplar, tabii gruplardan sadece ibadet ve teşkilat yönünden değil, döneme ait anlayışta da farklılaştı. Dinî grupların ortaya çıkmasının temelinde dinî uyarı ve itirazlar bulunmaktadır. Tüm evrensel dinler, dinî gelişmelerinin belli başlı eğilimlerine karşı periyodik itirazlarla uğraşmak durumunda kalmışlardır. İtirazların güçlü olması halinde itizal (heteredoksi-ayrılma) durumu söz konusu olabilirken; bunun gerçekleşmediği durumlarda büyük cemaatin içinde küçük bir grup olarak kalırlar. Dinî ikazlar, dinî anlayışa, ayin ve ibadetlerine, ahlâkî uygulama ve teşkilat yapısına yöneltilebilir. Dinî ikaz ve itirazların genel olarak nasıl gerçekleştiğini şöyle özetleyebiliriz. Din nazariyesinde, dinin yorumu ya da uygulaması ile kelimeler arasındaki fark tartışma konusu olmaktadır. Zâhirî veya Bâtinî yorumlar, bu tartışma konusunu teşkil eder. Ayin ve ibadete yöneltilen itirazlar, ya bunların karmaşıklığı veya aşırı basitliği iddiası ile yapılmaktadır. Ahlaki bakımdan itirazlar ise, dinin kültürel çevreye uyumunda yaşanan gevşemeler veya verilen tavizler karşısında yapılmaktadır. Teşkilat ile ilgili itirazlar da ise, teşkilatın görkemli yapısından hareketle, özüne dönme isteği ile oluşan hiyerarşik yapı ve siyasî meseleler konusundaki tavırlar esas alınarak yapılır. Dinî ikazların en önemlilerinden birini de, tasavvufî yorumlar oluşturmaktadır. Mistik ikazlar bireysel karakter arz ettiği, iç derinliğini amaçladığı ve “ben”den hareket ettiği için ikazlarını dindaşlarının çoğunluğuna veya dinin resmi teşkilatına yönelir.¹³

¹¹ Günay, a.g.e., s. 238.

¹² Günay, a.g.e., s. 239.

¹³ Mehmet Dönmez, *Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik*, İnönü Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Malatya 2003, s. 32-33.

2. Alevîlik

Sosyolojide kavramların ve tanımların önemi büyüktür. Çünkü insanlar kavramlarla düşünür ve bu düşüncelerini kavramlarla yazıya aktarırlar. Kavramların içi boşaldığında ya da boşaltıldığında kavram kargaşası doğmaktadır. Hal böyle olunca, aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmekte, bu da hem kargaşaya sebep olmakta hem de halkla aydınlar arasında uçurumlar meydana gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de yaşanan kavram kargaşasından Alevîlik de nasibini almaktadır. Herkes kendine göre bir Alevî veya Alevîlik tanımı yapmakta ve diğer tanımlamalara karşı ciddi tavırlar takınmaktadır.¹⁴

Arapçada Alevîlik; Ali’ye mensup, Ali’ye ait anlamlarına gelir. Mezhepler tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise; Hz. Ali’yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali’yi seven, sayan ve ona bağlı olan kimseye “Alevî” denir.¹⁵ Sözcüğün terim anlamına gelince; tarih boyunca dilciler, tarihçiler, şairler, edebiyatçılar, fırka ve mezhepleri inceleyen makalat yazarları, ona farklı anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin, tasavvufta tarikat silsilesi Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygamber’e ulaşan Kadirî, Mevlevî, Bektaşî ve benzeri tarikatlara Alevî denilirken, İslam Mezhepler tarihinde Alevî adı çok genel anlamda Şia ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.¹⁶ Yeri gelmişken “Şia” kelimesiyle ilgili olarak bir kaç açıklamada bulunmak istiyoruz. Şia, Arapça da (şy’a) kökünden gelme bir kelimedir ve yaygın olarak; “tarafdar, yardımcı, fırka” anlamlarına gelir.¹⁷ Abdulkakıy Gölpinarlı ise, Şia kelimesinin; “Müşayaa” kökünden geldiğini ve birisine uyanlar, bölük anlamında kullanıldığını ifade eder. Terim olarak Şia; “Hz. Ali ve soyunu hilafete (İmamete) hak sahibi görenler ve siyasi olarak Ehli Beyti destekleyenlere denir.”¹⁸

Siyasi olarak; “Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan ve üçüncü halifenin öldürülmesinden sonra şiddetlenen hilafet münakaşalarında Ali tarafını tutanlara el- Alevî’ye (Aliye bağlı olan, Ali taraftarı), bunların karşısına çıkan gruplara da el Osmanî’ye veya al Ömeriyye (Ömer ve Osman’a dolayısıyla Ebubekir’e bağlı olanlar) denilmiştir. Bu anlamıyla Alevî terimi “Hz. Ali taraftarlarından oluşan siyasi topluluğu ifade eder.”¹⁹

¹⁴ Dönmez, a.g.t., s. 14.

¹⁵ Ethem Ruhi Fırlalı, *Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik*, Selçuk Yay., İstanbul 1996, s. 7.

¹⁶ Sönmez Kutlu, “Alevîliğin Dinî Statüsü”, *İslamiyat*, C.6 S.3, 2003, s. 31-32.

¹⁷ E.Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yay., İstanbul 1990, s. 118.

¹⁸ Suleymen Uludağ, *İslamda İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler*, Marifet Yay, İstanbul 1996, s. 286.

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, TDVİA, TDV Yay., C.2, İstanbul 1989, s. 369.

“Alevî ismi Türk ve Batılı araştırmacılar arasında 19. asırdan itibaren, Anadolu ve Balkanlarda yaşayan, önceleri Kızılbaş, Tahtacı, Işıklar, Abdallar, Torlaklar, Hurufiler, daha genel anlamda da Kalanderî ve Bektaşî adıyla bilinen dinî-mistik topluluklar için yaygın bir kullanım kazanmıştır.”²⁰

Cibali Ocağı Dedesi ve taliplerine göre Alevîlik; Allah’a kul, Hz. Muhammed Mustafa’ya ümmet, İmam Ali’ye talip olan, Ehl-i Beyt’i seven ve İmam Hüseyin’in yolundan giden topluluğun kabul edip benimsediği inanç biçimidir. Yani İslamlık eşittir Alevîliktir. Bu tanıma bağlı olan ve yaşamında bunu uygulayan kişi Alevîdir. Alevî, eline, diline ve beline sahip olan, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmayan; büyüğüne saygılı, küçüğünü seven, anaya, babaya ve komşusuna saygılı ve itaatkar olan, konuğu Hak bilip saygıda ve ağırlamada kusur etmeyen; kadını erkeğe eşit gören; 72 milleti bir görüp Yaradan’dan ötürü seven; Allah’ın âdemde (insanda) sır olup mekân tuttuğuna ve âdemde tecelli ettiğine inanan; her türlü iyiliğin Tanrıdan geldiğine ve her türlü kötü fiilin insanın nefsi nedeniyle insandan olduğuna inanıp iman eden; alçak gönüllü olmayı kendisine düstur edinmiş, başka kişileri kendinden üstün sayan kişidir.²¹ Kısaca Alevîlik; “Muhammed –Ali yolu”²² olarak da kabul edilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi Alevî kelimesi, tarihin çeşitli dönemlerinde anlam değişikliklerine ya da muhteva genişlemesine uğramıştır. Dolayısıyla, Alevîlik kavramına yüklenen manalar da geniş bir yelpaze oluşturulmuştur. Ancak en geniş anlamıyla “Hz Ali yanlısı olan, ona bağlanan herkes Alevî adını alır”. Geleneksel kesim, Alevîliği “Gerçek İslam” olarak tanımlamaktadırlar. Geleneksel anlayışla Alevîliği yorumlayanların dışında, Alevîliği ideolojik olarak yorumlayıp, folklorik özelliklerle desteklenen “laik bir inanç” olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Bu grubun tanımlarında dikkat çekici unsur, “Allah- Muhammed- Ali” biçiminde bir üçleme öğretisine dayanan geleneksel Alevîliği, Batıl inançlarla yüklü olarak görmeleri ve onları bu batıl inançlardan kurtarmayı amaçlamalarıdır. Dolayısıyla bu anlayış, Alevîliği büyük oranda dinsel bağlamının dışında yer alan etnik ve siyasi bir varlık olarak tanımaktadırlar. Alevîliği tanımlamada verdiğimiz bu geleneksel yaklaşım ile ideolojik yaklaşım dışında bir üçüncü grup ise modern ve geleneksel olarak adlandırılan çevrelerin, Alevîlik üst kimliğiyle oluşturdukları bir yapı meydana gelmektedir. Bu

²⁰ Sönmez Kutlu, “Alevîliğin Dinî Statüsü”, *İslamiyat*, C.6 S.3, 2003, s. 32.

²¹ <http://www.hbektas.gazi.edu.tr/Arslanoglu.html>, İbrahim Arslanoğlu, “Alevîlik Nedir?”

²² Ali Yaman, *Alevîlik’te Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yay., İstanbul 2004, s. 60.

grubun çabaları, heteredoks ve senkretik yapısı da dâhil olmak üzere Alevîliğin özgün kabul edilen özelliklerini korumaya yöneliktir. Bu sebeple de Alevîliği “laik bir inanç” ya da “gerçek İslam” olarak tanımlayan her iki görüşle de aralarına eşit mesafe koymaktadırlar.²³

3. Bektaşîlik

Bektaşîlik, din sosyolojisinin inceleme alanına giren toplumsal yapılardan biridir ve tarikat kavramıyla vasıflandırabilecek bir müessesedir. Züht ve takva hareketleriyle bunların daha sistematik şekilleri olan tasavvufi cereyanlara ve bunların halk katında düzenli bir biçimde teşkilatlanmış tarikat gruplarına, müesses dinî bünyelerin pek çoğunda rastlamak mümkündür.²⁴ Bu bağlamda Fığlalı, Bektaşîliği; “İslam kültüründe on iki esas tarikattan biri olarak kabul edilen Bektaşîlik, mürşit olarak Hz. Muhammed(s.a.s)’i, rehber olarak Hz. Ali’yi, pir olarak ta Hacı Bektaşî Veli’yi tanımak olarak tanımlarken.²⁵; Ocak ise XIII yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekkülle başlayıp XV yy. sonlarında Hacı Bektaşî Veli ananeleri etrafında Anadolu’da ortaya çıkan bir tarikat olarak değerlendirmektedir.²⁶

Tarikatın kısa bir tarihçesini verecek olursak XIII yy. Anadolu’ya gelen Hacı Bektaş, Kırşehir yakınlarında sonradan kendi adıyla anılacak olan köye yerleşir. Önceki Türk yaşamının toplumsal ve dinsel pratikleriyle, az çok Ortodoks İslam görüntüsünü, Orta Asyalı sufi Ahmet Yesevi’nin etkisini taşıyan bir tasavvuf sisteminde birleştiren genel Türkmen babaları hareketinin bir parçası haline gelir, Türkmen kabileleri arasında zamanın azizi olarak genel bir kabul kazanıyor, müritler kazanıyor ve onları yönlendiriyor. 1500’lü yıllarda Bektaşîlerin önderliğine, yönetimi altında tarikatın pratiklerine sürekli bir biçim ve içerik verecek, yeni etkiler getirecek, Balım Sultan adlı kişi gelir.²⁷

Balım Sultan sonrası, tarikat teşkilatını tamamlamıştır. Osmanlının kuruluş döneminden itibaren desteklenen tarikatlar hoşgörülerıyla, dogmatik olmayan ve coşkulu İslam anlayışlarıyla ister kentli olsun isterse kırsal kökenli, sûfî tarikatları gayrimüslimlerin İslam’ı kabul etmelerini kolaylaştırmışlardır; ya da en azından, dinî

²³ Dönmez, a.g.t., s. 16-17.

²⁴ A.Yılmaz Soyzer, *19. Yüzyılda Bektaşîlik*, Akademi Yay., İzmir, 2005, s. 11.

²⁵ Fığlalı, Türkiye’de Alevîlik-Bektaşîlik, s. 133.

²⁶ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, TDVİA, TDV Yay., c.5, İstanbul 1989, s. 373.

²⁷ Hasan Çoşkun, *Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar ve Serinyayla Köylerinde Alevîlik*, Erciyes Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2001, s. 12.

olduğu kadar sosyal amaçlı birliktelikler sağlayarak, karşılıklı saygı içerisinde yakın ilişkilerle bir arada yaşamayı kolaylaştırmışlardı.²⁸

Bektaşî Tarikatta irşat müessesesinin başında bulunan ve manen en yüksek dereceyi kazanan şahıs “Mürşit”dir ki, Hz. Muhammed’i temsil eder. Mürşitlik en zor ve sorumluluğu en ağır olan makamdır. Ondan sonra “Rehber” gelir. Rehberliği de Hz. Ali temsil eder. Hacı Bektaş-î Veli de “Pir” makamını temsil eder. “Talip” denilen ve irşat edilerek tarikata alınacak olan adayları aydınlatmak, her bakımdan hazır hale getirmek ise rehberin görevidir. Teşkilat hiyerarşisi de şu şekilde olmaktadır. Hacı Bektaş Zaviyesin de oturan ve bütün Bektaşîlerin şeyhi mevkiini işgal eden kişi “Dede-Baba” diye anılır. Ondan sonra her tekkenin başkanlığı demek olan “Babalık” makamı gelir. Her tekkede diğer tarikatlarda da olduğu gibi “Canlar” denilen dervişler vardır. Bunlar tekkedeki çeşitli hizmetleri yerine getirirler. Canlar ise “Muhip” adı verilen müritlerden seçilir. Tarikata henüz kabul edilmemiş olanlar ise “aşık” diye adlandırılırlar.²⁹

Alevîlik ve Bektaşîlik arasındaki farklar kısaca şöyle izah edilebilir: Bektaşîlik daha çok bir tarikat görünümünde iken, Alevîlik bir mezhep görünümündedir. Bektaşîler şeyhlerine Baba derken, Alevîler din adamlarına Dede adı vermektedirler. Bektaşî olmayan birisi isterse Bektaşîliğe girebilir. Ancak isteyen herkes Alevî olamaz. Kişinin Alevî anne veya babadan dünyaya gelmesi gerekir. Bir kimse istediği Bektaşî Babasına intisap edebilir, yani Baba seçme hakları varken, Alevîler Dede seçemezler. Soyları hangi dedeye mensup ise o Dede’ye bağlı olmak zorundadırlar.³⁰

4. Kızılbaş-Kızılbaşlık

Alevî-Bektaşî inancında en çok kullanılan ve Alevîlikle eş anlama gelen “Kızılbaş-Kızılbaşlık” kavramının ortaya çıkışı hususunda araştırmacılar arasında tam bir uzlaşma sağlanmış değildir. Kızılbaş kavramından ne anlaşıldığı konusunda farklı bakış açıları vardır. Bu bakış açıları, kavramın çıkış noktasında farklılaşmaktadır. Bir anlayışa göre, Kızılbaş kavramına İslami bir özellik kazandırılarak, kavram kutsallaştırılmaktadır. Bir diğer yaklaşıma göre Kızılbaş kavramıyla Safevî Devleti’nin kuruluşu ve Şah İsmail arasında bir bağ kurularak, kavrama tarihi ve dinî bir muhteva kazandırılmak istenmiştir. Üçüncü olarak bu kavramla, Türkmenlerin sosyal hayatları

²⁸ Taha Akyol, *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*, Milliyet Yay., İstanbul 1999, s. 15.

²⁹ Ahmet Yaşar Ocak, “Bektaşîlik”, TDVİA, TDV Yay., C.5, İstanbul 1989, s. 376.

³⁰ Uludağ, a.g.e., s. 329-330.

arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek kavrama kültürel bir içerik yüklenmiştir.³¹ Bu anlamda bir Alevî dedesi olan Ali Yaman Kızılbaş (Kızıl taç giyilmesi) kavramının ortaya çıkmasını şu rivayetlere dayandırmaktadır. 1. Uhud Savaşında, Hz. Muhammed'i korumak için kendini siper eden Ebu Dücane'ne başına kırmızı bir sarık sarmıştır. 2. Hayber Savaş'ında Hz. Ali başına kırmızı sarık sarmıştı. 3.Sıffin Savaş'ında Muâviye'nin askerlerinden ayırt edilmek için Hz Ali kendi askerlerinin başına kırmızı sarık sardırması ve kendisi de bağlamıştır. 4. Safevi soyunun atası sayılan Şah Firuz, bazen başına kırmızı külah giyerdi. Kaynaklarda da kızıl külahlı Firuz Şah olarak geçmektedir. 5. Şeyh Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar, babasının öcünü almak için Şirvan'a yürürken askerlerine kırmızı sarık bağlattı. 6. Şah İsmail'in ordusu Kızıl sarıklı idi.³²

Kızılbaşlık, Türk tarihinin en önemli göç dalgalarından birisinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan, temelinde Türk kültürü, vahdet-i vücud görüşünü benimseyen, fazla mezhepsel kaygılar taşımayan sûfilik ile yoğrulmuş yüzeysel bir Müslümanlık ve yoğun bir Ehli Beyt sevgisi olan, sosyo-politik bir farklılaşma aracıdır. Kızılbaş adı başlangıçta, hiçbir olumsuz içerik taşımaksızın, sadece Safevî taraftarlığı anlamında, bizzat Kızılbaş diye isimlendirilen kimseler tarafından övünçle kullanılmıştır. Kızılbaşlık başlangıçta yalın haliyle Erdebil Tekkesi'ne mürit olmak anlamına gelmekteydi. Osmanlı Kaynakları da esas olarak Kızılbaşlığı; Safevileri destekleyen Türk boyları için kullanmıştır. Safevi Devleti "Devlet-i Kızılbaş", askeride "Leşker-i Kızılbaş"tır. Osmanlı-Safevî mücadelesinde özellikle Osmanlıların meşruiyet arayışı Kızılbaşlığın dini zemine taşınmasına yol açmıştır. 19. asrın sonlarından itibaren Kızılbaş adı, yerini "Alevî" adına bırakmıştır. Alevîlik, Kızılbaşları, Çepnileri, Tahtacıları, Bektaşîleri vs. kucaklayan bir kavram haline gelmiştir.³³

5. Rafizîlik

Râfizî sözü ilk defa Zeyd b.Ali'nin kullandığı görülmektedir. Zeyd bin Ali ile Yusuf es Sakafî arasında savaş sürerken taraftarları ona:

"Gerçek şu ki biz, düşmanlarına karşı sana, Atan Ali b. Talip'e haksızlık eden Ebubekir ve Ömer hakkındaki görüşünü söyledikten sonra sana yardım edeceğiz" dediler. Bunun üzerine Zeyd: " Bu ikisi hakkında iyilikten başka bir şey söylemem ve babamdan da

³¹ Dönmez, a.g.t., s. 17-18.

³² Ali Yaman, *Alevîlik, İnaç-Edep-Erkan*, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul 2004, s. 50.

³³ Hasan Onat, Kızılbaşlık farklılaşması Üzerine, *İslamiyat*, C.6 S.3, 2003, s. 111.

onlar hakkında iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim” diyerek haksızlıklarda bulunan Ümeyye oğullarına karşı ayaklandığını söyledi. Bunun üzerine taraftarları ondan ayrıldılar. O da onlara: “Beni bırakıp kaçınız, terk ettiniz (Rafaztumuni) dedi. Bu kelime o günden beri kullanılmaya başlanmıştır.³⁴

Alevîlik için, On altıncı asırdan itibaren Osmanlı kaynaklarında rastlanan ve tahkir için kullanılan bir isim de Râfîzî veya Râfîzâ’dır.³⁵ Ahmet Refik, Osmanlılar döneminde, Hz. Ali’ye önem veren iki zümrenin olduğunu belirttikten sonra, bunlardan birisinin Türklüğünü benimseyen ve Türk kültürünü yaşatan Bektaşîler, diğerinin ise, İran’ın dinî ve siyasi emellerine alet olan Râfîzîler olduğunu belirtmektedir. Osmanlı kaynakları da, Râfîzî sözünü muhtemelen bu özellik sebebiyle ve tamamen siyasi bir yafta olarak, Anadolu’da Sünniliğin dışındaki zümreler için bir karalama sıfatı gibi kullanmışlardır. Oysa E.Behnan Şapolyo’nun da belirttiği gibi, Anadolu’daki Alevîlerin, İslami düzeni kökünden bozmayı amaç edinen ve cemiyet nizamına düşman olan ve esasen Şîî kaynaklı bir grup olan Râfîzîlikle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.³⁶

6. Dede

Türkçede “d” harfi ile başlayan ender sözcüklerden biri olan “dede” sözcüğü Oğuzca kökenlidir. Bu sözcük edebi Türkçede; “baba, dede, ced, ihtiyar, amca ve dayı” anlamlarında kullanılmıştır. Ancak burada bu sözcüğü toplumsal ve dinsel yönleriyle ilgileneceğiz. “Dede” sözcüğünün, Orta Asya’da yaşayan Türk topluluklarında halka yol gösteren tecrübeli ve bilgili kişiler için kullanılan “ata” ve “baba” sözcükleriyle aynı anlamda, fakat nispeten daha sonraki dönemlerde kullanıldığı söylenilebilir. Hoca Ahmed Yesevi’nin çağından başlamak üzere Türklerin arasında, Arslan Baba, Hakim Ata, Mansur Ata, Çoban Ata, Baba Maçın, Baba Tahir, Baba Merendi ve Barak Baba gibi tanınmış şahsiyetlerin varlığı, bu unvanların yaygınlığını göstermektedir. “Dede” unvanı da tıpkı “ata” ve “baba” unvanları gibi saygı ifadesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Anadolu’da “ata” sözcüğünün unvan olarak az kullanıldığını, ancak, “baba” unvanının ve “ahi, şeyh, dede” gibi unvanların daha çok kullanıldığını

³⁴ Ebu Muhammed Abdulkahir el Bagdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (Çev.Ethem Ruhi Fırlalı), TDV Yay., Ankara 1991, s. 30-31.

³⁵ Fırlalı, *Alevîlik-Bektaşîlik*, s. 13.

³⁶ Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*, Avrasya Yay., Ankara 2004, s. 42.

görüyoruz. Sonuç olarak, “dede” sözcüğü Anadolu’da “ata” ve “baba” sözcükleri gibi ulusal efsane kahramanları ve din uluları için kullanılır hale gelmiştir.³⁷

Alevî-Kızılbaş topluluklarında “görgü”, “yol” ve “sürek” denen bütünüyle geleneğe ve şifahî bilgi yoluyla oluşan geleneksel kültüre dayanmaktadır. Buna göre toplulukta her şey, Dede, Rehber ve diğer tecrübeli ve yaşlıların anlattıklarından öğrenilir. Bu zümrelerde teşkilat, üç dereceden oluşur. Bunlar; Talib, Rehber ve Dede’dir.³⁸ Alevîliğin sosyal ve dinsel yapılanması içerisinde en önemli kurum Dedelik kurumudur. Anadolu’daki Alevî köylerinde dinî-sosyal hiyerarşinin en üst noktasında bulunan Dedeler, cemaatin sosyal ve dinî lideri olup, Türkiye’nin çeşitli yerlerinde bulunan ve kutsallıklarına inanılan farklı ocaklara bağlıdırlar.³⁹ Bu ocaklar şunlardır: Kırıkkale’de Hasan dede Ocağı, İzmir Narlıdere’de Yanyatır, Malatya çevresindeki Seyyidler ve bazen de Bektaşî Çelebileri.⁴⁰

Dedelik kurumunun oluşumu hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz, Anadolu’ya göçler sonrasında heterodoks şeyh ve dervişlerin öncülüğünde gerçekleşen kolonizasyon hareketiyle yakından ilişkilidir. Her ne kadar Dedelik kurumunun oluşumunu ortaya koyan tarihsel veriler sınırlı ise de, bugün hâlâ yaşayan Alevî Ocaklarında yaşamakta olan bu dervişlerin adları, bu ilişkiyi büyük ölçüde doğrulamaktadır. Alevî Ocakları’nın adlarında bu yarı-savaşçı, kolonizatör dervişlerin adları yüzyıllardır yaşamaktadır. Kendileri’ne bağlı oymaklarla Anadolu’nun çeşitli yerlerine yerleşerek, zaviyeler kuran, nüfus ve ekonomik bakımlardan buraları zenginleştiren savaşçı niteliklerine daha önce değindiğimiz bu dervişler hem maddî, hem manevî büyük nüfuza sahiptiler. Bu dervişlerin adlarını taşıyan Alevî Ocakları, onların kutsal kimlikleri çerçevesinde ortaya çıkmış ve soylarından gelenlerce de bu “ocak” geleceği sürdürülerek bugüne kadar gelmiştir. Bu konuda Ocak şu bilgileri sunuyor: “... Bugünkü dedelerin mensup buldukları ocaklar, XIII. yüzyıl Anadolu’suna göçlerle gelip muhtelif yerlere yerleşen Dede Garkın, Hacı Bektaş, Sarı Saltık gibi Türkmen babalarının soyundan gelir. Onlar, tıpkı Şamanlar gibi kabilelerinin yöneticileri idiler ve kabileleri genellikle onların isimlerini taşırdı. Bunu arşiv belgelerinden çok rahatlıkla görebiliyoruz. Şah İsmail Alevîliği organize ederken, Dedelik kurumunu da bir tarikat şeyhinin yetki ve hüviyetiyle donattı. Ayrıca onları Hz.

³⁷ http://www.ezoterizm.8m.com/Alevilikte_dedelik.html uptade. 23,03,2006

³⁸ Dönmez, a.g.t., s. 126.

³⁹ Keskin, a.g.e., s. 42.

⁴⁰ Fığlalı, Alevîlik-Bektaşilik, s. 313.

Ali soyuna nispet ederken, ellerine birer siyadename (seyyidlik belgesi) verip hepsini kendine bağladı. Bu, Dedelik kurumunu kutsal bir yapıya kavuşturdu. Bylece bugün bildiğimiz Dedelik Kurumu teşekkül etmiş oldu...”⁴¹

Alevîliğin temel ilkelerinin yazılı olduğu buyruk kitaplarından, çeşitli araştırmalardan ve Alevîler arasında günümüze kadar sürmüş bulunan uygulamadan anlaşıldığı üzere Dedeler, şu işlevlere sahip bulunmaktadırlar:

- 1.Sosyal ve dinsel bakımdan topluma önderlik etmek ve davranışlarıyla, yaşantısıyla örnek olmak,
- 2.Toplumunu irşat ve bilgilendirme,
- 3.Toplumda birliği ve dirliği sağlamak,
4. Sosyal ve dinsel törenleri (cem, cenaze, evlenme törenleri... vb) yöneltmek,
5. Adaleti sağlamak, suçluları düşkün ilan etmek,
6. İnanıcı ve gelenekleri uygulamak ve aktarmak ve
7. Kutsal gleri nedeniyle maddi-manevi sorunu olanların, hastaların başvuru yeri olmak.⁴²

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılabileceği gibi, Alevilikte en önemli kurumların başında Dedelik kurumu gelmektedir. Bylece; Alevî toplumunun temel yapı taşarından olan Dedelerin toplum içinde çok etkin olduğu ve Alevî toplumunda bir model ve aydınlatma rolünü üstlendiği tespit edilmektedir.

7. Musâhip

Arapçadan dilimize geçmiş olan ‘‘Musâhip’’ sözcüğü sözlük anlamıyla; ‘‘sohbetleşen, söyleşen, sohbet arkadaşı’’ demektir. Türkçe ‘‘lik’’ soneki ile kavramlaşıp, Alevilikte inançsal ve toplumsal akrabalığın adı olmuş; Alevilikte inanç sisteminin önemli kurumlarından birini oluşturmuştur.⁴³ Mushiplik, Anadolu Aleviliğinde; inanç mensubu, ikrar vermiş, evli iki kişinin eşleri ile birlikte ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına, toplum ve Dedenin huzurunda söz vermeleri şeklinde gerçekleştirilen sanal bir akrabalık türüdür. Kişinin hayatında yalnız bir kere gerçekleşebilen bu anlaşmanın lm, Dşknlik, ayrılık gibi durumlarda bozulması halinde yenilenmesi

⁴¹ http://www.ezoterizm.8m.com/Alevilikte_dedelik.html uptade. 23.03.2006

⁴² Ali Yaman, *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, Karaca Ahmet Sultan Derneği Yay., İstanbul 2004, s. 83-84.

⁴³ <http://www.alewiten.com>, İsmail Kaygusuz, ‘‘İnançsal ve Toplumsal Akrabalık:Muhasiplik’’

mümkün değildir. Ahiret kardeşliği olarak da adlandırılmasının sebebi, bu beraberliğin ölünceye kadar sürmesinin gerekli olmasıdır.⁴⁴

Her Alevînin bir Musâhibi olması gerekir, öyle ki Musâhipsiz hiçbir merasime girilemez. Musâhibi olmayan cem törenine katılamaz, kurban lokması yiyemez. Musâhipler bütün yaşamları boyunca karşılıklı yardımlaşmakla yükümlüdür. Musâhip, gerekli her durumda, Musâhibine ve ailesine yardımcı olacaktır. Öncelikle askerlik hizmeti sırasında kardeşinin ailesine göz kulak olmak, gerektiğin de yardımına koşmak, borçlarını ödemek ve aynı şekilde kardeşinin ailesi hastalanırsa ya da kardeşi hapse gider veya beklenmedik bir anda ölürse, masraflarına yetişmekle yükümlüdür.⁴⁵ Türk toplumunda kardeş çocukları evlenebildiği halde, birbirlerine musahip olanların çocukları evlenemezler. Bu durum Musâhipliğin ne derece ileri ve köklü olduğunu gösterir. Musâhiplerden bir kadın ve diğer taraftan bir erkek ölse, hayatta kalan kadınla erkek evlenemezler. Musâhip olan erkeklere kardeş, kadınlara bacı denir. Namus ve mal-mülkleri hariç hemen her şeyleri ortak sayılır. Biri iflas etse Musâhibi derhal yardım eder, gücüne göre ona mal-mülk ve para verirken. Bunu severek ve töreye dayanan bir iş, bir hizmet olarak yerine getirir.⁴⁶

8. Ayin-i Cem

Günümüz Alevîliğinin en önemli dinî ritüellerinin başında cem ayini gelmektedir. “Ayin-i Cem, Ayn-el Cem, Ayn-ül Cem” gibi adlarla isimlendirilen ve esas olarak “Toplantı Töresi “anlamını ifade eden Cem, sözlükte; “toplamak, topluluk, cemiyet” ya da kalabalık, toplanma, birikme” gibi anlamlara gelmekte olup; halk arasında “Âyin-i Cem”, “Cem” şeklinde kullanılmaktadır.⁴⁷

Cem, Alevîlerce “Hak-Muhammed-Ali Divanı” olarak adlandırılır. Alevîlerin ibadetlerinin temeli bu cem törenlerine dayanır. Kış aylarında Perşembe’yi Cuma’ya bağlayan akşam başlaması esastır. Alevîlikle ilgili temel toplumsal kurumların tümünde olduğu gibi, Cem kurumunu da Hz. Muhammed ile Hz. Ali zamanında yaşandığı varsayılan ve Hz. Muhammed’in Miraç sonrası katıldığına inanılan “Kırklar Cemine”

⁴⁴ Dönmez, a.g.t., s. 145.

⁴⁵ Yaman, a.g.e., s. 88.

⁴⁶ Fığlalı, Alevîlik-Bektaşılık, s. 314.

⁴⁹ Keskin, a.g.e., s. 45.

dayandırmaktadırlar. Bu durum Buyruk'ta şöyle anlatılır: Hz. Muhammed miraca çıkarken bir aslan yolunu keser, kükremeye başlar. Muhammed ne yapacağını şaşırırken gaipten duyduğu söze uyararak yüzüğünü aslanın ağzına atar. Aslan sakinleşir Muhammed yoluna devam eder. Göğün en yüksek katına erişir. Orada dostuna kavuşur. Onunla doksan bin kelam konuşur. Miraçtan dönerken bir kubbe görür. Oraya yaklaştığında içerde birilerinin sohbet ettiğini fark eder. İçeri girmek için kapıyı çaldığında kendisine kim olduğu sorulur. O da peygamber olduğunu söyler. Bunun üzerine içeridekilerden birisi: “Bizim aramıza peygamber sığmaz, peygamberliğini ümmetine yap” der. Hz. Muhammed ayrılırken o kapıyı tekrar çalması için Allah'tan emir alır. İkincisinde de kapı açılmaz. Üçüncüsünde Hz. Muhammed kendisini yoksullara hizmet eden bir kişi olarak tanıtır ve içlerinde yer varsa girmek istediğini söyler bunun üzerine kapı açılır. Hz Muhammed besmele ile içeri girer. Mecliste yirmi ikisi erkek on yedisi kadın olmak üzere otuz dokuz canın sohbet ettiğini görür. Hz. Ali de o meclistedir Hz. Muhammed Ali'nin yanına oturur ama onun Ali olduğunu bilmez, oradakilere kimler olduklarını sorar. Onlar “Bizler Kırklarız” derler. Hz. Muhammed : “Sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim” der. Onlar “Bizim ulumuzda uludur, küçüğümüzde uludur. Kırkımız bir, birimiz kırktır.” derler. Hz. Muhammed: “Biriniz eksik ne oldu.” diye sorar. Onlar: “O birimiz Selman'dır. Taşraya gitti ama sen Onu da burada say” derler. O zaman Hz. Ali kolunu uzatır, kırklardan biri destur diyerek Ali'nin koluna bıçakla vurur. Aynı anda tüm canların kolundan kan çıkmaya başlar. O sırada pencereden bir damla kan girip ortaya damlar. Bu Selman'ın kanıdır, sonra kırklardan biri Ali'nin kolunu bağlar ve bütün canların kanı durur. Biraz sonra Selman gelir elinde bir üzüm tanesi getirmiştir kırklar bu üzümü Hz. Muhammed'in önüne koyup paylaşmasını isterler. Hz. Muhammed bir tek üzüm tanesini bütün kırklara nasıl paylaşacağını düşünürken Allah, meleği Cebrail'i göndererek yardımına koşar. Cebrail cennetten bir tabak getirerek Hz. Muhammed'in yanına gelir ve “şerbet eyle “ diyerek yol gösterir. Hz. Muhammed nurdan bir tabağa su koyar ve üzümü ezerek şerbet yaparak kırkların önüne koyar. Kırklar bu şerbetten içerler ve tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş olurlar ve: “Ya Allah” diyerek ayağa kalkarlar Hz. Muhammed de bunlarla birlikte semaha başlar. Semah esnasında Hz. Muhammed'in mübarek imamesi başından yere düşerek kırk parça olur. Kırkların her biri bir parçasını alır ve etek yapar bağlar. Muhammed onlara Pir ve Rehberlerini sorar. Onlar: “ Pirimiz şahı Merdan-ı Ali rehberimiz Cebrail aleyhisselamdır.” derler. Bunun üzerine Hz.

Muhammed, Ali'nin orda olduğunu anlar. Ali, Hz. Muhammed'in yanına gelir. Muhammet tecellâ ve temennâ ile Ali'ye yol gösterir. Bu sırada Hz. Muhammet, Hz. Ali'nin parmağında miraca çıkarken aslanın ağzına verdiği yüzüğü görür.⁴⁸ Yukarıda ifade ettiğimiz Kırklar Cemine dayandırılan cem ayininde dinî bir gereklilik olarak yerine getirilen iki ayinden söz edebiliriz: İkrar Verme Cemi ve Görgü Cemi. Bunlardan birincisi olan İkrar Cemi: kişinin Alevî-Bektaşî yoluna alınması amacıyla yapılan ayindir. Görgü Cemi ise, Anadolu Alevîliğinin de en önemli dinî törenin adıdır. Görgü Cemine ancak Musâhipliler, daha önce görülmüş olanlar ve görülmeye talip olanlar girebilir. Ceme katılanlar kadınlar arkada, erkekler önde olacak şekilde halka yaparak otururlar ve kadın erkek beraberce dua eder. Dedenin duasıyla cem ibadeti başlar. Cemde hizmetleri gören “on iki hizmet sahibi” vardır.⁴⁹ Yapılan duaların içeriğini genellikle Ehl-i Beyt, On İki İmam, Hak-Muhammed ve Ali sevgisi oluşturur. Cem ayinin açılışında, tören esnasında ve kapanışında Dede'nin yaptığı bu duaya “Gülbenk” denilir. Ayrıca Cemde, Alevî tarihini şekillendiren olayların geçtiği şiirler okunur. Bu deyişler eşliğinde semah dönülür. Semah bu esnada yapılan döngüsel ibadetin adıdır ve Alevî toplumu tarafından Hacı Bektaş Veli'nin “semah ariflerin âdeti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Bizim semahımız oyuncak değil, ilahi bir sırdır. Bir kimse ki semahı oyuncak sayar o cahildir.” sözü üzerine semah dönmek şarttır. Semah, ancak özel ve dinsel anlamı olan bir ortamda dönülür. Ceme katılanlar yanlarında lokmalar getirdikleri lokma adlandırılan yiyecekleri Cem ayini bitiminde ortaklaşa paylaşırlar.⁵⁰

9. Düşkünlük

Düşkünlük, yol terbiyesine aykırı davranan, suçlu kimse anlamına gelir. Alevî-Bektaşî öğretilerine uymayan kişilere Düşkün denir. Suçluluk haline de Düşkünlük denilir. Talib, Dede, Mürşid olan kişiler, kendilerini kötülüklerden irade ve istekleriyle uzak tutmalıdırlar. Eğer kişi, kendisini bu kötülüklerden uzak tutamamış ise, o kişi Düşkün sayılır. Düşkünlük, bir cezadan çok caydırıcı ve ibret verici sosyal ve toplumsal bir tedbir özelliğindedir. Haksız yere eşini boşanmış, bir adam öldürmüş veya toplumsal kurallardan birini ihlal etmiş kişi, kanuni cezanın

⁴⁸ İlyas Üzümlü, *Günümüz Aleviliği*, İsam Yay., İstanbul 1997, s. 104.

⁴⁹ Fırlı, Alevîlik-Bektaşîlik, s. 330-334.

⁵⁰ Cem töreni ve diğer ayinler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fırlı, Alevîlik-Bektaşîlik, s. 326-372.

dışında, Alevî toplumunun dışına atılarak toplumdan soyutlanır. Düşkün olan kişiye selam verilmez, evine gidip gelinmez. “Düşkün” ayinlere katılamaz, kurban eti yiyemez. Ailesi, Düşkün olan kişiyi evinden dışarı atmadıkça, Düşkün kimseyle aynı kazandan yemek yiyenlere de Düşkün göz ü yle bakılır. Düşkün kişinin Musâhibi ondan ayrılmak zorundadır. Aksi takdirde Musâhibine de aynı muamele yapılır.⁵¹

Düşkün, toplumla bağları koparılmış, dokunulması yasak birisi haline getirilmiş ve tecrit edilmiştir. Kişi, işlediği suçun durumuna göre geçici, ya da sürekli olmak üzere iki şekilde düşkün sayılır. Geçici düşkünlükte, kişi belirli bir süre toplumdan uzaklaştırılır, para ve dayak cezasına çarptırılır. Cezası sona erince bir kurban kesilir ve cem tertip edilir. Düşkün kişi, Cemde herkesten helallik alır. Sürekli Düşkünlüğe “Yoldan Düşme” de denilir. Bunlar Yol Düşkününü kabul edilerek toplumun dışına itilir. Bunlar, Kuran’da evlenilmesi yasak olanlarla evlenenler, ikrarından dönenler ve zina yapan kişilerdir.

Düşkünlük suçlarından bazıları; Çok eşlilik, boşanma, zina, hırsızlık, adam öldürme, Dedeye veya meydan erenlerine yalan söylemek, sırrı açığa vurmak, zamanında baş okutmamak, pir ve ocak hakkını ödememek, eş günahından sorumlu olmak ve Sünnî olanlara yol göstermek olarak verilebilir.⁵²

Düşkünlük meydanı, temiz ve barışık bir toplum oluşması ve hak için yapılır. Gereğinde düşküne sitem çektirilir, erkân vurulur, para cezası kesilir, bir daha suç işlememesi için tövbe ettirilir, öğüt verilir. Amaç eziyet etmek, horlamak, kırıp dökmek değildir. Şikâyetçi davadan vazgeçerse sitem hafifler ya da düşer. Cem erenleri de yalvarır yakarır, “ Pir cömerttir... bağışlayın erenler...” gibi sözlerle Dedeye ricacı olurlar. Suç ağırsa bağışlanmaz hatır gönül gözetilmez Düşkünün Musâhibi de siteme ortaktır, birlikte dara çekilip sorgulanırlar.⁵³

Bu sorgulama sonunda ceza Dede tarafından belirlenir ve toplum tarafından onaylanır. Bazı ceza ve ödenecek tazminatlara baktığımızda;

- a. Hırsızlıkta: çalınanın iki katı ödenir ve üç ay Düşkünlük cezası verilir.
- b. Adam öldüren: Pir Ocağı izin verirse ancak 3 yıl sonra mürüvvet meydanı hakkına kavuşabilir. Üç yıl köyünden uzaklaştırılır.

⁵¹ Keskin, a.g.e., s. 47.

⁵² Keskin, a.g.e., s. 47-48.

⁵³ Mehmet Yaman, *Alevîlik İnanç-Edeb-Erkan*, Garip Dede Türbesi Koruma ve Yaşatma Dern. Yay., İstanbul 2004, s. 253.

- c. Yalan söylemek. Yüz bir gün düşkün kalır. Mürüvvet meydanı masrafını görür ve çift kurban kesilir.
- d. Zina işleyen: Bir yıl üç gün sürgün. Dönüşünde davacının rızasını alması şarttır. Evli ise karısı da davacı olabilir. Tekrarında ve büyük zina suçlarında “ortadan kaybolsun “denir.
- e. Sırlar açıklayan: Dört yıl baş okuttuktan* sonra ancak meydana alınır.⁵⁴

10. Dört Kapı -Kırk Makam

Alevî Bektaşîliğin inanışlarından biri de dört kapı kırk makam inancıdır. Bu konu ile ilgili olarak; Hz Pir Hacı Bektaş-ı Veli buyurur ki: “Kul Tanrıya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur. Bu makamların onu Şeriat içinde, onu Tarikat içinde, onu Hakikat içinde ve onu da Marifet içindedir”

Şeriat Makamları:

1. İman etmek 2. İlim öğrenmek 3. İbadet etmek 4. Haramdan uzaklaşmak,
5. Ailesine faydalı olmak. 6. Çevreye zarar vermemek. 7. Peygamber’in emirlerine uymak. 8. Şefkatli olmak. 9. Temizliğe dikkat etmek. 10. Yaramaz işlerden sakınmak

Tarikat Makamları:

1. Tövbe etmek. 2. Mürşidin isteğine uymak. 3. Temiz giyinmek. 4. İyilik yolunda savaşmak. 5. Hizmetli olmak. 6. Haksızlıktan korkmak. 7. Ümitsizliğe düşmemek. 8. İbret almak. 9. Nimet dağıtmak. 10. Özünü fakir görmek

Marifet Makamları:

1. Edep(Eline-Beline-Diline). 2. Masiva'dan tecerrüt (bencillik, kin. Garezden uzak olmak).
3. Perhizkârlık. 4. Sabır ve Kanaat. 5. Hayâ (utanma). 6. Cömertlik. 7. İlim. 8. Hoşgörü. 9. Özünü bilme. 10. Ariflik

Hakikat Makamları:

1. Tevazu (alçak gönüllü olmak). 2. Kimsenin ayıbını görmemek. 3. Yapabileceği hiçbir iyiliği esirgememek. 4. Allah'ın her yarattığını sevmek. 5. Tüm insanları bir görmek. 6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek. 7. Gerçeği gizlememek. 8. Mana'yı bilmek. 9. Sırrı öğrenmek. 10. Allah'ın varlığına ulaşmak

Şeriat, anadan doğmak, Tarikat, ikrar vermek; Marifet, nefsini bilmek, Hakikat, Hakk'ı özünde bulmak yolları olarak anlatılır. Diğer bazı yazarlar ise;

⁵⁴ Bedri Noyan, *Bektaşilik- Alevilik Nedir?*, Ant/Can yay., İstanbul 1995, s. 236.

* Baş okutma: Bektaşî ve Alevilerde yılda bir nefsini temize çıkarma erkânına “Baş okutmak” denir. Noyan, a.g.e., s. 236.

Şeriat: Hz. Muhammed devri, Tarikat: Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Veli devri, Marifet: Bilimin ve Fennin geliştiği yeniçağ, Hakikat: İnsanlığın mutluluğa ve kesin barışa ulaşacağı devir⁵⁵ olarak adlandırmışlardır.

11. Modernleşme

Modernleşme kavramı; geniş anlamda değişmeye ilişkin ve genellikle de kalkınma olgusuyla ilgili olarak ele alınmaktadır. Zira, teknolojik alanda meydana gelen değişimler ve sanayileşme gibi olgular, kavramın tanımında genel kabul görmekte, ayrıca kırsal kesimden kente doğru bir geçiş süreci ile artan ticaret olgusu da vurgulanmaktadır. Bunların hepsinin yanında, modernleşmenin salt teknolojiyi ihtiva eden anlamı da mevcuttur.

Bendix'e göre ise; modernleşme; esas olarak günümüz teknolojisini içerirken, sosyal alanda 18. yüzyıldan sonraki tüm gelişmeleri de ihtiva etmektedir. Bununla toplumun demokratikleşmesi, özellikle doğuştan ve statüden gelen ayrıcalıkların yok olması ile vatandaşların eşit haklara sahip olduğunun kabul edilmesi teşvik edilmektedir.⁵⁶

Modernleşme kavramı ile ilgili teorilere baktığımızda; ekonomik temelli açıklamaların öne çıktığını görmekteyiz. Örneğin, ekonomik temelden yola çıkan Moore, toplumsal sınıflar ve ilişki biçimlerinin farklı siyasal yapıların ortaya çıkmasını doğurduğunu belirtmekte; Weber, toplumsal değişimde kültürel faktörlerin önemine işaret etmekte; Black ise, modernleşme sürecinin düşünsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve psikolojik alandaki etkileriyle birlikte ele alınması gereğine işaret etmektedir.⁵⁷

Modernleşme, sosyal yapıyı değiştirirken toplum yapısının ve örgütlenme biçiminin yeni bir şekil almasını sağlamaktadır. Bu noktada farklılaşma, uzmanlaşma ve kurumlaşma gibi olgular gündeme gelmektedir. Bu değişim sürecinde, toplumu oluşturan sınıflar arasındaki çıkar dengesi ve egemenlik ilişkileri de bozulmaktadır. Yeni gruplar ortaya çıkarak güç kazanmakta, eskinin güçlü sınıfları etkin konumlarını kaybetmektedir.

⁵⁵ Yaman, a.g.e., s. 291-293.

⁵⁶ Aytekin Yılmaz, *Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar*, Vadi Yay., İstanbul 1996, s. 25.

⁵⁷ Yılmaz, a.g.e., s. 24.

12. Sosyal Değişme

Genelde sosyologlar toplumsal değişmeyi; İnsanlar arasında karşılıklı ve sürekli etkileşimler sonucu zamanla ve zaman içinde meydana gelen yeni değerler, normlar, anlamlar, kurallar, kurumlar ve yönetim biçimleri meydana getirmel olarak açıklanmaktadır. Başka bir ifadeyle insanların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri, tarihsel süreç içerisinde farklı bir hâl almakta, toplumsal yapıda ortaya çıkan başkalaşma yada farklılaşmalar da sosyal değişimi doğurmaktadır diye tanımlamışlardır.⁵⁸ Ancak, toplumsal yapıda ortaya çıkan değişikliklerin sosyal değişim olarak nitelendirilmesinin ön şartı, toplumun sosyal teşkilâtının yapısı veya işlevlerini geçici olarak değil, sürekli ve köklü bir biçimde etkileyen ve toplumun tarihinin akışını değiştiren bir değişiklik olmasıdır.⁵⁹

Toplumda meydana gelen bir değişimi, sosyal değişim olarak görebilmek için değişimin, bir referans noktasıyla belirlenebilir olması gerekir. Bununla değişimden maksadın, bir zaman dilimine endeksli olması; kesintisiz olması, sürekliliğinin bulunması ve kolektif olması, yani aile, cemaat, eğitim, ekonomi gibi kalıcı birliktelikleri ifade eden grup veya kurumlar bazında ortaya çıkması gerekmektedir.⁶⁰

Sosyal değişim, değişim kelimesinde de ifadesini bulduğu gibi, zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu durum da, sosyal değişimin zamana bağlı tarihî bir süreç içerisinde gerçekleşen bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal değişimlerin önemli bir özelliği, onların köklü ve sürekli olmalarında toplanmaktadır. Denilebilir ki toplumsal değişimler, toplumun tarihî akışını, kaderini değiştiren değişikliklerdir. Yani geçici ve yüzeysel değişiklikler, sosyal değişim kapsamında değildirler. Bu durumda sosyal değişim denilince, moda veya çalışma hayatındaki geçici-dönemsel değişiklikleri anlamamak gerekir. Zira bunlar sosyal değişme kapsamında değildirler. Sosyal değişim denilince; bir grup veya toplum içindeki insanların ilişkilerinde yer alan yerleşik tavır ve hareketlerdeki, teknik terimi ile sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerindeki değişiklikler anlaşılmalıdır.⁶¹

⁵⁸ Barlas Tolan, *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım yay., Ankara 1991, s. 277.

⁵⁹ Günay, a.g.e., s. 328-329.

⁶⁰ Zeki Aslantürk-M Tayfun Amman, *Sosyoloji*, İrfan yay., İstanbul 1999, s. 354-355.

⁶¹ Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji*, Beta yay., İstanbul 1990, s. 197.

B. ARAŞTIRMANIN KURAMI

1. Sosyolojik Açıdan Din.

Dünyanın var olduğu gündün bu yana, dinin insan toplumunda var olduğu genel kabul gören bir görüş olmuştur. İnsan toplumunu meydana getiren en temel unsurlardan biri de dindir. Din, sözlük anlamı olarak; insanın kaderini bağlı gördüğü üstün bir güç veya ilkeye inancı, bu inancın sonucu olan ve bir yaşama kuralı yaratabilecek zihni ve ahlaki tutum olarak adlandırılır.⁶² Bunun yanında yol, şeriat, mesuliyet, hesaplaşma, bir inancın kaideler bütünü anlamlarına da gelmektedir.⁶³ Kuran-ı Kerim’de din kelimesi Doksan İki yerde geçmektedir. Ayrıca 3 ayette de farklı türevlerde yer almıştır. Bu ayetlerde din; zül, yönetme, yönetilme, itaat, hüküm, tapınma, tevhid, adet, ceza, hesap anlamlarında kullanılmaktadır.⁶⁴ Dinî literatür de din; akıl sahiplerini, iradelerini iyiye kullanmakla, bizzat hayra sevk eden ilahi nizam⁶⁵ olarak anlamlandırılır.

Toplumların din ile münasebetlerini, insanların din tarafından belirlenmiş sosyal hayatlarını ve toplumda meydana gelen dinî grupları inceleyen din sosyolojisinin toplumla alakalı bir bilim olması sebebiyle, sosyologlarda çeşitli din tarifi yapmışlardır. Dinî daha müspet düşünce şekilleri karşısında silinip ortadan kaybolmaya mahkûm bir ilke ve büyüsel düşünce tarzı olarak kabul eden August Comte ve onun yolundan giden pozitivistler bu şekilde bir din anlayışını kabul etmişlerdir. Dinin tabiatı konusunda pozitivistlerin yolundan giden Durkheim, kutsal ve kutsal dışı arasında bir ayırım gözetmekte ve kutsal kavramını dinin özü olarak almak suretiyle dinî; “kutsal şeylerle ilgili inanç ve amellerden meydana gelen ve bu inanç ve amellerin ona inanıp bağlananları manevi bir birlik meydana getiren bir cemaatle birleştiği dayanışmalı bir sistem” şeklinde tarif eder. Sosyolojinin ilk kuruluş yıllarında dinle ilgili yapılan yorumlarda, dinin sosyal hayatın basit bir salgısından ibaret olduğu ve dinin toplumsal bir kurum olmaktan ziyade kültürel bir kaynak olarak kabul etme eğilimi hâkimdir.⁶⁶

Bilindiği gibi dine klasik sosyoloji geleneği içerisinde bakışların temel kaygısı, bir bütün olarak toplumun geçirmekte olduğu dönüşüm ve bireylerin bu dönüşümde üstlendikleri rolleri ile dinin değişme karşısında ne gibi imalara ve potansiyellere sahip olduğu yönünde idi. Bunu, Marks ve Engels’in dinî toplumun gelişimi önünde bir engel olarak görmelerinde, alt sınıfların afyonu ve üst sınıfların mistifikasyon ve yanlış

⁶² “Din”, *Meydan Laurese*, C.5, İstanbul 1992, s. 343.

⁶³ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 283.

⁶⁴ Günay Tümer, “Din Sosyolojisi” *TDVİA*, C.9, İstanbul 1994, s. 312.

⁶⁵ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yay., C.1, İstanbul 1996, s. 10.

⁶⁶ Günay, a.g.e., s. 201-202.

bilinçleri olarak görebildiğimiz gibi, Weber'in toplumun bizzat içinde bir din tasavvur etmesinde ve Troeltsch'in sosyal ahlakı oluşturmada dinin rolünü yüceltmesinde rahatlıkla görebilmekteyiz. 40'lı ve 50'li yıllarda klasik geleneğin güçlü bir sentezcisi konumunda olan Parsons, dinî bir değerler sistemi olarak gördü ve kurumsal işlevlerinden büyük ölçüde soyutlanan "Özelleştirilen Din" diye bir kavram geliştirdi. Onu Bellah'ın Amerika'yı bütünleştiren bir din olarak gördüğü "Sivil Din" anlayışı izledi. O "sivil Din" ile farklılaşma, çoğulculuk ve kamusal alan karşısında özelleşmeyi devletin temel değerleriyle uyumlu hale getiren din şekli olarak tanımladı. 60'lı ve 70'li yıllara damgasını vuran eğilim ise, dinî bir mana ve kimlik sistemi olarak alma eğilimiydi. Çünkü bu dönemde fert, modern toplumun karmaşık yapısı içinde hayatının anlamını ve kurumsal baskılar karşısında bireysel kimliğinin ne olduğunu sorgulamaya başlar hale gelmişti. Bunu Berger ve Luckman'ın "Kozmik Din", "Modern Din" anlayışlarında görmekteyiz.⁶⁷

Buraya kadar aktarmış olduğumuz din tarifleri ve din ile ilgili yaklaşımlara başkalarını da eklemek mümkündür. Bununla birlikte, çoğu zaman bu tariflerin pek çok tenkitleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Hatta bu bakımdan dinin tarifi konusunda ne kadar insan varsa o kadar da din tarifi bulunduğu belirtilmektedir.⁶⁸

Din-toplum ilişkileri birbiriyle etkileşim içindedir. Biri diğerini etkilemiştir ama tarihsel bilgiler dinin daha çok toplumu etkilediğini bizlere göstermektedir. Din toplumu birçok alanda etkisi altına alarak şekillendirmiş ve değiştirmiştir. Sonuç olarak, Dinin, yoğun olarak bireysel ve kişisel, kaçınılmaz olarak da toplumsal bir gerçeklik olduğunu söyleyebiliriz.

2. Kültür ve Dinî Kültür

Kültür, "colere" mastarından gelen latince "culture" den türemiştir. Anlamı bakmak veya ihtimam göstermek. Ayrıca tarım, toprağı işlemek, ibadet, yeteneklerin, davranışların eğitimi anlamında kullanılmıştır.⁶⁹ Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü

⁶⁷ http://www.geocities.com/din_sociology, Ali Coşkun, "Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu", 20.01.2006

⁶⁸ Günay, a.g.e., s. 202.

⁶⁹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yay., İstanbul 1986, s. 38.

gösteren araçların bütünü olarak adlandırılır.⁷⁰ Sosyal bilimlerde; kültür, insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatır.⁷¹ Bu manada sosyal bünyenin muhtevası olan kültür, sosyal hayat alanının prensiplerini teşkil eder. O sebeple kültür, sosyal hayatın ehemmiyetli bir kısmıdır. İnsanın hayatı, duygu ve düşünce ile davranışları, kültür tarafından ve sosyal bünye içinde biçimlendirilir.⁷² Kısaca kültürü; örf ve adetlerden, düşünce, değerlerden, tesis ve teşkilatlardan oluşmuş bir sistem olarak kabul edebiliriz.

Yukarıda ifade edildiği gibi kültürü sadece toplumun sahip olduğu maddi öğelerle açıklamıyoruz zira kültüründe manevi öğelerinde vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu biliyoruz. Bazı sosyal bilimcilerimiz kültürü; inançlar, bilgiler, hisler ve heyecanlar bütünü olarak değerlendirmektedirler. Bu değerlendirme sonucu kültürün aslında maddi değil temelinde manevi öğelerin olduğu uygulamalarda maddi formlara büründüğünü ifade edilmektedir.⁷³ Manevi kültür öğeleri dediğimizde aklımıza inanç, yasa, gelenek ve ahlak kuralları gelmektedir. İster en ilkel topluluklarda olsun, isterse en gelişmiş topluluklarda din insanların yaşamlarını temellendirme aracı olmuş toplulukların düşünsel hayatlarını etkilemiş, onları davranışsal boyutta uyulması gereken kurallara bağlı hale getirmiş. Bunu yaparken en temel dayanağını ise iman ve inanç esasları oluşturmuştur. Bizim milli ve manevi değerlerimizin meydana gelmesinde en önemli rolü din, yani İslamiyet oynamıştır. Bu nedenle dinî inançlar, ulusların toplum hayatlarına, kanunlarına, düşünce ve bilim anlayışlarına nüfuz ettikleri kadar, onların sanatına, mimarisine, musikisine, örf ve adetlerine kısaca bütün yaşamlarına etki ettikleri ve onları etkiledikleri için milli kültürün ayrılmaz bir parçası sayılmışlardır.

3. Anadolu Alevîliğinin Tarihçesi

Anadolu'da yaşanan Alevîliğin tarihi gelişim seyrinin iyi tahlil edilebilmesinde, ilk dönem siyasi olaylarının, iyi kavramasının önemi inkâr edilemez bir gerçektir. Zira İslam Tarihini daha sonraları derinden etkilemiş çalkantıların temelleri bu olaylara dayanır. Ancak, Alevîliğin tüm referanslarını tarihin bu kesitinde aramak da sanırım büyük bir yanılğı olacaktır. Anadolu'ya özgü olan bu dinî anlayışı daha iyi

⁷⁰ T.D.K Sözlüğü C:2

⁷¹ Marshall, a.g.e., s. 442.

⁷² Nihat Nirun, *Sistemik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul 1981, s. 153.

⁷³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 1997, s. 15.

kavrayabilmek için incelemeye, Anadolu'nun İslamlaşmaya başladığı ilk dönemden itibaren bakmak gerekir.

Konunun uzmanlarından Fığlalı durumu şöyle dile getirmektedir: "Orta Asya'daki Türkler'in Anadolu ile temaslarının erken dönemlere uzandığını görmekteyiz. Öyle ki, 787 tarihinde halife Harun Reşit zamanında Bizans'a karşı yapılan bir seferde Tarsus'a yerleştirilen üç bin kişilik ilk kabilede aralarında muhtemelen Türklerde bulunmakta idi. Halife Mutasım devrinde, 839 yılında bir Türk olan Afşin komutasındaki Malatya seferini, yine sayıları on bini bulan Türk askerleri gerçekleştirmişti. Abbasiler zamanında vuku bulan bu seferler sonunda Anadolu'da göze görünür bir Türk iskânından elbette söz edilemez. İskân, ancak göçlerle gerçekleşmiştir. Göçlerin temelinde de. Çinlilerin X. yüzyıl başlarında Moğolistan'a saldırması sonucu batıya doğru çekilen ve böylece Orta Asya'da bir nüfus sıkışmasına yol açan hadiseler yatar. Çinlilerin bu baskıları sonucunda Oğuzlar Hazar ve Ural bölgelerine yayılırlar. Karahanlılar'ın 999 yılında Samanoğulları Devletine son vermeleri ile; artık bütün Türkistan ve Horasan (Maveraünnehir) Türklerin fethine açık hale geliyordu. Böylece bir kısmı bozkırlarda, bir kısmı da şehirlerde oturan Oğuzlardan Müslüman olanlar; "Türkmen" adını aldıktan sonra henüz Müslümanlığı kabul etmemiş soydaşlarına karşı mücadelelerini sürdürerek, onları Karadeniz sahillerindeki Peçenekler'in yanına sürmüş, kendilerinin de X. yüzyıl ortalarından XI. yüzyıl ortalarına kadar Selçukluları takiple İslam ülkelerine ve Anadolu'ya göçlere devam etmiştir."⁷⁴

Fığlalı devam eder: "Anadolu'ya göçler iki safhada gerçekleşmiştir. İlk aşamada XIII. yüzyılın başlarında, Karahıtaylarla Harezmîliler arasındaki mücadele sonucu Fergana'daki şehirlerin çoğu harap olmuş ve halk, bu bölgeyi terk ederek Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. İkinci aşama ise Moğol istilasının hemen öncesinde ve istila esnasında vuku bulmuştur. Maveraünnehiri zaptı sırasında kalabalık göçebe ve yarı göçebe Oğuz ve Karluk Türkleri Cengiz' in orduları önünden kaçarak Anadolu'ya sığınmışlardır. Aynı istilaya uğrayan Kıpçaklar ve Harezmşahlar'ın arkasından bütün Horasan'ın istilası üzerine birçok Türk boyu, Anadolu'ya yönelmiştir. Gerçi Türkler Malazgirt'ten en az yarım asır önce Anadolu'ya akınlara başlamışlardı. Bu akınlara, 1040'a kadar aralıksız sürmüş ve Anadolu'ya yerleşme imkanını hazırlamak bakımından büyük

⁷⁴ Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik-Bektaşılık, s. 93.

değer taşımıştır. Şurası muhakkaktır ki 1071 Malazgirt zaferinden itibaren Türk göç dalgaları aralıksız denebilecek bir şekilde XIII. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür. Anadolu'ya yerleşen bu Oğuz Türkmenleri ve diğerleri, Anadolu'nun dinî tarihi için son derece önemli yere sahiptir. Çünkü onların göçleri durmadan gelen ve eski inanışlarını da beraberinde getiren yeni küteller sebebiyle Orta Asya ve Anadolu'da İslamlaşma hadisesi, XIII. ve XIV. yüzyıla kadar tamamlanamamıştır. İlk göçle birlikte Anadolu, Müslümanlar ile Hıristiyan halk arasında son derece yakın münasebetlere sahne oluyordu. Yeni fethedilen topraklara yerleşen Müslümanlar, kendilerinden emin bir şekilde aynı yerdeki, Hıristiyanlarla bir arada yaşıyor; Orta Asya'dan getirdikleri ve İslam cilasını altında devam ettirdikleri hoşgörü, sevgi ve saygıya dayalı inanışları misafirperverlikleri, yardımseverlikleri ve çeşitli mesleki hünerleri, en önemlisi taassuptan uzak dervişane yaşayışları ile Hıristiyanların hayranlıklarını, hatta takdirlerini bile kazanıyorlardı. Bu arada, Türkmen Babaları, yerli halka hitap ederken, dinî veya kültürel yorumlarını, gerektiğinde onların hoşlarına gidecek bir şekilde sunmakta hiç tereddüt göstermiyorlardı. Anadolu'ya göç eden Türkler arasında yerleşik hayatın içinden ve büyük kültür merkezlerinden gelen tam ve kitabî olarak Müslümanlaşmış olanlar kadar, eski dinî hatıralarını İslami cila altında devam ettirerek çok yüzeysel ve ilkel bir şekilde hatta hiç Müslümanlaşmamış olanlar bile mevcuttu. Bunun sonucunda kütle, kitabî kültürün, kelimâ ve felsefî tartışmaların veya kılı kırk yaran fikhî izahların ortaya koyduğu dinî anlayışa kısmen ilgisiz kalıyor ve kendi soyunun gelenek ve göreneklerine uygun düşen ve eski Türk Kamlarının ve atalarının Müslümanlaşmış şekli olarak gördükleri Türkmen Babalarının telkin ettiği inançlarla yetiniyorlardı.⁷⁵

"Selçuklular'ın tarih sahnesine çıktıkları sırada, İslam dünyası Sünnî ve Şîî olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İtikadî açıdan Maturidî ve Eşarî, fikhî açıdan da Hanefî, Şafîî, Hanbelî ve Malikî okullardan oluşan Sünnîliğin resmi temsilcisi Abbasi halifeliği idi. Mısır'da, Fatimiler'in temsilciliğini yaptığı Şîî yelpazede ise, mutedil Şîîlik olarak isimlendirilebilecek İmamiyye Şîası dışında, hemen tamamı aşırı uçları, yani Gulat-ı Şîayı temsil eden Batnîlik, İsmâîlilik, Nusayrîlik, Dürzîlik gibi mezhepler mevcuttu. Bunlar da Sünnî dünya için ciddi bir tehlike demektir. Bunun içindir ki; daha İslamlaşma hadisesinin başlangıcından itibaren Sünnî inanışı benimseyen Türkler, Selçuklularla birlikte bu Gulat-ı Şîa inanışına bağlı zümrelerle siyasi açıdan devamlı mücadele içinde olmuşlardır. Diğer taraftan aynı dönemlerde itikadî ve siyasî alanda faaliyet gösteren

⁷⁵ Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, s. 96-97.

mezheplerin yanında toplumsal düzen temelinden sarsılmaya başlamış ve dolayısıyla geniş kitlelerde sığınılacak yegâne merci durumundaki tasavvuf ve tarikatlar da bir hayli yaygınlaşmış durumdaydı. Tasavvuf ve tarikatlar, İslam dünyasında ortaya çıkan buhranlarla bunalan insanların kendilerini Kur'an ve Hadisin özünü yaşamaya vakfetmelerinden ve dünyanın geçici zevkleri karşısında asıl olan işin insanın kendi ruhunu ve davranışlarını düzeltmek ve olgunlaştırmak olduğunu kabul ile bu yolda faaliyette bulunmalarından doğmuş bir yoldur. Gerçekten bu yol, İslam dünyasında hanedan mücadeleleri, Haçlı seferleri. Moğol istilası gibi insanların hayatlarını altüst eden karışıklık ve güvensizlik dönemlerinde alabildiğine yaygınlaşmıştır; çünkü mutasavvıflar ve tarikatlar, muzdarip ve çaresiz insanlara en çok muhtaç oldukları ruhî ve manevî güven ve huzuru sağlıyorlardı. Bununla birlikte tasavvuf perdesi altında Batımye inancına sahip ve bu inancı yaymaya uğraşanlar da mevcuttu. Oğuzların Müslüman olup Anadolu'ya yerleştikleri zaman İslam dünyasındaki tasavvuf cereyanı en hareketli dönemini idrak ediyordu.⁷⁶

Anadolu'ya göç eden Türkmenlerle birlikte muhtelif tasavvuf akımlarına mensup sayısız derviş de gelmiştir. Bu dervişler “mucahid-i fi sebilillah” olarak bir avuç inanmış Türkmenle birlikte düşmana karşı çıkan, uçlarda fetihlerde bulunan yüzlerce ve binlerce köye kendi isimlerini vererek ellerinin emeği ve alınlarının teriyle bayırlarda ve dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren, kaleler ve zaviyeler kurarak beldeler açan ve böylece İslamiyeti yayan kolonizatör Türk dervişlerinin mümessilleri olmuşlardır. Böylece Anadolu'nun Müslümanlaşmasında bu misyoner ruhlu Türk dervişlerinin ve şeyhlerin oynadığı rol büyük olmuştur.⁷⁷

Anadolu'ya İslam dünyasının Maverünnehir ve Horasan gibi kültür merkezlerinden gelen şeyhler ve dervişler, çoğunlukla göçebe veya yarı göçebe Türkmenlerin yaşadığı köyler ve dağ başlarına değil, şehirlere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Bunlar daha çok vahdet-i vücud mektebi gibi tasavvufun felsefî ve ahlakî bir sistem halinde ele alındığı İbn-i Arabî, müsamahanın ön planda tutulduğu ve estetik değerlere ağırlık verildiği Kübrevî ve Sühreverdi okullarına mensuplardı. Dolayısıyla, bağlı oldukları tasavvuf okulları, daha çok üst seviyede idarecilere görüşlerini yaymayı gerektiriyordu. Bu şeyhler, dervişler ve özellikle Mevlana Celalettin-i Rumî Anadolu'da; Konya, Kayseri, Tokat, Sivas ve Amasya gibi önemli yerleşim ve kültür

⁷⁶ Fırlı, Türkiye'de Alevilik Bektaşılık, s. 100-101.

⁷⁷ Mehmet Demirci. "Balkan Müslümanlarında Gazi-Dervişlerin Roller ve San Saltuk Örneği", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 61, Ankara 2000, s. 60-66.

merkezlerindeki halkın dinî hayatını ve Sünnî tasavvufun teşekkülünde hatırı sayılır tesir icra etmişlerdir.⁷⁸

"Diğer taraftan, sağlam ve samimi şekilde Müslüman olmakla beraber, şehirlerde yaşayanlar gibi kitabî dinî kültürden uzak göçebe ve yarı göçebe Türkmenler arasında ise, Türkler'in eski Kamlarının yerini alan Atalar, Babalar ve Dedeler, kitabî din mümessilleri olan fakihlerin öğrettiklerinden daha basit ve sade bir İslamiyeti, bu insanların anlayabilecekleri bir dil ile ve yaşamakta oldukları gelenek ve göreneklerine uygun bir tarzda, tabiri caiz ise, onları da Müslümanlaştırarak anlatıyor ve yayıyorlardı. Bu anlayışın temelinde şüphe yok ki, Şamanî anlayışın büyük ölçüde Yesevîlik ve kısmen de Melamîlik ile şekillenmiş tezahürleri görülür. Bilindiği gibi Melamîlik; her türlü gösterişten, riyadan, kibirden, övünmekten ve dünyevî ihtirastan uzak kalmak, kendini bütünüyle Allah'a teslim etmek v.b. esaslara dayanır. Onların bu esasları ile, özellikle namaz ..vs ibadet ve merasimlere pek düşkün olmamak gibi görüşleri, göçebe hayatına geleneksel Alplik telakkilerine, basit ve sade yaşantılarına uygun düştüğü içindir ki, Türkler tarafından büyük ilgi görmüş, bu inancı, Şamanilikten gelen unsurlarla da zenginleştirerek ortaya yepyeni bir tasavvuf ve din anlayışı çıkarmıştır. Baştan beri İslam akidesine samimiyetle bağlı ve taassuptan şiddetle kaçan, serbest düşünceye ve hoşgörüyü düşkün Türk toplumunda, Kalenderilik ve Haydarilik gibi karşılanması düşünülemezdi. Kendilerine, "Kalenderan, Cevalikan" ve en çok da "Taife-i Abdalan" isimleriyle anan; ama devrin kaynaklarında "Taife-i İbâhiye ve Taife-i Zenâdika" adlarıyla anılan bu topluluklar, Türkmenler'in geniş müsamahasından istifade ile Bâtunilikten ibaret görüş ve inançlarını serbestçe yayıyorlar, Anadolu'da tasavvuf perdesi altında tahriklere kalkışıyorlar, fesatlıklar çıkarıyorlardı."⁷⁹ "Anadolu Selçukluları'nın" dinî siyaset hususunda selefleri Büyük Selçukluların geleneklerine bağlı kalarak Sünnîliği korumaları sonucu, özellikle şehirler Yesevî Ocağına bağlı Türkmen yöreleri ve Ahilerin kurdukları zaviyeler ve tekkeler daima Sünnî-Hanefî anlayışın sahibi ve koruyucusu oldular. Türkler samimi Müslüman olmakla beraber, İslamiyet anlayışları kırk kırk yaran fıkıh çerçevesinde değil, çok sathî ve hareketli topluluk yaşayışlarına uygun tasavvufî telkinin gösterdiği ve öğrettiği çerçevede idi. Bu bakımdan, göçebe Türkler çevresinde gelişen Yesevîlik elbette eski Türk geleneklerinin oluşturduğu "norm" ve "değerler" ile karışmak, başka bir ifade ile Şamanlıktan gelen hayatı

⁷⁸ Fırlı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, s. 101-102.

⁷⁹ Fırlı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, s. 103-104.

Müslümanlaştırmak mecburiyetinde kalmıştır. Her ne kadar fıkıh âlimlerine göre yasak, hatta dedikodulara yol açabilecekse de, bütün günlük yaşantılarında kadının da erkek kadar aktif rol oynadığı, savaşa dahi birlikte katıldığı bu topluluklar için günlük hayatta olduğu gibi, dinî hayatta da zikir meclislerinde de kadın hiç yadırganmadan yer alabilmektedir. Nitekim Ahmet Yesevî'ye göre; eğer, erkek ve kadın bir ehl-i hak meclisinde birleşerek beraber zikir ve ibadete devam etseler bile, Hak Teâlâ onların kalplerindeki her türlü kin ve düşmanlığı yok etmeye muktedirdir.⁸⁰ Fığlalı, “ Bu tarikatı Şîî ve heterodoks olarak kabul etmez. Ona göre bu tarikat, olsa olsa, Horasan Melamilîği ile eski Türk Şamanîliğinin bir karışımından doğmuş, oldukça geniş ve serbest bir tasavvufi okuldur.”⁸¹

Sulucakarahöyük'teki dergâhında sürdürdüğü faaliyetleriyle ünü geniş bir alana yayılan Hacı Bektaş-ı Veli, yetiştirdiği halifeleri, muhtelif yerleşim merkezlerine göndermiş, vefatından sonra da halifelerinden Cemal Seyyid, Altıntaş yöresine; Sarı İsmail, Tavaz ahalisine; Kol Açık Sultan, Uşak mevkiine; Resul Baba, Beş karış denilen yere; Pir Ebu Sultan ise Konya'ya giderek yurt edinmişler ve halka hizmet götürmüşlerdir.⁸²

İlyas Üzüm, konuyu şöyle anlatır: "Bizzat Bektaşî adını taşımamakla beraber Hacı Bektaş-ı Veli kültü etrafında XIV. yüzyılın başlarından itibaren, Abdalan-ı Rum ismiyle devam eden faaliyetler, çeşitli siyasi mülahazalarla, uç bölgelerdeki Türkmen beylerinin desteğini almış, bütün Orta ve Batı Anadolu'da ve daha sonra Osmanlı'nın Rumeli'yi fethiyle Rumeli'de sürmüştür. Abdal Kumral, Abdal Mehmet ve özellikle Abdal Musa gibi abdallar bir manada “İlk Bektaşîler” denilebilecek Kalenderî, Vefaî ve Haydarî dervişleri idi. Aralarındaki ortak özellik, kuvvetli bir Hacı Bektaş ananesinin varlığı idi. O zamanlar bu şahsiyetlere Bektaşî değil, Baba İlyas'ın müritleri deniliyordu. Adı geçen şahsiyetlerden özellikle Abdal Musa'nın faaliyetleri kayda değer bir nitelik taşır. O, Hacı Bektaş'ın yakını olup vefatından sonra zaviyenin başına geçtiği rivayet edilen "Bacıyan-ı Rum'dan" olduğu şüphe götürmeyen Hatun Ana'nın mürididir. Sulucakarahöyük'te yetiştikten sonra, henüz fetihlerin devam ettiği Batı Anadolu uçlarına giden diğer meslektaşları gibi, O da Osmanlı beyliğine gitti. Burada bazı fetihlere katılarak Hacı Bektaş-ı Veli menkıbelerinin gaziler arasında yayılmasını sağlamış, bir müddet Bergama ve

⁸⁰ Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, s. 107-108.

⁸¹ Fığlalı, Türkiye'de Alevîlik Bektaşîlik, s. 108.

⁸² Üzüm, Günümüz Alevîliği, s. 7.

Manisa dolaylarında da bulunmuş, daha sonra Elmalı yakınlarında bir köye gelerek burada kurduğu zaviyede ölmüştür."⁸³

Bektaşîliğin teşekkül devresi olarak nitelenen ve 1500'lere kadar devam eden bu dönemden sonra, Balım Sultan devreye girmektedir. Hayatı ve görüşleri üzerinde yeterli bilgi bulunmayan Balım Sultan rivayetlere göre 1501'de II. Bayezid tarafından Hacı Bektaş zaviyesinin, dolayısıyla da tarikatın şeyhliğine getirilmesiyle birlikte, akıma yeni bir biçim vermiş, âyin ve erkânı yeniden düzenlemiş ve ona hemen hemen bugünkü şeklini kazandırmıştır. Bu bakımdan O, Hacı Bektaş-ı Veli'den sonra tarikatın ikinci piri (pir-i sâni) olarak anılmıştır.⁸⁴ Bazı araştırmacılara göre Balım Sultan, ayrıntıları bilinmemekle beraber Bektaşîliği, Kalenderilikten ayırarak derleyip toplamış, kimilerine göre ise Bektaşîliğe On İki imam töresi, mücerretlik (evlenmeden yaşama), şarabın serbestliği, ibadetlere karşı lakaytlık, kulağa küpe takma, teslis ve hulul gibi unsurlar katarak Bektaşîliği bozmuştur.⁸⁵

Balım Sultan'ın tanzim ettiği Bektaşîlik, ayin ve erkânı ister bozma, isterse derleyip toplama olarak değerlendirilsin öteden beri Türkmenler tarafında kabul gören ve mahiyeti itibariyle "inanç halitası" durumunda olan dinî yapı, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hurufî tesirlere maruz kalmaya başlamıştır. Fazlullah-ı Hurufî (ö.1394) tarafından kurulan ve harflerin esrarına dayanan Hurufîlik, kısa bir zamanda Azerbaycan ve İran bölgesinde yayılmış, oradan da Anadolu'ya girmiştir. Hurufîlerin sıkı bir takibe maruz kalmasıyla Fazlullah'ın dört bir tarafa dağılan talebelerinden Ali El-Ala, Hacı Bektaş dergâhına gelip: "Bu yol Hacı Bektaş-i Veli'nin yoludur." diyerek Hurufî öğretilerinin anlatıldığı Cavidan'ı gizli bir şekilde yaymaya çalışmış ve bu suretle Hurufî fikirlerin Bektaşîliğe nüfuz etmesini sağlamıştır. Ancak Hurufîlik Alevî-Bektaşîliğin yedi büyük ozanından, Virani ve Nesimi başta olmak üzere, bazı ozanlarında güçlü bir şekilde bulunmakla beraber. Bektaşîliği derinden etkilememiş ve birçok Bektaşî ileri geleninin görüş ve düşüncelerine yansımamıştır.⁸⁶

Ahmet Yaşar Ocak, Hurufîliğin, Alevîlik ve Bektaşîliğe etkilerini şöyle sıralar: "XIV. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da doğan ve yayılan Hurufîlik; kurucusu Fazlullah-ı Hurufî'nin idamından sonra Timur yönetimi tarafından takibata uğrayınca

⁸³ Üzüm, Günümüz Aleviliği, s. 8.

⁸⁴ Ocak, "Bektaşîlik", s. 373.

⁸⁵ Y.Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Bektaşîlik*, Yeni Boyut Yay, İstanbul 1990, s. 174.

⁸⁶ Mehmet Eröz, *Türkiye 'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, İstanbul 1977, s. 248.

Anadolu'ya da nüfuz ederek XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli topraklarına geçti. Bu sırada pek çok Hurufî Kalenderî tekkelerine girerek kendilerine yer buldu. Bunlar, kısa zamanda kendi inançlarını yaydılar. Fazlullah, Kalenderîler aracılığıyla en yüksek Bektaşî evliyası arasına girdi ve takdis edilmeye başlandı. XV. yüzyılın özellikle son çeyreğinde, Hurufî tesirlerin arkasından muhtelif kanallarla Anadolu'ya sızmaya başlayan, özellikle son on yıl içerisinde Safeviler'in sistemli propagandaları ile yoğunlaşan Şii tesirler öne geçti ve böylece Bektaşîliğin bugün tanıdığımız çehresi belirmeye başladı. Muhtemelen Balım Sultan, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhının dolayısıyla da tarikatın başına getirildiği zaman Bektaşîlik, Hurufî ve Şîî tesirlere yabancı değildi. Balım Sultan böyle bir ortamda "Hak-Muhammed-Ali" tarzında ifade edilen ulûhiyet kavramını ve On İki imam kültürünü, Bektaşîliğin esasları arasında ilk sıraya koydu. Bununla birlikte başta "tevellâ ve teberrâ" düsturu olmak üzere, öteki Şîî unsurlar da sistemleştirildi. Ancak bu konuda gözden kaçırılmaması gereken, çok defa ihmal edilen bir nokta, sözü edilen bütün Şîî unsurlar "Şîîlikteki hüviyetleriyle Bektaşîliğe geçmemiş, daha basından beri mevcut İslam öncesi inançlarla mezcedilerek onların yapısına uygun bir mahiyet kazanmış olmalarıdır. Mesela, böylece görünüşte üçlü bir ulûhiyet telakkisi gibi görünerek yanlışlıkla Hıristiyanlık'taki teslise benzetildiği için, eski şarkiyatçıları yanıltan. "Hak-Muhammed-Ali" ifadesi, tamamıyla hulul kalıplarına girerek sadece ilahlaşmış bir Hz. Ali'yi gösterir olmuştur. Bu bakımdan, İmam Cafer mezhebine mensubiyet iddia etmesine rağmen Bektaşîliğin gerçekte, Şîîlikle bir alakası yoktur. Bu yüzden de Bektaşîliği, Şîî bir tarikat kabul etmek yerine, ondaki Şîî tesirlerden söz etmek daha gerçekçi bir ifade olur. Avrupa'da yapılan ilk araştırmalardan itibaren Bektaşîlikte bazen Hıristiyan unsurlar görülmek istenmiş, "Hak-Muhammed-Ali" telakkisi ve "On İki imam" ve "On İki Postun" "On İki Havari" ile münasebeti vb. meseleler Hıristiyanlık tesirlerine bağlanmış ise de, bu görüşlerin doğru olmadığı F. Köprülü, Baha Said ve A.Gölpınarlı tarafından ortaya konulmuştur."⁸⁷

Yeniçeri Ocağının kurulmasındaki rolü, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca nüfuzunu koruyan Bektaşîlik, gerek oynadığı siyasi roller ve arz ettiği farklı dinî inanç ve telakkileri birleştirici yapı, gerekse devletin XVI. yüzyıldan itibaren resmen tanıdığı tek Sünnî olmayan tarikat olması sebebiyle en çok ilgi çeken ve en çok araştırılan tarikat olmuştur. Ocak şöyle der: "Bektaşîliğin mahiyetini, yapısını ve tarihi inkişafını iyi anlayabilmek ve doğru teşhis edebilmek için tarihçesini a) XIII. yüzyıldan

⁸⁷ Ocak, "Bektaşîlik", s. 373.

başlayıp XIV. yüzyılda gelişerek süren ve XV. yüzyılın sonlarına kadar uzanan teşekkül devresi b) XVI. yüzyılın başından yani Balım Sultan'dan zamanımıza kadar devam eden ve asıl bilinen Bektaşîliği temsil eden devre olmak üzere iki safhada ele almak gerekiyor. Çünkü dikkatle bakıldığı zaman bu iki safhanın pek çok bakımdan açık bir şekilde birbirlerinden farklı olduğu görülür.⁸⁸

Hurufîlikken başka, XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Safevîlik kanalıyla Anadolu'ya Şîî düşüncelerin sızmaya başladığından yukarıda da söz etmiştik. Aslında Şeyh Safiyyüddin tarafından İran'da Sünnî bir tarikat olarak ortaya çıkan Safevîlik Erdebil'de büyük ilgi görmüş ve kısa bir zamanda büyük mürit kitlesine sahip olmuştur. Safiyyüddin'in 1334'te vefatından sonra yerine oğlu Sadreddin, onun da 1393'te vefatıyla torunu Hoca Ali, nihayet onun da 1429'da ölümüyle Şeyh İbrahim geçmiştir. Tarikat, bu zatların şöhretiyle Irak, Suriye ve Anadolu'ya yayılarak genişlemiştir. Ayrıca Safevi tarikatı Hoca Ali zamanında Şîîliğe meyletmeye başlamıştır. Ankara Savaşı'nı (1402) Timur'un beraberinde götürdüğü çok sayıda Türkmen, Hoca Ali'nin aracılığıyla serbest bırakılınca hepsi Şeyhin tabii müridi olmuşlardır. Orada kalan bu zümreler Rumlu diye anılmış ve sonradan Kızılbaş kabilelerin en kuvvetlisini teşkil etmiştir. Anadolu'ya dönenler ise Erdebil tekkesiyle ilişkisini çeşitli biçimlerde devam ettirmişlerdir.⁸⁹

Osmanlı Devleti'nin Kızılbaş oymaklarla ilişkisi açıklanırken, atlanılmaması gerekli bir konu da bu zümrelerin katıldıkları ayaklanmalardır. Bunlardan biri II. Bayezid zamanında Şah İsmail lehine çalışan Şahkulu'dur.⁹⁰ Elinden tımarı alınmış, güç ekonomik şartlar altında yaşamak zorunda kalmış, devlete kızgın köylü-kentli Türkmenlerin iştirak ettiği isyan, başlangıçta bir takım başarılar kazanmış ise de, Sivas yakınlarındaki Çubukova'da Şahkulu'nun öldürülmesiyle son bulmuştur. Aradan bir yıl bile geçmeden Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali, Tokat, Çorum, Yozgat yörelerinde Kızılbaş köylüleri toplayarak yeni bir isyan başlatmıştır. Aldığı yerlerde Şah İsmail'in adına hutbe okutan Nur Ali, Göksu'da yapılan çarpışmada yenilmiş, ayaklanmaya katılanlar da dağıtılmıştır. Bundan sonra Tokat ve Amasya bölgesinde Kızılbaşları toplayarak isyan eden Bozoklu Celal, Süklün Koca ve Baba Zünnun ayaklanmaları başlamış ve zamanla bastırılmıştır. Aynı tarihlerde Osmanlı döneminin en büyük köylü-çiftçi ayaklanması olan Kalenderoğlu ayaklanması görülmüştür. 1526'lı yıllarda Kalender Çelebi, Kırşehir-

⁸⁸ Ocak, "Bektaşîlik", s. 376.

⁸⁹ Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevîlik*, Vadi Yay., Ankara 2002, s. 137-150.

⁹⁰ Savaş, a.g.e., s. 17-21.

Ankara yöresinde yaşayan kalabalık bir Alevî- Bektaşî kitleleriyle birlikte ayaklanmış, isyan Kalender Celebinin de öldürüldüğü bir çarpışma ile son bulmuştur. Gerek bu saydıklarımız gerekse küçük çaplı isyanlar bütün araştırmacıların ittifakı ile mezhebi nitelikli olmayıp bir dereceye kadar dinî motiflerin kullanıldığı sosyal ve iktisadi temelli ayaklanmalardır.⁹¹

XVI. asırdaki Kızılbaş Türkmenler arasındaki bu ayaklanmalar, onların giderek devletten ve Sünnî toplumdan uzaklaşmasına yol açmıştır. Aynı tarihlerde yönetimle problemlili olan Doğu Anadolu'daki bir takım Kürt zümreler de Alevîliği kabul etmişlerdir. Günümüzdeki Kürt Alevîlerin tarihi buna dayanmaktadır.⁹²

Ocak'a göre: "İsyân hareketlerine giren Alevî-Kızılbaş oymakların bir kısmı Bektaşîliğin Çelebiler kolu ile irtibat kurarken, çoğunluğu kendi inanç ve anlayışları doğrultusunda ocak zadelere bağlı kalarak, genellikle merkezlerden uzak bölgelerde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bektaşîler ise, Kalender Çelebi ayaklanmasından sonra Hacı Bektaş Dergâhına, Sersem Ali Paşanın getirilmesiyle (1551) Çelebiler ve Babalar olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Zamanla gerek Kızılbaşlar gerekse Bektaşîler (özellikle Çelebiler kolu) Osmanlı'ya karşı olumsuz tavırlarını değiştirmemişlerdir. Bunun yanı sıra, dağ-bayırlara köy kuran, devlet ve bölge halkı için emniyet temin eden güvenilir Bektaşî tekkeleri "yüzlerce köyden haraç toplayan Bektaşî dergâhlarına" dönüşmüş, bu arada Bektaşî dergâhı ile ilgisi olan Yeniçeri Ocağı bozulmaya yüz tutmuştur. Başta âlimler olmak üzere öteki ileri gelenlerle durum değerlendirmesi yapan II Mahmut 1826 yılında ocağı kaldırmış ve bütün Bektaşî tekkelerini kapatmıştır. Bundan sonra Bektaşîlik merkez olarak Arnavutluk'u seçmiştir. Adı geçen tarihten hemen sonra, bazı Bektaşî Babaları, mason localarıyla işbirliğine girmişlerdir.⁹³ Halk ise gizlilik içinde âyin ve erkânlarını yapmayı sürdürmüştür. Sonraki yıllarda Bektaşîler toparlanmaya başlamış, 1849-1869'da bu toparlanma dikkate değer bir noktaya ulaşmış, Bektaşîlik 1908'deki II. Meşrutiyetten sonra daha da ilerlemiştir. Tarikat, 1925'te ülkedeki bütün tarikatların, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla resmen ortadan kaldırılmışsa da diğer tarikatlar gibi varlığını sürdürmüştür. II. Mahmut'un Bektaşîliğe indirdiği 1826 darbesi başka bir tarikata indirilmiş olsaydı, büyük bir ihtimalle o tarikatın dağılıp gitmesi veya en azından zayıflaması işten bile değildi. Fakat Bektaşî tarikatlarının merkeziyetçi

⁹¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, Ankara 1975

⁹² Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 10.

⁹³ Ocak, "Bektaşîlik", s. 378.

yapısı ve iktisadi gücü, tarikatın bu darbeyi kolayca atlatmasına ve bir müddet sonra belini yeniden doğrultmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Bu sağlam iktisadi ve siyasi yapı sayesinde “Bektaşılık”, 1925’e kadar varlığını muhafaza edebilmiştir.⁹⁴

Ocak’a göre: "Bektaşılığın siyasetle yakın ilgisini gösteren hadiseler, XIX. yüzyılda da devam etmiştir. Jön Türkler ile Bektaşî tekkelerinin münasebetleri eskiden beri bilinmekle birlikte 1826’dan sonra mason localarıyla işbirliğine girmeleri ilgi çekicidir. Yeniçeri ocağının kaldırılmasını müteakiben Bektaşî şeyhlerinin çoğunun bu localara kaydoldukları, bunun sonucu olarak Bektaşîlerin siyasi düşüncelerinde, tarikatın ayin ve erkânında önemli ölçüde mason tesirlerinin belirdiği görülmektedir. Bektaşîler, milli mücadele yıllarında Anadolu hükümetinin yanında yer almış; ancak bu mücadele kazanıldıktan sonra öteki tarikatlar gibi Bektaşîlikte kapatılmıştır.⁹⁵

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar genellikle kırsal kesimde yaşayan, merkezi idare ile sıcak ilişkilere girmeyen, hatta zaman zaman çıkardıkları ayaklanmalarla yönetimi sıkıntıya sokan Alevîlerin Cumhuriyet ile birlikte tavırları değişmiş, giderek çevreleriyle daha barışık hale gelmişlerdir. Alevî-Bektaşî toplulukları Kurtuluş Savaşına gönülden katılmışlardır. Atatürk 23 Aralık 1919’da Hacıbektaş’a gitmiş ve –Postnişin- Cemalettin Ulusoy ile Dede postundaki Salih Niyazi Baba ile görüşmüştür. Cemalettin Efendi buyruğunda olan bütün muhiplerine milli mücadele’yi destekleme çağrısında bulunmuş, onlar da canla başla bu çağrıya uymuşlardır. 23 Nisan 1920’de TBMM açıldığında, Cemalettin Çelebi Kırşehir mebusu ve meclis başkan vekili olarak mecliste yer almıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşın’dan sonra kurulan ilk meclise Dersim -Tunceli- mebusu Diyab Ağa ve Hasan Hayri Bey gibi Alevî ileri gelenleri de katılmışlardır.⁹⁶ Alevî-Bektaşîler, Cumhuriyetin kuruluşunu memnuniyetle karşılamış olmakla beraber, Kürt Alevîler, bir dizi ayaklanma başlatmışlardır. Bunlardan birisi Koçgiri ayaklanmasıdır. 6 Mart 1921’de Sivas, Erzincan ve Tunceli bölgesinde başlayan ayaklanma, Haziran 1921’de bastırılmış, sorumluları yakalanarak cezalandırılmıştır. Yine 1930 yılında bugün, Tunceli adıyla bilinen Dersim’de geniş çaplı bir ayaklanma olmuş, isyan kısa sürede bastırılmış, ancak 1937’de isyan genişleyerek yeniden başlamış, aynı yılın Eylül ayında bastırılmıştır.⁹⁷

⁹⁴ Ocak, “Bektaşilik”, s. 377.

⁹⁵ Ocak, “Bektaşilik”, s. 377-378.

⁹⁶ Cemal Şener, *Alevîlik Olayı*, Yön Yay., İstanbul 1990, s. 136-139.

⁹⁷ Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, s. 11-12.

Cumhuriyet dönemi Alevîlerin yönetimle ilişkilerini Şener-İlknur şöyle anlatır: "Alevîlerin kendi kimliklerini açıkça olmasa da Alevîliği anımsatan bir terminoloji ile ifade etmeye çalışmaları ve sosyal-siyasi örgütlenme çabası içine girmeleri, 1961 Anayasası sonrası yıllara rastlar. O zamana kadar Alevîlerin örgütlenmesi esas olarak dinsel temelde örgütlenme idi. Gerçi Cumhuriyet yönetimi ile az da olsa siyasete katılanlar vardı. Mustafa Kemal'in 1. TBMM' sinde bu güne kıyasla azımsanamayacak kadar Alevî milletvekili yer almıştır. Tarih, Mustafa Kemal önderliğinde, emperyalizme ve Osmanlı yönetimine karşı olan ulusal kurtuluşçu kadro ile 700 yıldır Osmanlı'ya karşı olan Alevîleri aynı çatı altına getirmiştir. Alevîler, hem Kurtuluş Savaşı'na bütün güçleriyle katıldılar hem de Atatürk Devrimlerine değişim için gönüllü desteklerini sürdürdüler. Bu destek, Mustafa Kemal'in vefatına kadar sürdü. Ondan sonra yara almaya başladı. Tek parti döneminin bazı olumsuzluklarına rıza göstermeyerek, demokratik rüzgârlar estiren Demokrat Parti'ye ilgi duymuşlardır; ancak çok geçmeden bu tercihlerinden de vazgeçmişlerdir. Alevîler, DP iktidarına karşı gerçekleşen 27 Mayıs 1960 hareketini topyekûn desteklemişler, 1961 Anayasasının verdiği imkânlardan yararlanarak parti ve dernek gibi demokratik kitle örgütleriyle yüz yüze gelmişlerdir.⁹⁸

Bazı istisnalar hariç, baştan beri Cumhuriyet Halk Partisi içinde yer alan Alevîler, ilk defa 1966'da Türkiye Birlik Partisi'ni kurmuşlardır. Kırmızı bir zeminde On İki İmamı temsil eden on iki yıldızla, ortada Hz. Ali'yi temsil eden aslandan oluşan amblem partinin Alevî partisi olduğunu göstermeye yetmiştir. Kurucularının tamamı Alevî olan parti yine Alevîlerin oyu ile 1969 seçimlerinde beş milletvekili kazanarak meclise girmiştir. Ancak daha sonra onaya çıkan güven oylamalarında milletvekillerinin Demirel'i desteklemesi partide büyük karışıklıklara yol açmış, vekiller "yol düşkünü" ilan edilerek partiden ihraç edilmişlerdir. Parti, daha sonra Alevî imajını silip "devrimci sol " bir görünüm vermeye çalışsa da bir daha toparlanamamış ve Alevî kitleler tekrar CHP'ye dönmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde ve Hacı Bektaş kasabasında Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Dernekleri kurulmaya başlanır. Ayrıca Ehl-i Beyt ve Cem dergilerinin yayınları 60'lı yılların ikinci yarısına rastlar. Şener ve İlknur'a göre: "1950-1960 yıllarına kadar Alevîler, Anadolu'da köylülüğün yoksul kesimini oluşturuyordu. Osmanlı'nın yüzyıllar süren baskıcı yönetimi nedeni ile de

⁹⁸ Şener-İlknur, *Şeriat ve Alevîlik*, Ant Yay., İstanbul 1995, s. 49-50.

Alevîler, Anadolu ve Balkanlar'da adeta kuş uçmaz kervan geçmez dağ köylerinde, mezralarda yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı.”⁹⁹

"Kapitalizmin gelişmesi, pazar ekonomisinin oluşması, iç dinamizm ile gelişen sermayeye, dışardan gelen işçi dövizleri de eklenince, artık Alevîler de kent ve kasabalardaki pazarlardan pay almaya başladılar. Bu durum, daha önce pazarlara hakim olan Sünnî kesim ile Alevîlerin aralarının açılmasına neden oldu. Bu çelişkiler, 1970'li yıllarda bazı siyasi partiler tarafından seçim malzemesi yapılıncaya, bazı kentlerde Alevî-Sünnî çatışması başladı.¹⁰⁰

Yasin Aktay, tarih içerisinde Alevî yolunun zamanla geçirdiği aşamaları inceler ve araştırmacı David Shankland'dan nakiller yapar ve şöyle der: "Shankland, Alevîlerin Cumhuriyet sonrasında inançlarını ve inançlarına dayalı toplumsal örgütlenme tarzlarını büyük ölçüde yitirdiklerini söylediği çalışmasında. Köylü Alevîlerin kentleşme sürecindeki gelişme eğilimlerini Sünnîlerinkiyle karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Ona göre Alevîler, Cumhuriyet rejiminin dayattığı yeni toplumsal birimler sayesinde büyük bir çözülme yaşamışlardır. Bu birimlerin en önemlisi muhtarlardır. Muhtar, Alevî köylerinde daha önceleri yalnızca Dedenin gördüğü birçok işleve ortak olmuş, böylece Dedenin toplumsal etkinliğini büyük ölçüde azaltmıştır. Daha ileri giderek, muhtarın, gördüğü işlerdeki hayatiyet oranında, dedeyi gerektirmeyecek koşulların oluşumunu hazırlaması, köy hayatını Alevîler için "Dedenin" kasvet oluşturuca bir havasıyla özdeşleştirmiştir. Alevîlerin göç etme yoluyla kentleşme oranının bu nedenle daha yüksek olduğunu saptayan Shankland, insanların, Dedenin artık kendinden menkul bir meşruiyetinin kalmadığına, vesayetinden kurtulmak için şehre göç etmeye ve kendi özel hayatlarını yaşamaya motive edildiklerini savunur. Alevî köylerinin, nüfus oranının nispeten daha az olması bundan dolaydır. Şehre göç eden, Alevîler tüm ritüellerden ve inançlardan kopmaya başlarlar. Burada Alevîliğin artık dinsel bir kimlik olmaktan çıktığını ya politik bir tutum ya da etnik bir kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüştüğünü görmekteyiz. Osmanlı İmparatorluğu dönemi boyunca bütün iktidarı gayrı meşru kabul eden, Alevî topluluğunun, Dedenin otoritesinden, önce muhtarlık, sonra şehrin modern kurumları aracılığıyla, sistemin meşruiyetini tanıyarak özerkleşmesi sonucu kendi dönüşümü ile birlikte gerçekleşmiştir. Ancak, bu dönüşümün, sistemin doğasında o esnada süregelen bir

⁹⁹ Şener-İlknur, a.g.e., s. 50.

¹⁰⁰ Şener-İlknur, a.g.e., s. 50-51.

dönüşüme eşlik etmiş olduğunu da unutmamak gerekir. Belki de bu dönemde başlayarak Alevîliğin bir adı da değişim olmuştur. Özgürlükçülük ve değişime açıklık gibi motiflerle desteklenen bu yapı, Alevîlerin kendi politik iktidar, söylemlerini tesis ettikleri bir ana kadar uzanmakta gecikmez. Çünkü Cumhuriyet rejimini sahiplenmiş olan Alevîler, bu rejimin tesis ettiği tüm kurumlara sahip çıkmak ve bu kurumların savunuculuğunu yapmak gibi bir rolü de gönüllü olarak üstlenmiş. Bu kurumların bastırıldığı toplumsal unsurlara karşı iktidarın yanında yer almışlardır. Kuşkusuz Alevîlerin müzmin iktidar karşıtı rollerini ansızın değiştirmeleri, bugünkü nitelikleriyle ortaya çıkmalarını sağlayan faktörler olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri, bizzat Mustafa Kemal'in, en azından Alevîler arasında bir Bektaşî figürü olarak temayüz etmiş olması ve Kurtuluş Savaşı esnasında Alevî Dedeleriyle giriştiği diyaloglar olsa gerektir. Bunun bir sonucu olarak, Alevîler de, Cumhuriyet devriminin, bir yönüyle de "Alevî devrimi" olduğu izlenimi başarıyla uyandırılmıştır. Gerçekten de tüm Alevî evlerinin değişmez aksesuarlarından birisi Hz. Ali timsaliyse, bir diğerinin de Atatürk portresi olduğu gözden kaçırılmamalıdır.¹⁰¹

Nur Vergin de; Alevîlerin Cumhuriyete bakışını şöyle anlatır: "Alevîler Atatürk devrimlerinin anlamını anlamakta gecikmediler. Bu nedenledir ki, laik bir hukuki ve siyasi sistemi kurmak suretiyle Türk toplumunun kültürel, siyasi ve ekonomik hayatı üzerinde mevcut olan Sünnî egemenliğinin sonunun geldiğini vadeden genç Cumhuriyetin kurucusunu ilk andan itibaren destekleyicisi oldular. Bu gerçek, siyasi hayatta kutsallığa yer vermeyen yeni düzenin yaratıcısının Alevîlerin nezdinde "Yavuz Sultan Selim ile eşit ama simetrik olarak karşıt" bir mevkiye sahip olmasına yol açmıştır.¹⁰²

¹⁰¹ Yasin Aktay, *Türk Dinînin Sosyolojik İmkânı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 67-68.

¹⁰² Nur Vergin, Din ve Muhafız Olmak: Bir Halk Dinî Olarak Alevîlik, *Türkiye Günlüğü* sayı: 17 Ankara 1991, s. 19.

İKİNCİ BÖLÜM

MALATYA'DA ALEVİLİK BEKTAŞİLİK

A. MALATYA'DA ALEVİLİK

1. Malatya İsminin Menşei ve Tarihi

Malatya, kuruluş ve isim itibariyle başlangıçtan zamanımıza kadar büyük bir değişikliğe uğramadan gelen Anadolu şehirlerinden birisidir. Kültepe vesikalarında "Melita" şeklinde görülen Malatya'dan Hitit vesikalarında "Maldia" olarak bahsedilmektedir. Asur İmparatorluk devri vesikalarında ise Meliddu, Melide, Melid, Milid, Milidia olarak geçmektedir. Urartu kaynaklarında ise Melitea denilmektedir. Malatya kelimesinin Hititçe "bal" anlamına gelen "Melid"den türediği anlaşılmaktadır. Hitit hiyeroglif kitabelerinde Malatya şehri, bir öküz başı ve ayağı ile ifade edilmektedir.¹⁰³

Şehir, tarihte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Etiler daha sonrada Asurlar burayı yurt edinmişlerdir. Yazıhan ilçesine bağlı Ansur köyü Asur uygarlığına adını vermiş ve "kaya evleri" ile Asurlulara ait birçok bilgiyi günümüze taşımıştır. Malatya M.Ö. 859 yılında Asurluların eline geçmiştir. M.Ö. 600 yıllarında Urartu Hükümdarı Dikran'ın M.Ö. 400 yıllarında da İran Hükümdarı Dara'nın yönetimine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender'in batıdan gelip, Anadolu'yu aldığı sırada şehir İskender'in eline geçmiştir. Ordusunu kentin doğusundaki Fırat'a yakın bir yerde konaklatan İskender, aylarca kaldığı yere kendi adını vermiştir. Burasının şimdi söylenen adı ise; İspendere'dir. Bizans döneminde ve daha sonra Roma İmparatorluğu döneminde işgallere uğrayan Malatya, güneyden gelen Arap orduları tarafından M.S. 709 senesinde Emevi Halifesi I. Velit tarafından işgal edilmiştir. Kenti bir zaman sonra Romalılar tekrar işgal etmiş, surlar inşa ettirmiş ve yıkıntıları onarmışlardır. Malatya Selçuklu kumandanı Alparslan'ın 1071'de Bizanslıları Malazgirt Ovasında yenmesi ile Müslüman Türklerin eline geçmiştir. Türkler şehri Bizanslılardan temizlemişler, kaleleri, cami ve kervansarayları yeniden onanmışlardır. Şehir, Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamasıyla Zulkadir (Dulkadir) Oğullan yönetimine geçmiştir. Bunların yönetimindeyken Memlûk Sultanı tarafından işgal edilmiştir. 1516 tarihinde de Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı imparatorluğuna katılmıştır. Kent Cumhuriyet dönemine kadar Diyarbakır Eyaleti, Elazığ İline bağlı bir sancak olarak kalmıştır.

¹⁰³ www.malatya.gov.tr uptade. 30.09.2009

Kentin asıl merkezi şimdiki Battalgazi İlçesinin olduğu yerdir. 1830'lu yıllarda şimdiki yerine taşınmaya başlamıştır. Şehir tarihi birçok mirasını kaybetmeye yüz tutmuş olmasına rağmen Battalgazi İlçesinde halen pek çok tarihi eser mevcuttur. Burada Ulu cami, Kervansaray, Kümbetler ve işlenmiş taştan yapılmış minareler hayatta kalmak için çaba göstermektedir.¹⁰⁴

2. Malatya'nın Coğrafyası

Malatya; Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzasında ve Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Van çöküntü alanının güneybatı ucunda yer almaktadır. Çevresini doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri çevirir. İl topraklarının yüzölçümü 12.313 km². olup, 35 54' ve 39 03' kuzey enlemleri ile 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında kalmaktadır.¹⁰⁵

İldeki bütün vadiler Fırat ana vadisine açılmaktadır. Bunlardan özellikle Tohma vadisi, yan vadileri ile geniş bir ağ oluşturur. Bu vadilerin tabanları Fırat vadisine yaklaştıkça genişler ve ilin önemli ovaları ortaya çıkar. Bu vadilerin büyük bir bölümü günümüzde Karakaya Baraj Gölü alanında kalmıştır. Öbür vadiler de yer yer genişleyerek çeşitli yükselti basamaklarında sıralanan büyüklü küçük düzlükler oluşturur. Malatya Ovası, Doğanşehir Ovası, İzollu Ovası, Mığdı Ovası, Sürgü Ovası, Akçadağ Ovası, Yazıhan Ovası, Mandara Ovası, Çaplı Ovası, Distrik Ovası ve Erkenek başlıca Ovalarıdır.

Malatya ilimizin başlıca akarsuları; Söğütlü Çayı 17.5 km. Morhamam Çayı 22.5km., Kuruçay 67 km.Tohma suyu 52.5 km., Sultansuyu 21.5 km., Sürgü suyu 30 km., Beylerderesi 38 km., Mamihan çayı 10 km., ve Şiro çayı 37 km. dir.¹⁰⁶

Malatya ilinin iklim ve bitki örtüsüne baktığımızda. İli'n yazları sıcak ve kurak, kışları soğuk geçen karasal bir iklime sahiptir. Doğal bitki örtüsü genelde zayıf, orman örtüsü çok yetersizdir. İnsanların tahribatı, tarla açma, hayvan otlatma sonucu azalan, birçok yerde tümüyle kalkan orman örtüsü yerini bozkırlara bırakmıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁴ M.Ali Cengiz, *Malatya*, Malatya 2003, s. 2-3.

¹⁰⁵ *Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Görsel Yay., C. X, İstanbul 1984, s. 5768.

¹⁰⁶ <http://www.malatya.bel.tr/malatya.asp> uptade. 30.09.2009

¹⁰⁷ *Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Görsel Yay., C. X, İstanbul 1984, s. 5769.

3. Malatya’da Sosyo-Ekonomik Yapı

Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Malatya, Ülke topraklarının % 1,6’sını kaplamaktadır. Nüfusun yoğun olduğu ilde, 1960’lardan itibaren artan nüfusa yeterli iş olanakları oluşturulamadığı için, İl dışına göç hareketleri hızlanmış ve nüfusu azalmıştır.1980 sonrası sanayileşme hareketleriyle beraber Doğu Anadolu’nun bir çok ilinden göç alan Malatya 2008 yılı il nüfus sayısı 733.789 kişi olmuştur.¹⁰⁸

1930’larda uygulanan “Devletçilik” politikasından en çok yararlanan illerden biri olan Malatya’da 1950’lerde de çeşitli yatırımlardan yararlanmıştır. Bundan dolayı Malatya, bir yandan demiryolu ve karayolu ulaşımında önemli bir kavşak olmuş bir yandan da dokuma, sigara-tütün ve şeker fabrikaları gibi tarıma dayalı sanayi kollarında kurulan tesislerin toplandığı bir merkez haline gelmiştir.¹⁰⁹

I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarından, ekonomisi iyice sarsılmış olarak çıkan ilde,1931’de Malatya-Fevzi paşa, 1937’de Malatya-Sivas demiryollarının açılması ve 1939’da yapılan Sigara fabrikası ile Sümerbank dokuma fabrikası ildeki ekonominin canlanması sağlayarak sanayileşme yolunda ilk adımları atılmasını sağladı. Bu sayede Ekonomisi temelde tarıma dayalı olan ilde sanayi hamleleriyle kırsalda yaşayan halk şehir merkezlerine inerek kentleşmeye başladılar. 1969’da yapılan Sürgü ve 1975’de yapımı tamamlanan Medik barajlarına ve daha sonra bu barajlara eklenen Polat ve Sultansuyu barajlarının yapılması ildeki tarımsal gelişime olumlu katkılar sağlamıştır.¹¹⁰

Malatya sanayileşmede son zamanlarda bir atılım yapmış ve diğer sektörleri, özellikle bağlantılı olduğu sektörleri birlikte sürüklemeye başlamıştır. Malatya’nın sanayideki bu ivmesi birçok tarım ürününün alınabildiği bir ovada bulunmasından kaynaklanmaktadır.¹¹¹

B. MALATYA İLİN’DE ALEVİLİK

Yaşamımızın büyük bir kısmını örgütler içinde geçirmekteyiz. Bu örgütlerin en önemli özellikleri kolektif nitelikte olmalarıdır. Sosyoloji, insanların diğer insanlarla ilişkilerinin oluşumunu, biçimini, niteliklerini inceleyen bir bilim olarak kolektif birimlere önem vermek zorundadır. Örgütün genelde kabul gören tanımı: “iki veya daha fazla kişinin bilinçli olarak eşgüdümlemiş eylemleri ya da güçlerinden oluşan bir

¹⁰⁸ <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> uptade 01.11.2009

¹⁰⁹ www.malatya.gov.tr uptade. 30.09.2009

¹¹⁰ *Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi*, Komisyon, Görsel Yay., C. X, İstanbul 1984 , s. 5770.

¹¹¹ www.malatya.gov.tr uptade. 30.09.2009

sistemdir.” Örgütlerin üç ögesi vardır; birbirleriyle etkileşimde bulunacak bireyler, ortak bir amaç ve amacı gerçekleştirmeye istekli olma halidir.¹¹²

Oluşum itibari ile örgütü iki kısma ayırmak mümkündür; Sosyal Örgüt, Doğal Örgüt. Sosyal örgüt, bir iş veya amacı gerçekleştirmek için eşgüdüm, denetim, hiyerarşi vb. ögelerin birleşimiyle oluşan birimlerdir. Sosyal örgütler, insanların bilinçli olarak kurdukları ağlardır. Doğal örgüt ise, bir ihtiyacı karşılamak amacıyla denetleme, hiyerarşi gibi ögeler olmadan, kendiliğinden oluşur.¹¹³

Örgütlerin en önemli amacı, kent ortamında dağınık şekilde bulunan ortak kültür, inanç ve değerlere sahip bireyleri toparlayıp bir araya getirmektir. Örgüte katılanların kültürel inanç ve değerlerinde birbirine göre bazı farklılıkları olsa da, bu örgütler aracılığıyla ortak yönler bulunup aralarındaki ilişkiler kuvvetlendirilir. Gelenek-görenek, inanç ve kültürel ögelerin bağlayıcı gücü sayesinde, kentin farklı yerlerine yayılan bireylerin bir araya getirilmeleri, dayanışma ve bütünleşmeleri sağlanmaktadır.

Alevî-Bektaşî örgütlenmelerine baktığımızda; 1980'lere kadar daha çok köy dernekleri şeklinde örgütlenen Alevîler seksenli yılların sonlarına doğru kentlerde oluşturdukları örgütlenmeler sayesinde, geniş toplum kesimleri tarafından Alevîlerin varlığı, talepleri, gelenekleri ve inançları bu örgütlenmeler sayesinde öğrenilmeye başlandı. 1990'lı yıllarda yaşanan Sivas ve Gazi olayları gibi gelişmelerin ardından yoğun bir kurumsallaşma içine giren Alevîler, Hacı Bektâs-i Veli Kültür Merkezi, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı ve Pir Sultan Abdal Kültür Derneği gibi ulusal ölçekli örgütlenmelere gitmişlerdir. Dernek, vakıf, cem evi, dergâh gibi adlarla anılan bu kültürel organizasyonların sahip oldukları yönetsel yapı da oldukça karmaşıktır. Bu örgütler daha önceki köy derneklerinden farklı olarak Hacı Bektaş-ı Veli, Pir Sultan Abdal gibi tanınmış Alevi ulularının adlarını taşımakta olup, inançsal ve kültürel hizmetler vermeye başlamışlardır. Bu hizmetlerin kapsamı toplumun talepleri doğrultusunda giderek genişlemiştir. Dinsel ibadetler, saz, semah kursları gibi inançla ilgili kursların yanı sıra tiyatro, gitar, keman, halkoyunları, yabancı dil, üniversiteye hazırlık ve bilgisayar kursları da verilmeye başlanmıştır. Bu kültürel örgütler, kırdan dedelerin öncülük ettiği işlevleri, kentlerde kendileri üstlenmişlerdir. Kentlerdeki yeni

¹¹² <http://www.cayburg.net/community/92438-orgut-nedir.html> uptade. 20.12.2009

¹¹³ Hüseyin Doğan, *Sosyolojik Analizler Perspektifinde Örgüt*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s. 10.

toplumsal yapılanma ve yeni gereksinimler düşünüldüğünde derneklerin üstlendikleri işlevlerin kapsamının çok daha geniş olduğu görülmektedir.¹¹⁴

Bu örgütlenmeler bağlamında Malatya ilini incelediğimizde dört tane Alevî-Bektaşî derneğinin bulunmakta olduğunu görmekteyiz. Bu dernekler;

1. Cumhuriyetçi Eğitim Ve Kültür Merkezi(Cem Vakfı)

25 Mart 1995 tarihinde Prof. İzzetin Doğan'ın girişimi ve öncülüğünde kurulan vakıf, şu anda 10 şubesiyle (Malatya, Yalova, Antalya, Gölbaşı, Erzincan/Tercan, Sivas, Ankara, Erzincan/Ulular, Kocaeli, Aydın) faaliyetlerini devam ettirmektedir.

Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı Resmi Senesinde vakfın amacını; “Evrensel kültür değerlerini yakalayan engin ve eşsiz kültür mirasımızın özellikle tasavvuf kültürününün araştırılması, ortaya çıkartılması, geliştirilmesi ve korunması, ülkemiz kültür hayatının uluslar arası kültür değerlerine katkıda bulunması amacı doğrultusunda seminer, brifing, konferans, tartışma, sohbet toplantıları, araştırmalar, kurslar ve benzeri toplantılar düzenlemek, kültürel faaliyetlerde bulunmak, aynı amaçla çalışan gerçek ve tüzel kişilere yardımcı olmak, hiç bir din, dil, cins, renk ve ırk ayrımı yapmaksızın yetenekli fakat maddi imkandan yoksun öğrencilere her türlü eğitim, öğretim ve barınma olanakları ile çağdaş bir toplumda gerekli sevgiyi geliştirmek ve dayanışmayı sağlamak amacıyla birleştirici bir istikamette katkıda bulunmaktadır.” olduğu belirtilmiştir.¹¹⁵

Bu doğrultuda faaliyet gösteren Cem vakfının, Malatya'da şubesi bulunmaktadır. Malatya-Merkez'de bulunan şube çeşitli etkinliklerle Alevî-Bektaşî'lere hizmetler sunmaktadır.

2. Pir Sultan Abdal Kültür Derneği

Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD); Banaz Köyü halkı, kendi Pir'lerinin ve halk öncüsünün direnişi ve düşüncesini yaşatmak, geliştirmek amacıyla 1976'da “Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Turizm ve Tanıtma Derneği” adıyla kurulur. Yıldız Dağı'na bakan tepenin üstünde 8 metre boyunda tunç kaplamalı heykelini dikerler. O güne değin gizli sürdürdükleri törelerini, yöre halkıyla birlikte meydanlarda yapmaya

¹¹⁴ Ali Yaman, “Anadolu Alevilerin’de Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumundan Kültürel Organizasyonlara” ed. İbrahim Bahadır, *Bilgi Toplumunda Alevilik*, Alevi Kültür Merkezi Yay. Ankara 2003, s. 344.

¹¹⁵ <http://www.cemvakfi.org/blldetay.asp?ID=25> uptade 20.12.2009

yönelirler. 12 Eylül 1980 askeri darbenin Cunta yönetimince dernek kapatılır. Banaz Köyünün halkı, Pir'lerine olan bağlılığını sürdürmek, düşüncesini yaşatmak ve geliştirmekle karardır. Murtaza Demir'in girişimiyle ve Banaz köy halkının katılımıyla 08.08.1988'de, Merkezi Ankara'da olmak üzere "Banaz Köyü Pir Sultan Abdal Turizm ve Dayanışma Derneği"ni ikinci kez kurarlar. Daha sonra tüzük değişikliğiyle, köken, ırk, din, mezhep, dil ve bölge farkı gözetilmeksizin, "Pir Sultan Abdal"ın düşüncesini, Alevi kültürünü ve felsefesini, demokrasiyi, laikliği, özgürlükleri ve barışı kabullenmiş herkes üye olabilirler." hükmü konulur.¹¹⁶

Derneğin temel ilkeleri Tüzük de şöyle belirlenmiş: "Pir Sultan Abdal'ın yaşamı ve felsefesi doğrultusunda sosyal, kültürel çalışmalar yapmak ve Anadolu halk kültürlerini yaşatmak, geliştirmek ve yaymak; Anadolu Alevi toplumunun sorunlarına ve özgürce kendilerini ifade etmelerine çalışmak; demokrasinin, laikliğin, özgürlüklerin ve insan haklarının gerçek ve bilimsel tanımıyla kurumlaşmasına katkıda bulunmak ve bu yönde uğraş vermek; Atatürk devrim ve ilkelerinin çağın koşullarına uygun geliştirilmesine ve korunmasına çalışmak; Faşizme, emperyalizme, ırkçılığa, şeriata ve sömürüye karşı olmak, bu yönde uğraş vermek; İnsan haklarını savunmak, uluslar arası normlara ulaşmasına çaba göstermek; Kadın ve çocuk haklarının uluslar arası sözleşmelere uygun olarak geliştirilmesine çalışmak; Yargının bağımsızlığını ve hukukun üstünlüğünü savunmak; Çağdaş, demokratik ve bilimsel eğitimden yana olmak, bu yönde uğraş vermek; Barışı savunmak; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve zorunlu din derslerinin kalkması için uğraş vermek; Devletin din, mezhep ve inançlar karşısında eşit mesafeli ve tarafsız olmasına, hiçbirine ekonomik ve politik destek vermemesi yönünde uğraş vermek; Bu ilkeleri benimsemiş ve ilke edinmiş olan Demokratik kitle örgütleriyle ve demokrasi güçleriyle işbirliği yapmak."¹¹⁷

Şu anda derneğin Türkiye genelinde 46 şubesi bulunmaktadır. Bu şubelerden biri de Malatya-Hekimhan şubesidir. Kültürel çalışma olarak, Pir Sultan Abdal'ı anmaya yönelik etkinlikler, dinletiler, semah gösterileri, kültürel ve sosyal geziler, bağlama, semah ve halk oyunları başta olmak üzere çeşitli kurslar düzenlenmektedir.

¹¹⁶ H.Nedim Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*, Ayyıldız Yay., Ankara 2001, s. 218.

¹¹⁷ <http://www.psakd.org/tuzuk.html>

3. Malatya Hacı Bektaş Veli Kültür Merkezi Vakfı

Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Merkezi Vakıf olup, Vakfın Genel Merkezi Malatya'da bulunmaktadır. Vakfın genel başkanı ve kurucusu Arguvan ilçesi Kozluklu aşiretine bağlı olan Hasan Meşelidir. Vakıf merkezi Malatya'nın Şeyh Bayram mahallesinde 4 katlı bir kültür kompleksi ve cem evine sahiptir. Oldukça modern ve benzerleri içinde Türkiye'nin en büyük ve kapsamlısı olduğu başkan tarafından iddia ediliyor.

Bina 2 adet 2500 kişilik konferans salonu, kütüphane, misafirhane, çeşitli kurs mekânları, kurban kesim yerleri, semah alanı, aşevi yemekhanesi, gençlere yönelik 5000 kişilik kafeteryası ve idari bölümlerden oluşmaktadır.

Vakfın faaliyetleri konusunda Vakıf Başkanı Hasan Meşeli şöyle anlatmaktadır: “Malatya Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Merkezi Vakfı kültürel etkinliklerinde her sene Hacı Bektaş-ı Veli'yi anma geceleri. Abdal Musa Sultan adına izafe edilen etli pilav etkinlikleri. Yüce Peygamberimiz Hz. Muhammet (S.A. V) efendimizin sevgili torunu Hz. Ali ve Hz. Fatma 'nın şerefli oğlu Hz. İmam Hüseyin Efendimiz ile 2 şühedasının Kербela'da 10 Muharrem 680 tarihinde şehit edilışinin azız hatırasına binaen Aşure etkinlikleri yapılmakla, binamıza gelen 4000 'den fazla konuğa aşure çorbası ikram edilmektedir. Bunun yanında Hz. Muhammet (S.A.V) efendimizin doğum gününe binaen Kutlu Doğum Haftası programları düzenlemekteyiz. Ayrıca milli bayramlarımız olan 23 Nisan. 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramlarında burada kutlamalar düzenlemekteyiz. Her sene 10 Kasım günü Atatürk'ümüzü düzenlediğimiz etkinliklerle rahmet ve şükranla anıyoruz. Ayrıca saz kursumuz, resim kursumuz, semah kursumuz ve halk oyunları kurslarımız şu anda devam ermekle ve birçok gencimize bu kültürel değerlerimiz aktarılmaktadır.”

4. Hz. İmam Zeynel Abidin Türbesi Kültür Vakfı

Malatya'da bulunan Alevî örgütlenmelerinden biri de İmam Zeynel Abidin Kültür Vakfıdır. Zeynel Abidin Kültür Vakfı, Malatya'nın Battalgazi ilçesinin sınırları içerisinde bulunan ve şu anda Karakaya baraj gölü içerisinde kalmış olan Atabey köyünde yer alan Zeynel Abidin ziyaretinin içerisinde yer almaktadır. Atabey köyünün göl suları altında kalmadan önceki zamanda çok fazla dikkat çekmeyen türbe baraj gölü sınırları dışına çıkartıldıktan sonra, kurulan vakfın etkin çalışmaları ile başta Malatya olmak üzere çevre illerde yaşayan Alevî toplumu

tarafından bilinen ve ziyaret edilen bir yer haline gelmiştir. Zeynel Abidin ziyareti sadece Alevî toplumunca değil aynı zamanda Sünni toplumca da yapılmaktadır. Vakıf çalışmaları ile ziyaret ve çevresi düzenlenmiş, kurban kesmek için gelenlere her türlü olanak sağlanmıştır.

Türbenin hemen yanında üç katlı bina içerisinde toplantı salonu, cem evi, vakıf ofisi, mutfak, bulaşikhane gibi kısımlar yer almaktadır. Zeynel Abidin Kültür Vakfı sadece türbenin gelişimi, bakımı, düzenlemesi gibi görevleri değil aynı zamanda Malatya'da düzenlenen Alevîlikle ilgili toplantı, oturma, bilgilendirme gibi etkinliklerde katılımcı, düzenleyici veya destekleyici rol oynamaktadır

Malatya'da yaşayan Alevîlerin ilçelere bağlı köylere göre dağılımı gösterilmeye çalışılmıştır;

Merkez

Mahalleler: Paşaköşkü, Çavuşoğlu, Cemalgürsel, Adafı

Köyler: Uğrak, Karahan, Gölpınar, Mahmudu,

Akçadağ

Ören, Aksüt, Altunlu, Bayramuşağı, Bekiruşağı, Büyükçimiş, Çakılıpınar, Çevirme, Dedeköy,Doğantepe,Duruluova,Dutlu,Dümüklü,Güneşli,Gürkaynak,Hançerli,Harunuşağı,İkinciler,Kahyalı,Karapınar,Kasımuşağı,Keller,Kepez,Kirliuşağı,Kömekavak, Ortaköy,Sahil,Tataruşağı,Yaylımlı

Arapgir

Alıçlı,Boğazlı,Çakırsu,Çaybaşı,Çiğnir,Çimen,Eğnir,Gebeli,Gözeli,Günyüzü,Onar, Süceyin,Taşdelen,Taşbidek,Ulaşlı,Yazılı,Yeşilyayla

Arguvan

Akören,Akviran,Alhaşuşağı,Armutlu,Asar,Asmaca,Aşağısülmenli,Bozan,Çavuş,Çayırılı, Çobandere,Doydum,Ermişli,Eymir,Göçeruşağı,Gökağaç,Gümüşlü,Güngören,İsaköyü Karahüyük,Kurutaş,Kışla,Kızık,Koçak,Konakbaşı,Koyuncu,Kömürlük,Kurutaş, Kuyudere,Morhamam,Sığırcıuşağı,Tarlacık,Yamaç,Yeniköy,Yenisu

Darende

Ağılbaşı(Engüzek)Kasabası,Kerimli,Şendere,Uzunhasan,Yarımca,Yeniköy

Doğanşehir

Çıgılık,Çömlekobası,Dedeyazı,Eskiköy,Gürobası,Hudut,Kapıdere(Alevi-Sünnikarışık) Karaterzi,Kelhalil,Koçderesi,Polatdere,Suçatı,Şatırobası,Topraktepe,Yuvalı

Hekimhan

Hasançelebikasabası,Akmağaraköyü,Aşağısazlıca,Bahçedamı,Ballıkaya(Mezirme)
Basak,Başkınık,Beykent,Boğazgören,Çanakpınar,Çulhalı,Davulku,Dereköy,Deveci
Dursunlu,Güvenç,Hacılar,İğdir,Karaçayır,(Alevi-Sünni,Karışık),Karaköcek,Kozdere
Köylüköyü,Sahıcık,Saraylı,Sarıköz,Uğurlu,Yeşilkale,Yukarısazlıca

Kuluncak

Avlar,Başören,Bicir,Darılı,Konaktepe,(Tersehan)

Pötürge

Bölükkaya,Gündeğer,Karşıyaka,Örmeli

Yazlıhan

Fethiyekasabası,Ambarcık,Köyü,Balaban,Bereketli,Boyaca,Dedegargın,Eğribük,Karaca
Tecirli

Yeşilyurt

Kırlangıç Köyü,Atalar (Haçova),Cumhuriyet,Çayır,İkizce,Kuşdoğan,Oluklu,Seyituşağı
Pirpirim

C. FETHİYE KASABASI ALEVİLİĞİ**1. Fethiye Beldesinin İsmi ve Tarihçesi**

Onuncu yüzyılda Sir-Derya sahillerine yönelen Partların torunları Türkmenlerin atalarıdır. Hazar Denizinin kuzeydoğusunda bulunan Aral Gölü'nün kuzeyi Kıpçak bölgesidir. Bu bölgeden dağılan Koman ya da Kumanlar namı ile anılan grup sonradan Türkmen, Turkoman adını almış ve ikiye ayrılmışlardır.

Bu Türkmenlerin bir kısmı Uzlar namı ile Avrupa'ya yayılmışlardır. Diğer kısmı ise Hazar çevresinde Horasan'a, Maverünnehir'e yayıldılar. Arap tarihçileri bunlara Guz yani Oğuz adını vermişlerdir. Kıpçakların bir kısmı dokuzuncu yüzyılda Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Oğuz sözcüğü başlangıçta kabileler ya da kabileler birliği anlamına geliyordu. Kazaklar, Kıpçaklar, Çepniler daha sonra Oğuz adı etrafında birleşmişlerdir. Sah İsmail'in atası Şeyh Safi ve birçok derviş Kıpçak ve Kirim çevresine irşad için gitmiştir. Fethiyelilerin de ataları olan bu Türkmenler, Moğolların etkisiyle on üçüncü yüzyılda Horasan çevresinden batıya doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Halep ve Sam çevresini yurt tutan Türkmenler bir süre Malatya Sivas arasında Yeni İl diye anılan bölgeyi (yani Hekimhan, Darende, Gürün, Kangal çevresi) de yaylak olarak kullanmışlardır. Bu Türkmenlerden Karaca Bey 1339 yılında Elbistan merkezli Dulkadir Devletini kurmuştur. Malatya kırsalında etkili olan Dulkadirliler

kitabelerinde ‘Horasani’ terimini kullanmışlardır. Türkmenlerin Anadolu’ya geldikleri dönemde Malatya Arguvan, Divriği bölgesinde ağırlıklı olarak Pavlikenler, yani Bizans’ın baskısından kaçanlar göçebe olarak, yaşamakta idiler. Büyük olasılıkla Fethiye köyüne Badirik, Badrik adını veren küme Badruk topluluğudur. Nogay Tatarları Kırım çevresi halkına Barduk derlerdi. Yalnız, Fethiye köyünde Türkmen oymaklarının birçoğunun temsilcisi bulunmaktadır. Fethiye’de yasayan birçok soyadı, kabile adı ve lakap Türkmen oba ve oymaklarının adıdır. Kısaca özetlersek, Horasandan yola çıkan, Halep’te Sam’da bir süre konaklayan, daha sonra Anadolu’yu yurt tutan Türkmen oymaklarından küçük grupların zamanla yerleşmesi ile oluşan bir yerleşim yeridir.¹¹⁸

2. Kasabanın Coğrafi Yapısı ve Yerleşim Durumu

Sınırları: Beldenin kuzeyi dağlık olup diğer yönler düz ve ovadır. Batısında Kuruçay, güneyinde ise Tohma çayı bulunmaktadır. Beldenin doğusunda Karaca Köyü ile Battalgazi ilçesi, batısında Tencir ve Buzluk Köyü ile Akçadağ ilçesi, güneyinde Hamidiye Köyü ile Yazıhan ilçesi, Kuzeyinde ise Alican Köyü ile Hekimhan ilçesi bulunmaktadır.

Yazıhan İlçesinin büyük kasabalarından birisidir. Kasaba Malatya’ya 45 km, Yazıhan’a ise yaklaşık 5 km uzaklıkta ve ilçenin kuzeyinde uzanan düz ovalarda yer alır.

3. Kasabanın Ekonomik Durumu

Kasaba geniş ve verimli bir ovaya kurulmuş olduğu için öncelikli geçim kaynağı tarımdır bununla beraber hayvancılıkta yapılmaktadır. Kasabada hemen hemen herkesin kayısı bahçesi bulunmaktadır. Yetiştirilen tarım ürünleri; buğday, mercimek, nohut, arpa, şekerpancarı ve kayısıdır.

4. Kasabanın Sosyo-Kültürel Yapısı

2008 nüfus sayımına göre Kasabanın nüfusu, 2491 kişidir.¹¹⁹ Ancak yaz aylarında dışarıdan gelenlerle beraber bu sayı artmaktadır. Kasaba da Cumhuriyet, Hürriyet ve Tenci mahalleleri bulunmaktadır. Bir İlköğretim Okulu bulunmaktadır. Bu okulu bitirenler liseye gitmek için Yazıhan’a ilçesine gitmektedirler.

¹¹⁸ <http://www.fethiye-malatya.org/>

¹¹⁹ <http://report.tuik.gov.tr/reports>

Kasabada, eskiden var olan birçok gelenek unutulmaya yüz tutmuştur. Doğumla ilgili birçok adet, tüm ülkede olduğu gibi önemini kaybetmiştir. Eskiden çocuğu olmayan veya çok yaşamayan kadınlar, Dedeye veya Ocağa giderken artık bu durumlarda Dedeye ve Ocağa çokça gidilmediği belirtilmekte. Hamile kadının karnı sivri olursa çocuğun erkek olacağına inanılır. Ayrıca doğacak çocuğun cinsiyetini tahmin etmek için koyun kellesine bakılır. Bakılan yer etli ise kız, kemikli ise erkek olacağına inanılmaktadır.

Sünnet, Alevîliğin köklü geleneklerinden biri olup, bugünde aynı canlılığını devam ettiren bir gelenektir. Bu gelenekte kirve, sünnet töreninin en önemli kişisidir. Kirvelik sistemi oldukça fonksiyonel ve Sünnilikten daha önemli bir misyona sahiptir.

Ölüm ile ilgili adetler ise şöyledir: ölümler tamamen dini kurallara göre yıkayıp defnediliyor, cenaze namazını cami imamı kıldırılmaktadır. Ölü yakınları yemek verir, komşularda destek olmak amacıyla ölü evine yemek getirirler. Ölen kişi için, üçü, yirmisi ve kırkında yemekler verilir. Cenaze yerlerine muhakkak gidilir, özellikler ilk bayramlarda merhumun ailesi ziyaret edilir.

Evlenme ve nikâh adetlerine baktığımızda: eskiden görücü usulüyle evlenme yaygınken artık bu uygulanmamakta ve eşler birbirlerini rahatça seçebilmektedir. Bölge de eskiden yaygın olan akraba evliliklerine de artık daha az rastlanmaktadır. Evlilik yaşı önceleri 20 yaşının altındayken şimdi 20 ve 30'lu yaş aralığında olmaktadır.

Nişan ve düğün törenleri aynen Sünnilerde olduğu gibi, düğünden önce taraflar bir araya geliyor, takılar takılıyor, bunun için özel salonlar kiralanıyor veya evde yapılıyor. Düğün sırasında yemek masaları kurulur yemekler yenir ve eğlenilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

A. ANKETE KATILANLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

1. Cinsiyet Durumu:

Ankete katılanların cinsiyet durumunu gösteren tablo aşağıda sunulmuştur:

Tablo-1: Ankete Katılanların Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	42	42,9
Erkek	56	57,1
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ankete katılanların % 42,9'u kadın, % 57,1'i ise erkektir. Ankete katılım açısından eşitlik sağlanmış olduğu görülmektedir.

2. Yaş Durumu

Ankete katılanların yaş gruplarını gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-2: Ankete Katılanların Yaş Grupları

Yaş	Sayı	%
15-29	15	15,3
20-29	18	18,4
30-39	25	25,5
40-49	12	12,2
50-59	8	8,2
60 ve üzeri	20	20,4
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların % 15,3'ü, 15-19 yaşları arasında; %18,4'ü, 20-29 yaşları arasında; %25,5'i, 30-39 yaşları arasında; %12,2'si, 40-49 yaşları arasında; %8,2'si, 50-59 yaşları arasında; %20,4'ü, 60 ve üzeri yaş gruplarındandır.

3. Medeni Durum

Ankete katılanların medeni durumlarını gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-3: Ankete Katılanların Medeni Durumu

Medeni durum	Sayı	%
Evli	65	66,3
Bekâr	28	28,6
Boşanmış	5	5,1
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %66,3'ü, “evli”; 28,6'sı, “bekâr”; %5,1'i ise “boşanmış” durumdadır.

4. Eğitim Durumu

Dinî inançların sağlam bir temele oturtulması ve ritüellerin bilinçli bir şekilde yerine getirilebilmesinde öğrenim düzeyinin önemli bir etkiye sahip olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Ankete katılanların öğrenim durumlarını gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-4: Ankete Katılanların Öğrenim Durumu

Eğitim Düzeyi	Sayı	%
Okur-Yazar Değil	4	4,1
Sadece Okur Yazar	5	5,1
İlkokul	35	35,7
Ortaokul	20	20,4
Lise	28	28,6
Üniversite	6	6,1
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %4,1'i, “okur-yazar değil”; %5,1'i, “okur-yazar”; %35,7'si, “ilkokul”; %20,4'ü, “ortaokul”; %28,6'sı, “lise”; %6,1'i ise “üniversite” mezun ya da öğrencisidir.

5. Meslek Durumu

Ankete katılanların mesleki durumlarını gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-5: Ankete Katılanların Mesleki Durumları

Meslek	Sayı	%
Çiftçi	28	28,6
İşçi	1	1,0
Esnaf	11	11,2
Serbest meslek	7	7,1
Memur	2	2,0
İşsiz	6	6,1
Ev hanımı	33	33,8
Emekli	1	1,0
Diğer	9	9,2
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %28,6'sı, "çiftçi"; %1'i, işçi; %11,2'i, esnaf; %7,1'i, "serbest meslek"; %2'si, "memur"; %6,1'i, "işsiz"; %33,8'i, "ev hanımı"; %1'i, "emekli" olduğunu belirtirken; %9,2'si, "diğer" seçeneği işaretlemişlerdir.

6. Ekonomik Düzey

Ankete katılanların ekonomik düzeylerini gösterir tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo-6: Ankete Katılanların Ekonomik Düzeyleri

Gelir Düzeyi	Sayı	%
0-99 milyon arası	0	0
100-199 milyon arası	4	4,1
200-299 milyon arası	58	59,2
300-399 milyon arası	21	21,4
400-499 milyon arası	6	6,1
500 milyon ve üstü	9	9,2
Cevapsız	0	0
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %4,1'i, 100-199 milyon arası; %59,2'si, "200-299 milyon arası"; %21,4'ü, "300-399 milyon arası"; %6,1'i, "400-499 milyon arası"; %9,2'si ise, "500 milyon veya üstü aylık gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir.

B. GRUP İÇİ VE GRUP DIŞI DİNAMİKLER

“Her sosyal grupta bulunan toplumun davranış kalıplarının öğrenilmesi, kültürel değerlerin ve normların benimsenip içselleştirilmesi ve bunların gelecek kuşaklara aktarılması sosyalleşme sürecinde gerçekleşmektedir. Bu süreç, bireyin başka bireylerle karşılıklı etkileşim sonunda belli bir toplumun “yapma”, “duyma” ve “düşünme” biçimlerini öğrenmesi ve içselleştirme süreci olup, birey ve toplumun sosyalleşmesi şeklinde iki kategoride ele alınmaktadır.”¹²⁰

1. Grup İçi Dinamikler

a. Alevî- Bektaşî Olgusuna Yüklenen Anlam

Alevî- Bektaşî olgusuna yüklenen anlam, gerek Alevî toplumu, gerekse beraber yaşamış oldukları diğer topluluklar tarafından da merak edilen bir konudur. Alevî- Bektaşîliğe yüklenen anlam, Alevî toplumunun kendini ifade etme biçimi olarak görülmektedir. Bu ifade etme biçiminin eğitim düzeyi değişkenine göre tablosu aşağıdaki sunulmuştur.

Tablo-7: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Bektaşî Olgusuna Yüklenen Anlam

Alevîlik - Bektaşîlik sizce ne anlama geliyor?								
Eğitim Durumu		İslami mezhep veya tarikat	İslâm'ın özü	Bir düşünce ve yaşam biçimi	Ezilmiş halk kitlesinin toplumsal başkaldırısı	Ayrı bir din	Başka	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %	1 25,0	1 25,0	2 50,0				4 100,0
Sadece Okuryazar	S %		3 60,0	2 40,0				5 100,0
İlkokul	S %	3 8,6	10 28,6	17 48,6	5 14,3			35 100,0
Ortaokul	S %	2 10,0	2 10,0	12 60	4 20,0			20 100,0
Lise	S %	3 10,7	1 3,6	16 57,1	6 21,4	1 3,6	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %	1 16,7		2 33,3	3 50,0			6 100,0
Toplam	S %	10 10,2	17 17,3	51 52,0	18 18,4	1 1,0	1 1,0	98 100,0

$$X^2 : 29,921 \quad Sd = 30 \quad P > 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %10,2'si, Alevîlik-Bektaşîlik denilince “İslami bir mezhep veya tarikat “; % 17,3'ü, “İslam'ın özü”; % 52,0'si “bir düşünce ve yaşam biçimi”; % 18,4'ü, “ezilmiş halk kitlesinin toplumsal başkaldırısı”; %1,0'i ise, “ayrı bir din “ anladıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların % 1,0, “başka” ile neyi belirttiklerini açıklamamışlardır.

¹²⁰ Keskin, a.g.e., s. 99

Ankete katılanların önemli bir kısmının Alevîliği farklı bir düşünce ve yaşam biçimi olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Öyle ki, katılımcıların din ile bağlantılı şıkları tercih etme oranlarının düşük olması, bunun yerine Alevîliği daha çok, bir yaşam tarzı ve felsefî tutum olarak değerlendirmeleri dikkat çekicidir.

Araştırma yapılan alanda Alevî-Sünnî vatandaşların bir arada yaşadığı bir bölge olması hasebiyle, ankete verilen cevaplarda da bu durum kendini belli etmektedir. Öyle ki, anket esnasında görüşmüş olduğumuz kişiler de bu durumu sürekli vurgulamış, özellikle Alevîliği bir düşünce ve yaşam biçimi olarak değerlendirmelerde kendilerini nereye koyacakları hususunda sıkıntılar yaşadıklarını açıkça ifade etmişlerdi. Kanaatimizce, farklı dinî yaşantılarının olduğunu kabul etmeleri, bu seçenek üzerinde yoğunlaşmalarına sebep olmuştur.

Aynı tablodaki verilere göre deneklerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, Alevîliği algılayış biçimlerindeki değişimler göze çarpmaktadır. Öyle ki okuma-yazma bilmeyen veya sadece okur-yazar olan deneklerimizin çoğunluğunun Alevîliği “İslami bir mezhep veya İslam’ın özü” olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Ortaokul ve lise mezunlarında Alevîlik daha çok “bir düşünce veya yaşam biçimi” olarak algılanmaktadır. Ankete katılanların en fazla işaretledikleri ikinci şık ise “ezilmiş halk kitlelerinin başkaldırısıdır.”¹²¹

Örneklemin yaş grupları ile Alevî-Bektaşîliği algılama biçimlerine baktığımız zaman, Alevîliği “bir düşünce ve yaşam biçimi” olarak algılayanların büyük çoğunluğunun 30-40 yaş aralığında ki deneklerden oluştuğunu görmekteyiz.

Aynı araştırma tekniklerinin kullanıldığı “Kırsal kesim Alevîliği Elazığ Sünköy örneği” üzerine gerçekleştirilen araştırmada da deneklerden yaşlı kuşaktan olanların çoğunluğunun Alevîliği İslam’ın özü, genç ve eğitimli kuşaktan olanların önemli bir kısmının ise, Alevîliği bir düşünce ve yaşam biçimi olarak algıladıkları tespit edilmiştir.¹²² Oysa Malatya Ören Kasabası üzerine gerçekleştirilen araştırmada deneklerden %39,4’ü, Alevîliği bir düşünce ve yaşam biçimi, %32,3’ü ise, ezilmiş halk kitlesinin toplumsal başkaldırısı olarak değerlendirmişlerdir. Burada da dikkatimizi çeken en önemli husus, yaşlı kuşaktan Alevîlerin, Alevîliği İslam dairesi içerisinde görme eğiliminin ön planda olmasıdır.¹²³ Bu araştırmalarda gösteriyor ki genel olarak

¹²¹ Konunun diğer bağımsız değişkenlerle ilişkisi için bkz. Ek tablo-1

¹²² Keskin, a.g.e., s. 103-104.

¹²³ Ş.Hamit Aktürk, Dinî gruplar Sosyolojisi Açısından Alevîlik-Ören Kasabası Örneği, Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2004, s. 45-46.

Alevî vatandaşlarımız arasında Alevîlik-Bektaşîlik, yaşlı kuşak için daha çok “İslami bir mezhep ve İslam’ın özü”, genç kuşak için ise “bir düşünce ve yaşam biçimi” olarak algılanmaktadır.

b. İnanç Yönünden Kendini İfade Etme Biçimi

Kendini inanç yönünden ifade edebilme üzerinde en önemli etkenlerden birisi de cinsiyet durumu olduğu varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-8: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Kendini İfade Etme Biçimi

Cinsiyet		Kendinizi en çok hangi isimle isimlendiriyorsunuz?				
		Alevî	Bektaşî	Alevî-Bektaşî	Diğer	Toplam
Kadın	S	39		3		42
	%	92,9		7,1		100,0
Erkek	S	45	1	5	5	56
	%	80,4	1,8	8,9	8,9	100,0
Toplam	S	84	1	8	5	98
	%	85,7	1,00	8,2	5,1	100,0

$$X^2 : 5.031 \quad Sd = 4 \quad P < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, “kendinizi en çok hangi isimle isimlendiriyorsunuz” sorusuna, deneklerin %85’i, “Alevî”; % 1’i, “Bektaşî”; % 8’i, “Alevî-Bektaşî şeklinde cevap verirken, % 5’i ise diğer şıkkını işaretlemişlerdir. Buna göre, deneklerden büyük çoğunluğunun kendisini “Alevî” olarak isimlendirdiği görülmektedir. Keskin’in Sünköy örneği çalışmasında aynı soruya deneklerin vermiş olduğu cevaplardan deneklerin % 65,6’sı “Alevî”; % 12,3’ü ise “Alevî- Bektaşî” olarak isimlendirmişlerdir. Aktürk’ün Ören örneği çalışmasında ise deneklerin % 62’sinin kendisini “Alevî” olarak isimlendirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte aynı çalışmada, deneklerin % 35’i ise “başka” seçeneği altında inanç yönünden kendilerini “ateist” veya “insan” şeklinde değerlendirdikleri dikkatimizi çekmektedir.¹²⁴

c. Toplumda Kimliğini Açıklayabilme Yeterliliği

Her toplumda birey ya da grupların kimliğini açıklayabilme veya gizli tutmalarında dinî, ahlaki, örfi vb. gibi daha pek çok unsurun etkili olduğu bilinmektedir. Ne sebeple olursa olsun, bir toplumda kimliğin ortaya konulabilmesi, birçok değişkene bağlı olarak gerçekleşebilmektedir.¹²⁵ Bunların en önemlilerinden birisi de, hiç şüphesiz eğitim düzeyi değişkeni olmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹²⁴ Krş. Keskin, a.g.e., s. 105.; Aktürk, a.g.t., s. 47.

¹²⁵ Keskin, a.g.e., s. 109.

Tablo-9: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Kimliğini Açıklayabilme Yeterliliği

Sünnilerle birlikte bulunduğunuzda Alevî olduğunuzu rahatça söyleyebiliyor musunuz?				
Eğitim Durumu		Evet	Kısmen	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %	4 100,0		4 100,0
Sadece okur yazar	S %	5 100,0		5 100,0
İlkokul	S %	35 100,0		35 100,0
Ortaokul	S %	19 95,0	4 5,0	20 100,0
Lise	S %	26 92,9	2 7,1	28 100,0
Üniversite	S %	2 33,3	4 66,7	6 100,0
Toplam	S %	91 92,9	7 7,1	98 100,0

$$X^2 : 42.359 \text{ Sd} = 6 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ankete katılanların % 92,9'u "Sünnilerle beraber olduğunuzda Alevî olduğunuzu rahatça söyleyebiliyor musunuz?" sorusuna "evet" edebildiğini, % 7,1'inin ise "kısmen" şeklinde cevap verirken, "hayır" şeklinde cevap veren olmamıştır.

Ören kasabası araştırmasında deneklere sorulan aynı soruda deneklerin %83,2'si, kendini rahatça ifade ettiğini; % 14, 9'u, bunu kısmen yapabildiğini söylerken deneklerin hiçbiri "hayır ifade edemiyorum" dememiştir. Elazığ Sünköy araştırmasında ise deneklerin genel toplamda % 60,4'ü, kimliklerini tamamen açıklayabildiklerini; % 26,9'unun ise, kısmen kimliğini açıklayabildikleri; %12,7'sinin ise, kimliğini açıklayamadıkları görülmüştür.¹²⁶

Bu üç araştırma neticesinde Alevîlerin çok büyük bir kısmının kimliğini gizleme gereği duymadıkları anlaşılmaktadır. Bu sonuçta özellikle son yıllarda Alevîlik ve Bektaşîliğin yazılı ve görsel medyada sürekli yer bulması ve Alevî-Bektaşî derneklerinin yapmış oldukları çalışmalarının katkısını gözardı edemeyiz.

Toplumda kimliğini açıklayabilme yeterliliği ile yaş grupları arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımında hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹²⁶ Krş., Keskin, a.g.e., s. 105.; Aktürk, a.g.t., s. 48.

Tablo-10: Yaş grupları Değişkenine Göre Kimliğini Açıklayabilme Yeterliliği

Sünnilerle birlikte bulunduğunuzda Alevî olduğunuzu rahatça söyleyebiliyor musunuz?				
Yaş		Evet	Kısmen	Toplam
15-19 arası	S	13	2	15
	%	86,7	13,3	100,00
20-29 arası	S	14	4	18
	%	77,8	22,2	100,00
30-39 arası	S	24	1	25
	%	96,0	4,0	100,0
40-49 arası	S	12		12
	%	100,0		100,0
50-59 arası	S	8		8
	%	100,0		100,0
60 ve üzeri	S	20		20
	%	100,0		100,0
Toplam	S	91	7	98
	%	92,9	7,1	100,0

$$X^2 : 10,487 \text{ Sd} = 6 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ankete katılanlardan 15-19 yaş grubundan olanların % 86,7'si “evet” kimliğini rahatça ifade edebiliyorum”; %13,3'ü, “kısmen edebiliyorum” cevabını verirken; 20-29 yaş grubundan olanların %77,8'i, “evet” kimliğini rahatça ifade edebiliyorum; %22,2'si ise, “kısmen edebiliyorum” cevabını vermişlerdir. Aynı tablodaki verilere göre 30-39 yaş grubundakilerin %96,0'ı, “evet” kimliğini rahatça ifade edebiliyorum”; % 4'ü ise, “kısmen ifade edebiliyorum” demiştir. 40 yaşından büyük deneklerin hepsi kimliklerini rahatça ifade ettiklerini belirtmişlerdir.

Yaş grupları açısından bakıldığında 20-29 yaş arası gruplardaki gençlerin Alevî olduklarını açıklamada diğer yaş gruplarına oranla daha çekingen davrandıkları, buna rağmen, 40 yaş ve üzerindekiilerin ise Alevî olduklarını ifade etmede hiçbir sorun yaşamadıkları görülmektedir. Bu durum gençlerde kimlik bunalımına neden olmaktadır. Bu durumu egemen toplumda kabul görme/görmeme, toplumdaki farklı olma ve kabullenilme duygularının baskın olmasıyla açıklanabilir.

Akçadağ Ören Kasabası örneğinde, Yazıhan Fethiye'deki örneğinden farklı olarak 15-19 yaş arasında bulunanların %50'sinin kimliğini rahat ifade ettiğini %50'sinin ise kısmen ifade edebildiğini görüyoruz. Buna rağmen yaşları 20-29 arasında değişenlerin hepsi kimliklerini ifade etmede hiçbir problem yaşamamaktadırlar. Yaşları 30-39 arası olanların %82,1'i kimliğini rahatça ifade edebilmektedirler. Yaşları 40-49

arasında değişen deneklerin %75'i kendini rahat ifade ettiğini belirtmiştir. Yaşları 50-59 ve 60 yaş üzerindekiilerin ise hepsi Alevî olduklarını rahat bir şekilde ifade etmişlerdir.¹²⁷

d. Eş Seçiminde Alevî Olmaya Gösterilen Hassasiyet(Grup İçi Evlilik)

Toplumsal yapının en önemli parçasını oluşturan ailenin oluşumunda toplumlar arasında farklılık söz konusu olsa da, genel itibariyle toplumların çoğunda grup içi evlilik ön plana çıkmaktadır. Toplum tarafından üyelerine eş seçiminde grup içi evliliği tasvip edici ve onaylayıcı bir yönde toplumsal bir dayatma uygulanmaktadır. Bu durum kırsal alanda yaşayan toplumlarda etkisini daha fazla hissettirir. Kırsal yapıda eş seçiminde sosyal yapı, ancak aynı topluluk içinden evlenmeye izin verir. Bu bir örfi hukuk gibi topluluk ruhuna işlenmiştir. Buna uymayanlar o topluluktan dışlanmaya kadar varan ağır yaptırımlarla karşılaşmaktadırlar. Eş seçiminde Alevî olmaya dikkat etme ile cinsiyet durumu arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımdan hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-11: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Eş seçiminde Alevî-Bektaşî Olmaya Verilen Önem

		Eşinizi seçerken mutlaka Alevî-Bektaşî olmasına dikkat eder misiniz?		
Cinsiyet		Evet	Hayır	Toplam
Kadın	S	24	18	42
	%	57,1	42,9	100,0
Erkek	S	17	39	56
	%	30,3	69,7	100,0
Toplam	S	41	57	98
	%	41,8	58,2	100,0

$$X^2 : 8,515 \text{ Sd} = 3 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi deneklere yöneltilen; “Eşinizin Alevî olmasına önem verir misiniz?” sorusuna deneklerin %41,8'i, önem verdiği; %58,2'sinin ise, önem vermediği şeklinde cevap vermişlerdir. Tabloya cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında, kadınların eş seçiminde erkeklerden daha dikkatli davrandıkları ve eşlerin Alevî olmasına erkeklerden daha çok önem verdikleri dikkatimizi çekmiştir. Öyle ki, erkeklerde % 30,3'ü grup içi evliliğe önem verdiğini söylerken bu oran kadınlarda % 57,1 olarak gerçekleşmiştir.

¹²⁷ Aktürk, a.g.t., s. 49.

Keskin ve Aktürk'ün çalışmalarında da Alevî toplumunun grup içi evliliklere önem verdikleri görülmektedir. Her iki araştırmaya da cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında kadınların erkeklere oranla grup içi evliliğe daha çok önem verdikleri tespit edilmiştir.¹²⁸

Geçmiş yıllardan günümüze uzanan süreçte eskiden eş seçiminde daha katı olduğu göze çarpmaktadır. Buna rağmen, Sünnilerden kız almada, Sünnilere kız vermeye göre daha yumuşak davranılmaktadır. Fakat günümüzde Alevîler ve Sünniler birbirlerini daha iyi tanımaya başladıkça bu katı tutumlarda yumuşama gözlenmektedir.

e. Alevîlik-Bektaşîlik Arasındaki Farkı Onaylama

Alevîlik ve Bektaşîlik arasındaki farkı onaylama ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo-12: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevîlik-Bektaşîlik Arasındaki Farklılığı Onaylama

Eğitim Durumu		Alevîlik ve Bektaşîlik Arasında sizce fark var mı?			
		Evet	Hayır ikisi de ayndır	Fikrim yok	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %		4 100,0		4 100,0
Sadece Okuryazar	S %		5 100,0		5 100,0
İlkokul	S %		33 94,3	2 5,7	35 100,0
Ortaokul	S %	1 5,0	18 90	1 5,0	20 100,0
Lise	S %	1 3,6	26 92,9	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %	2 33,3	3 66,7	1	6 100,0
Toplam	S %	4 4,1	89 90,8	5 5,1	98 100,0

$\chi^2 : 6,887$ Sd = 12 $P > 0,05$

¹²⁸ Elazığ Sünköy araştırmasında deneklerin genel toplamda % 65,1'inin, Eş seçiminde Alevî olmaya önem verdiğini; %34,9'unun ise, önem vermediğini belirtmişlerdir. Ören Kasabası araştırmasında ise deneklere sorulan aynı soruda deneklerin %34'ünün, önem verdiğini; %66'sı bunun önemli olmadığını belirtmiştir. (Kırş., Keskin, a.g.e., s. 113.; Aktürk, a.g.t., s. 50.)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, deneklerin %90'ı Alevîlik ile Bektaşîlik arasında hiç farkın olmadığını, %4,1'lik kısım ise arada fark olduğunu belirtmiştir. Deneklerden %5'lik bir kısım ise bu konuda fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu durum; ankete katılan Alevîlerin büyük çoğunluğunun, Alevîlik ile Bektaşîliği, aynı olarak değerlendirmektedir. Ancak gözlem ve mülakatlarımız esnasında deneklerin Alevîlik ve Bektaşîliğin aynılığı veya farklılığı ile ilgili sorulara cevap verememeleri veya genel geçer cevaplarla yetinmeleri bu kavramlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu başlık altında deneklere yönelttiğimiz “İran Şiası ile Alevîlik arasında fark var mıdır? Varsa nelerdir?” şeklindeki açık uçlu soruya cevap veren denekler; İran Şiası ile Anadolu'da yaşanan Alevîlik arasında hiçbir benzer özellik olmadığını ısrarla vurgulamışlardır. İran Şiasıyla bir arada anılmaktan rahatsızlık duydukları gözlenmiştir.

Ören Kasabasındaki Alevîlik üzerine yapılan çalışmada ise deneklerin %50'si arada hiçbir farkın olmadığını belirtirken, % 36,7'sinin, hiçbir fikrinin olmadığını ve % 11,9'unun ise, fark olduğuna inanıyor fakat bu farkın ne olduğu sorularına cevap veremediklerini görmekteyiz.¹²⁹ Araştırmacı bu durumu özellikle belirterek bizim gibi deneklerin bu kavramlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını düşündüğünü ifade edelim.

2. Grup Dışı Dinamikler

Ankete katılan deneklerin, Sünniliği algılama ve tanımlama biçimleri üzerinde eğitim değişkeninin önemli bir faktör olabileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹²⁹ Aktürk,a.g.t.,s.51-52

a. Sünniliğe Yüklenen Anlam

Tablo-13: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sünniliğe Yüklenen Anlam

		Sizce Sünnilikten kastedilen şey nedir?						
Eğitim durumu		Kuran ve Sünnete dayalı katı bir	İslami mezhep veya tarikat	Bir inanç sistemi	Hız. Ali ve Ehli beyte karşı olmak	Fikrim yok	Başka	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %	1 25,0	3 75,0					4 100,0
Sadece okur yazar	S %		5 100,0					5 100,0
İlkokul	S %	1 2,9	28 80,0	2 5,7	2 5,7	2 5,7		35 100,0
Ortaokul	S %	1 5,0	12 60,0	3 15,0	3 15,0	1 5,0		20 100,0
Lise	S %	2 7,1	16 57,1	2 7,1	5 17,9	2 7,1	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %		2 33,3	1 16,7	1 16,7	2 33,3		6 100,0
Toplam	S %	5 5,1	66 67,3	8 8,2	11 11,2	7 7,1	1 1,0	98 100,0

$X^2 : 24.599$ Sd = 30 $P > 0,05$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ankete katılanların %5,1'i, Sünniliği "Kuran ve Sünnete dayalı katı bir şeriat anlayışı"; %67,3'ü, "İslami bir mezhep veya tarikat"; %8,2'si, "bir inanç sistemi"; %11,2'si, "Hz. Ali ve Ehli Beyte karşı olmak" şeklinde tanımlarken; %7,1'i ise bu konuda, fikri olmadığını belirtmiştir; aynı tablodaki verilere göre %1'i ise, başka şıkkını seçmişlerdir ancak başkadan ne kast ettiklerini açıklamamışlardır.

Tablo 13'teki verilere eğitim düzeyi değişkeni açısından bakıldığında; Sünniliği Kuran ve Sünnete dayalı katı bir inanç sistemi olarak görenlerin en yüksek olduğu grubun okuma yazma bilmeyenlerden oluşması(%25) oldukça dikkat çekicidir.

Tabloda ki veriler, deneklerin büyük çoğunluğunun Sünniliği İslami bir mezhep veya tarikat olarak algıladıkları görülmektedir. Sorunun cinsiyet değişkenine göre değerlendirmesinde, kadınların % 66,7'sinin, erkeklerin % 67,9'unun ise soruya "İslami bir mezhep ve tarikat olarak" cevap verdikleri tespit edilmiştir.¹³⁰

Keskin'in "Sünköy" araştırmasında yaş grupları değişkenine göre Sünniliğe yüklenen anlam tablosuna bakıldığında; araştırmaya katılan deneklerin % 35,4'ü, Sünniliği "İslami bir mezhep veya tarikat"; % 23,1'i, "Kur'an ve Sünnete dayalı katı

¹³⁰ Konunun cinsiyet durumu ile ilişkisi için bkz Ek tablo-2

bir şeriat anlayışı”; % 22,6’sı, “Ali ve Ehl-i beyte karşı olmak” ve % 14,6’sı ise, “bir inanç sistemi olarak gördüklerini belirtmişlerdir.¹³¹ Araştırmacı bu durumu; “yaş grubu değişkenine göre, deneklerin Sünniliği tanımlarken “İslami bir mezhep veya tarikat” şeklindeki tanım denemesini daha ön plana çıkarmaları, bunun tersine geleneksel Alevî öğretisinde Sünniliği tanımlamada hakim olan “Ali ve Ehl-i Beyte karşı olma” şeklinde formüle edilen tanım denemesini, geri plana itme tutumları üzerinde, kanaatimizce, şehirleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesine paralel olarak, ötekini (Sünniyi) daha yakından tanımlarının büyük etkisinin bulunmasıyla izah etmektedir.¹³² Söz konusu durumu gözlem ve mülakatlarımız esnasında bizde tespit etmiş bulunmaktayız.

b. Alevîlik ile Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama

Alevîlik ve Sünnilik arasındaki farkı onaylama ile cinsiyet durumu arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-14: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Alevîlik ve Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama Durumu

		Sizce Alevîliği Sünnilikten ayıran en önemli fark nedir?						
Cinsiyet		Dinî anlayış ve hoşgörü	Allah ve insan sevgisi	Ehli beyt sevgisi	Yaşam tarzı	Laiklik demokrasi ve fikrim yok	Toplam	
Kadın	S	5	15	12	2	7	1	42
	%	11,9	35,7	28,6	4,8	16,7	2,4	100,0
Erkek	S	3	11	22	2	17	1	56
	%	5,4	19,6	39,3	3,6	30,4	1,8	100,0
Toplam	S	8	26	34	4	24	2	98
	%	8,2	24,5	34,7	4,1	24,5	2,0	100,0

$$X^2 : 6.353 \text{ Sd} = 5 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ankete katılanların %8,2’si, Alevîlikle Sünniliği ayıran en önemli farkın “dinî anlayış ve hoşgörü”; %24,5’i, “Allah ve insan sevgisi”, %34,7’si, “Ehli Beyt sevgisi”; %4,1’i, “yaşam tarzı”; %24,5’i, “Laiklik

¹³¹ Keskin, a.g.e.,s. 117.

¹³² Keskin, a.g.e.,s. 118-119; Aynı konuda Akçadağ Ören örneğindeki verilerde ise ankete katılanların %24,8’i, Sünniliği “Kuran ve Sünnete dayalı katı bir şeriat”; %20,8’i, “İslami bir mezhep veya tarikat”; %24,8’i, “bir inanç sistemi”; %7,9’u, “Hz.Ali ve Ehli Beyte karşı olmak”; %2’si, “Alevîliğin bozulmuş şekli” olarak algılandığını belirtirken, %17,8’i, “bu konuda fikri olmadığını” ifade etmiş, %2’si ise, “başka”şikkını seçmişlerdir.(Krş. Aktürk, a.g.t., s. 54.)

Demokrasi ve insan hakları anlayışı” olduğunu belirtirken; %2’si ise, bir fikri olmadığını tespit edilmiştir.

Genel olarak bakıldığında deneklerin Alevîlik ile Sünnilik arasındaki farklılığı genelde % 34,7 oranı ile “Ehl-i Beyt sevgisine”, %24,5’i ile “Allah ve insan sevgisine” ve yine %24,5 oranı ile de “Laiklik, demokrasi ve insan hakları” anlayışlarına dayandırdıkları görülür. Bu konu ile ilgili olarak yapmış olduğumuz mülakat ve gözlemlerde deneklerin kendilerini Sünni kesimden daha “ilerici, aydın, laik ve onlardan daha fazla Allah ve İnsan sevgisine sahip olarak” gördükleri tespit edilmiştir.

Yaş değişkenine göre soruyu değerlendirdiğimizde, özellikle 15-30 yaş kategorisindeki deneklerin kendilerini Sünnilikten ayıran en önemli özellik olarak “laiklik, demokrasi ve insan Hakları” olarak gördükleri; 30-40 yaş kategorisindeki deneklerin %40 ile “Ehl-i Beyt sevgisi” ve %28 ile “laiklik, Demokrasi ve İnsan Hakları” olarak gördükleri; 40-60 yaş kategorisindeki deneklerin büyük çoğunluğunun “Ehl-i Beyt sevgisi” cevabında yoğunlaştığı, 60 yaş ve üzeri deneklerimizin büyük çoğunluğunun % 47,4 ile “Allah ve insan sevgisi”; %31,6’sı ise, “Ehl-i Beyt sevgisi” cevabını vermişlerdir.¹³³ Bu değişken de dikkatimizi çeken en önemli sonuç, özellikle Sünnilikle kendileri arasında ki en önemli farkı “laiklik, Demokrasi ve İnsan Hakları” görenlerin daha çok genç deneklerden oluşması 40 yaş ve üzeri deneklerimizin ise aradaki farkı daha çok geçmişten bugüne değin ifade edilen klasik söylemlerle dile getirmesidir. Bu durum; Alevî gençlerinin artık klasik bakış ve terminolojiler yerine, dünyaya ve hayata daha seküler bir bakışı benimsemeleriyle izah edebiliriz.

Akçadağ Ören Örneğine bakıldığında; deneklerin %15,8’inin, Alevîlikle Sünniliği ayıran en önemli farkın “dinî anlayış ve hoşgörü”; %24,8’inin, yaşam tarzının farklı; %43,6’sının ise Laiklik demokrasi ve insan hakları olarak geriye kalan deneklerin %4’lük bir kısmı, söz konusu farkı Allah ve insan sevgisi, Ehl-i Beyt sevgisi, olarak gördükleri tespit edilmiştir.¹³⁴

c. Sünnilere İlişkin Sahip Olunan Önyargılar

Her toplumun, grubun veya bireyin kendi dışındaki toplumlara, gruplara bireylere karşı geliştirdiği bir takım ön yargılar bulunur. Söz konusu olan ön yargılar kendini başkalarından üstün görme, diğerlerini aşağılama şeklinde formüle edilir. Bu

¹³³ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz. Ek tablo-3

¹³⁴ Aktürk, a.g.t., s. 56.

bağlamda, ülkemizdeki çeşitli dinî grupların ve bireylerin de birbirlerine karşı geliştirdikleri bir takım önyargılar mevcuttur. Bu ön yargılar, tarihsel süreç içerisinde yenilerinin de eklenmesiyle yeni kuşaklara aktarılmaktadır.¹³⁵ Buradan hareketle araştırmamızda Sünnilere ilişkin sahip olunan ön yargılar ile eğitim düzeyi arasında ilişki görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-15: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sünnileri İsimlendirme Durumu

Eğitim durumu		Yezit	Kırpık	Şeriatçı	Yabancı	Hepsine	Hiçbirine	Cevap yok	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %						4 100,0		4 100,0
Sadece okur yazar	S %						5 100,0		5 100,0
İlkokul	S %				3 8,6		32 91,4		35 100,0
Ortaokul	S %	1 5,0	1 5,0	2 10,0	2 10,0	2 10,0	10 50,0	2 10,0	20 100,0
Lise	S %		1 3,6	2 7,1	4 14,3	1 3,6	19 67,9	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %					1 16,7	6 50,0	2 33,3	6 100,0
Toplam	S %	1 1,0	2 2,0	4 4,1	9 9,2	4 4,1	73 74,5	5 5,1	98 100,0

$\chi^2 : 59,999$ Sd = 36 $P > 0,05$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, deneklere “Beldenizde ve çevrenizde Sünnilerle ilgili söylenen aşağıdaki ifadelerden hangilerine katılırsınız?” şeklindeki sorduğumuz soruya deneklerin %74,5’i, “hiçbirine”; %9,2’si, “yabancı”, %5,1’i, “cevap yok; eşit olarak %4,1’i, “hepsine” ve “şeriatçı”, %2’si kırpık, %1’i ise yezid cevabını vermişlerdir.

Veriler Sünnileri isimlendirmede büyük çoğunluğun(%74,5), Sünnilere karşı önyargılı olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonucun ortaya çıkmasının en büyük nedeni, bizce bölge halkının Sünnilerle çok yakın ilişki içerisinde olmalarında aranmalıdır. Araştırma esnasında yapılan mülakat ve gözlemlerde, bölge halkının önceleri Sünnileri isimlendirirken “yezid” ve “yabancı” kelimelerini kullandıklarını ama şimdi bunları kullanmamaya dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Keskin’in Sünköy Örneği çalışmasında aynı soruya deneklerin vermiş olduğu cevaplardan deneklerin %15,1’i “yezid”; %14,6’sı ise “şeriatçı”; %18,9’u “yabancı”;

¹³⁵ Keskin, a.g.e., s. 121.

%42'si "hiçbirine" diyerek bu kelimeleri kullanmadıklarını ifade etmişlerdir. Aktürk'ün Ören Örneğinde deneklerin Sünnîleri isimlendirirken, %10'unun, "yezid"; %16'sının, "şeriatçı", %6'sının, "yabancı" olarak isimlendirdikleri; %4'ü, hepsine katıldığını, %43'ü bu isimlerden hiçbirine katılmadığını, %5,9'unun başka cevabını vererek insan ya da ayırım yapmıyorum vs. diye belirttikleri tespit edilmiştir.¹³⁶

Sünnîlerle sosyal ilişkileri değerlendirme şekli ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur

Tablo-16: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Çevredeki Sünnîlerle ilişkileri Değerlendirme Biçimi

Çevrenizdeki Sünnîlerle ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz					
Eğitim durumu		Çok iyi	İyi	Orta	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S	3	1		4
	%	75,0	25,0		100,0
Sadece okur yazar	S	4	1		5
	%	80,0	20,0		100,0
İlkokul	S	27	7	1	35
	%	77,1	20,0	2,9	100,0
Ortaokul	S	11	6	3	20
	%	55,0	30,0	15,0	100,0
Lise	S	11	13	4	28
	%	39,3	46,4	14,3	100,0
Üniversite	S	3	1	2	6
	%	50,0	16,7	33,3	100,0
Toplam	S	59	29	10	98
	%	60,2	29,6	10,2	100,0

$\chi^2:16.285$ Sd=12 P>0,05

Deneklere yöneltilen "çevrenizdeki Sünnîlerle ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna deneklerin %60,2'si, "çok iyi"; %29,6'sı, "iyi" cevabını verirken; %10,2'si ise, "orta" şeklinde cevap vermiştir. Buna göre her eğitim düzeyinden olan insanların büyük çoğunluğunun(%89,8) Sünnîlerle arasının çok iyi yada iyi olduğunu belirtmesi ilişkilerin gelişmesi açısından önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

Keskin ve Aktürk'ün çalışmalarında da Alevî toplumunun Sünnîlerle olan sosyal ilişkilerinde birbirlerini daha yakından tanıyarak önceden var olan önyargıların değiştiği ve ilişkilerin iyi olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir.¹³⁷ Bu sonuçlara göre; Alevî

¹³⁶ Krş., Keskin, a.g.e., s. 122.; Aktürk, a.g.t., s. 57.

¹³⁷ Elazığ Sünköy araştırmasında deneklerin genel toplamda %86,3'ü Sünnîlerle olan sosyal ilişkilerini "iyi" ve "orta" olarak değerlendirirken, Ören Kasabası araştırmasında, genel toplamda deneklerin %74,2'si Sünnîlerle olan sosyal ilişkilerini "çok iyi" ve "iyi"; %19,8'i ise "orta" olarak değerlendirmiştir. (Krş. Keskin, a.g.e., s. 124.; Aktürk, a.g.t., s. 58.)

yurttaşların Sünnilerle ilişkileri genelde “iyi” olarak değerlendirmeleri Sünnilerle bir arada yaşama iradesinin ifadesi olarak kabul edilmelidir.

C. TOPLUMSAL KURUMLAR

1. Dedelik Kurumu

Alevîlikte dinsel hiyerarşinin en tepesinde bulunan Dede, Alevî- Bektaşî köylerinde cemaatin önderidir. Dedeler, Türkiye'nin belli yerlerindeki Ocaklara bağlıdırlar ve her yıl düzenli olarak kendilerine bağlı olan köyleri gezer anlaşmazlıkları çözer ve dayanışmayı sağlarlar. Temel görevleri: Alevî İncancını yaşatmak, toplumun sorunlarını çözmek, hak sahiplerinin hakkını aramak, her türlü ihtilafı en kısa zamanda halletmek ve toplumu irşad ederek yol ve erkân öğretmektir.¹³⁸ Araştırma kapsamına giren deneklerin Dede'ye sahip olma davranışlarını öğrenmek amacıyla hazırlanan tablo aşağıda sunulmuştur

Tablo-17: Ankete katılanların Bir Pir Dede veya Rehberine Bağlı Olma Durumu

Şu anda bir Dede, pir veya rehberiniz var mı?	Sayı	%
Evet	42	42,8
Hayır	56	57,2
Toplam	98	100,00

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların % 42,8'i bir Dede, Pir veya Rehberine bağlı olduğunu belirtirken, % 57,2'si, herhangi bir Dede, Pir ve Rehberine bağlı olmadığını belirtmişlerdir

Dede, pir veya rehberine bağlı olma davranışı ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹³⁸ Keskin, a.g.e., s. 125.

Tablo-18: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Bir Pir Dede veya Rehberine Bağlı Olma Durumu

Şu anda bir Dede, Pir veya Rehberiniz var mı?				
Eğitim durumu		Evet	Hayır	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S	4		4
	%	100,0		100,0
Sadece Okuryazar	S	5		5
	%	100,0		100,0
İlkokul	S	16	19	35
	%	45,7	54,3	100,0
Ortaokul	S	8	12	20
	%	40,0	60,0	100,0
Lise	S	7	21	28
	%	25,0	75,0	100,0
Üniversite	S	2	4	6
	%	33,3	66,7	100,0
Toplam	S	42	56	98
	%	42,8	57,2	100,0

$$X^2 : 11.197 \text{ Sd} = 6 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, genelde deneklerimizin %42,8'inin bir Dede, Pir veya Rehberine sahip olduğu; %57,2'sinin ise sahip olmadığı görülmektedir.

Tablo-18'deki verileri eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda okuma-yazma bilmeyenler ve sadece okur-yazar olanların tamamının bir Dede'ye bağlı olduklarını belirttiklerini görmekteyiz. Eğitim düzeyi arttıkça bir Dede, Pir veya Rehberine sahip olma oranı azalmaktadır.

Dedelik kurumu hakkında öne sürülen fikirler ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişkiler görüleceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur

Tablo-19: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Dedeler Alevî-Bektaşîliğin Yaşatılması İçin Zorunludur? Şeklindeki Fikre Katılma Durumu

Dedeler Alevî-Bektaşîliğin Yaşatılması İçin Zorunludur?				
Cinsiyet		Evet	Hayır	Toplam
Kadın	S	34	8	42
	%	81,0	19,0	100,0
Erkek	S	33	23	56
	%	58,9	41,1	100,0
Toplam	S	67	31	98
	%	68,4	31,6	100,0

$$X^2 : 5.383 \text{ Sd} = 1 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, deneklere sordığımız; “Dedeler Alevî-Bektaşîliğin yaşatılması için zorunlu mudur?” sorusuna, deneklerin %68,4'ü, “evet” derken, “hayır” diyenlerin oranı %31,6'dır. Tabloya cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında kadınların erkeklere oranla söz konusu fikre daha fazla katıldıkları görülmektedir. Araştırma esnasında bu konu ile ilgili olarak kendileriyle görüştüğümüz deneklerin: neden yaşatılması zorunludur? sorusuna vermiş oldukları cevaplarda,

Dedenin gelenek ve göreneklerin yürütülmesi ve toplumsal düzenin sağlanması için zorunlu olduğu şeklinde ifadeler tespit edilmiştir.

“Kendini yetiştiren herkes Dede olabilir” fikrinin kabul edilebilirliği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-20: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Kendini Yetiştiren Herkes Dede Olabilir? Fikrine Katılma Durumu

Kendini Yetiştiren Herkes Dede Olabilir?				
Cinsiyet		Evet	Hayır	Toplam
Kadın	S		42	42
	%		100,00	100,0
Erkek	S	4	52	56
	%	7,1	92,9	100,0
Toplam	S	4	94	98
	%	4,1	95,9	100,0

$$X^2 : 3.128 \text{ Sd} = 1 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, deneklerin “kendini yetiştiren herkes Dede olabilir?” sorusuna % 95,9 gibi büyük bir çoğunlukla hayır yanıtı verdikleri görülmektedir.

Bilindiği gibi Alevîliğin temel düsturlarından biri de Dedenin soydan gelmesidir. Buna göre Dede olabilmek için Ehl-i Beyt soyundan gelmek esastır. Bu nedenle deneklerin kendisini yetiştiren herkesin Dede olamayacağı kanaatinde olmalarını normal karşılamaktayız.

Günümüzde Dedelik sistemi ile ilgili tartışmalardan birisi de Dedelik sisteminin ve Dedelerin gittikçe bozulmakta olduğu şeklindedir. Buradan hareketle söz konusu tartışmanın cinsiyet değişkenine göre ne şekilde kabul edildiği/edilmediğine ilişkin veriler tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo-21: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Dedelik Kurumu Hakkındaki Fikirlerini Belirtme Durumu

Dedelik Sistemi Ve Dedeler Gittikçe Bozulmaktadır?				
Cinsiyet		Evet	Hayır	Toplam
Kadın	S	10	32	42
	%	23,8	76,2	100,0
Erkek	S	32	24	56
	%	57,1	42,9	100,0
Toplam	S	42	56	98
	%	42,9	57,1	100,0

$$X^2 : 10.899 \text{ Sd} = 1 \text{ P} < 0,05$$

Tablo 21’de “Dedelik sistemi ve Dedeler gittikçe bozulmaktadır” şeklindeki fikre deneklerin %42,9’u katılırken; % 57,1’i ise, katılmadığını görmekteyiz. Deneklerle bu konu ile birebir yaptığımız mülakatlar ve gözlemlerde özellikle gençlerin Dedelik ve Dedeler ile ilgili sorgulamalarının mevcut olduğu, Dedelik kurumu konusunda, dogmatik bir bakış yerine eleştirel baktıklarını ve hoşnutsuzluklarını dile getirdiklerini tespit etmiş bulunmaktayız. Bu konuda en belirgin eleştiriler en çok, Dedelerin eğitimlerinin yetersiz olması, bilgi ve yaşantı bakımından da birçok eksikliklerinin bulunması noktalarında getirilmektedir. Türkdoğan’ın da belirttiği gibi, “Dedelerin çoğunun eğitimsiz ya da eğitimlerini yetersiz olmaları ve Alevî toplumuna aktardıkları bilgilerin çoğunun tarihsel ve bilimsel verilerle çelişmesi; modern şehir hayatı içerisinde eğitim görmüş genç ve orta kuşaktan Alevî bireylerinin görüşleriyle çeliştiği için, bu kuşak Dedeleri pek de hoş karşılamamakta hatta, onları küçümsemektedir. Okullaşma ve akültürasyon süreci Alevîliğin modern yorumunu gündeme getirmiş bulunmakta; Dedeler ise bu kültüre sahip olmadığından, gittikçe sistem dışına itilme durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buna, şehirleşmenin etkisi de eklendiğinde, Dedelerin sistem dışına itilme süreçleri daha da hızlanmış görünmektedir. Öyle ki birçoğu dinî, tarihi ve sosyal şartların bir sonucu olarak meslekten yoksun olan Dedeler, kırdan kente göç sonrasında zorunlu olarak yoğun emek gerektiren işlerde çalışmak zorunda kalmış, bu da sahip oldukları bilgilerin büyük bir kısmının aşınmasına neden olmuştur. Dedelerin ekonomik sorunlarını karşılamak gayesiyle çeşitli işlerde çalışmaya mecbur kalmaları, bilgilerini günün koşullarına uyduramamalarına neden olmuş; bunun sonucunda onlar rasyonel eğitim almış talipler tarafından bilgisizlikle suçlanmaya başlamışlardır.”¹³⁹

2. Musahiplik Kurumu

Alevî-Bektaşî cemiyetinin ayakta durmasını sağlayan temel kurumlardan birisi de Musahiplik kurumudur.¹⁴⁰ Musahiplik, Türkçeye: “Ahiret kardeşliği, yol kardeşliği, nasip kardeşliği veya can kardeşliği” şeklinde tercüme edilmektedir.¹⁴¹ Bilindiği gibi, Anadolu’daki Alevî-Bektaşî topluluklarında bireyler, evlendikten ve kendilerine “Musahip” olarak başka bir evli çift bulduktan sonra tam anlamıyla ve resmen topluluk

¹³⁹ Keskin, a.g.e., s. 131.

¹⁴⁰ Türkdoğan, a.g.e., s. 471.

¹⁴¹ Keskin, a.g.e., s. 131.

mensubu olabilmektedirler. Bu dört kişilik iki aile Alevî topluluğunun özünü teşkil eder, artık bunlar dünya ve ahiret kardeşi sayılırlar.¹⁴²

Musahip edinme davranışı ile medeni durum arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-22: Medeniyet Durumu Değişkenine Göre Musahip Edinme Durumu

Medeni Durum		Musahibiniz var mı?		
		Evet	Hayır	Toplam
Evli	S	26	39	65
	%	40,0	60,0	100,0
Bekar	S	3	25	28
	%	10,7	89,3	100,0
Boşanmış	S	2	3	5
	%	40,0	60,0	100,0
Toplam	S	31	67	98
	%	31,6	68,4	100,0

$$X^2 : 7.536 \text{ Sd} = 2 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi; “Musahibiniz var mı?” sorusuna ankete katılanların %31,6’sı, “evet”; %68,4’ü ise, “hayır” şeklinde cevap vermişlerdir. Genel olarak tabloya baktığımızda, evli olan deneklerden %40’ının “Musahibi”; %60’ının ise Musahibi olmadığını ifade etmeleri, Musahip edinmenin dinî bir zorunluluk olarak kabul edildiği Alevî toplumunda dinî-sosyal bir kurum olan musahipliğin sosyal fonksiyonunu yitirme durumuyla karşı karşıya kaldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

3. Düşkünlük Kurumu

Düşkünlük kurumu: Alevî-Bektaşî topluluklarında bir hukuk düzeni olup, sosyal kontrol mekanizması olarak, toplumun sürekliliğini sağlamak, onu her türlü tehlike ve yozlaşmadan korumak gibi önemli toplumsal işlevleri vardır. Düşkünlük, suça göre kategorileşir. Düşkün olan kimse cem’e alınmaz ve ilişkilerden dışlanır. Eline-diline-beline hâkim olma anlayışı, Alevî topluluklarında her bireyin yaşamı boyunca uyması gereken ahlak sisteminin simgesi durumundadır. Burada eline sahip olmakla; elinle koymadığını almamak (yani hırsızlık yapmamak), diline sahip olmakla; gözünle görmediğin şey hakkında konuşmamak ve beline sahip olmakla ise; haram sayılan cinsel ilişkiye girmemek kast edilmektedir. Alevî- Bektaşî topluluklarında yaşama biçimi bu kavramla düzenlenmiş olup, bu ilkeyi çiğneyenler düşkün sayılmaktadır.¹⁴³

¹⁴² Fiğlalı, a.g.e., s. 314.

¹⁴³ Keskin, a.g.e., s. 137.

Bu nedenle, Alevî geleneğinin önemli kurumlarından olan Düşkünlük kurumu ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

23: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Düşkünlük Kurumuna İlişkin Fikirlerini Belirtme Durumu

Düşkünlük Sistemini Doğru Buluyor musunuz?							
Eğitim durumu		Kesinlikle Evet	Evet	Kesinlikle Hayır	Hayır	Başka	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %	4 100,0					4 100,0
Sadece okur yazar	S %	4 80,0	1 20,0				5 100,0
İlkokul	S %	32 91,4	2 5,7		1 2,9		35 100,0
Ortaokul	S %	12 60,0	5 25,0	1 5,0	2 10,0		20 100,0
Lise	S %	11 39,3	12 42,9	1 3,6	3 10,7	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %	3 50,0	1 16,7	2 33,3			6 100,0
Toplam	S %	66 67,3	21 21,4	4 4,2	6 6,1	2 1,0	98 100,0

$\chi^2 : 62.468$ Sd = 30 $P > 0,05$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, Düşkünlük sistemini doğru buluyor musunuz? Sorusuna ankete katılanların %67,3'ü “kesinlikle evet”; %21,4'ü “evet” şeklinde cevap vermişlerdir. Eğitim durumu değişkeni ile cevaplar arasındaki ilişkiye baktığımızda, eğitim düzeyi yükseldikçe, bu sistemi onaylama oranının değiştiğini görmekteyiz. Araştırma sahasındaki mülakatlarımız esnasında, deneklerin büyük çoğunluğunun Düşkünlük Kurumu konusunda tam manasıyla bilgi sahibi olmadıkları ve gerekli açıklama yapıldıktan sonra bu konuda kanaat belirttikleri tespit edilmiştir.

Bu konuda iki araştırma sahasındaki bulgularda bizim bulgularımızla benzer özellikler sergilemişlerdir. Öyle ki, Elazığ Sünköy örneğinde, ankete katılanların % 60,8'i, Düşkünlük sistemini “tamamen”; %12,7'si de, “kısmen” onayladığını belirtirken; %26,4'ü, bunu onaylamadığını belirtmişlerdir.¹⁴⁴

Akçadağ Ören örneğinde ankete katılanların %22'si bu sistemi “kesinlikle doğru”; %35,2'si, “doğru”; %19,8'i, kesinlikle yanlış ve %20,9'u ise yanlış olarak değerlendirmişlerdir.¹⁴⁵ Bu sonuçlara bakıldığında Alevî toplumunun genelde düşkünlük kurumunu kabul edip doğru bulduklarını söyleyebiliriz. Eğitim düzeyi

¹⁴⁴ Keskin, a.g.e., s. 138.

¹⁴⁵ Aktürk, a.g.t., s. 63.

yükseldikçe düşkünlük kurumuyla ilgili tereddütlerin yaşandığı, sorgulamaların yapıldığı; eleştirilerin bu kurumun çağdışı, özgürlükler ve insan haklarına aykırı olmak konularında olduğu görülmektedir.

D. BİLGİ BOYUTU

Günümüzde din sosyolojisinde, dinî tecrübenin ifade şekillerinden birisinin de dinin “bilgi boyutu” olduğu genel kabul görmektedir. İlk defa “Fukuyama” tarafından ortaya atılan ancak “Glock” tarafından geliştirilen dinin “bilgi boyutuyla; bütün dinlerde, dindar insandan inancının temel öğretilerini veya kutsal metinlerini bilmesi ve onlara güvenmesinin beklenildiği kast edilmektedir. Bir inancı bilmek, onu kutsal kabul etmek için gerekli şart olduğundan, bilgi boyutu ile inanç boyutu arasında sıkı bir ilişki vardır.¹⁴⁶ Bu bağlamda araştırma sahamızdaki deneklerin “bilgi boyutunda” ne durumda olduklarını tespit etmek amacıyla Alevîlikle ilgili bilgilerin nereden edinildiği, Sünnilerle ilgili bilgilerin kaynağı, din ve dindarlık anlayışlarının ortaya konulması gibi hususların incelenmesi gerekli görülmüştür.

1. Dinî Referans Kaynakları(Bilgi Edinme Yolları)

Geleneksel Alevîliğin yazılı olmaktan çok, sözlü bir kültüre dayandığı ve böylesi bir kültürün taşıyıcı unsurlarının özellikle “Dede, Rehber ve yetişkinler” ile “aile” olduğu bilinmektedir. Ancak, ülkemizde şehirleşmenin artması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve özellikle 1980’lerden sonra Alevîlik ile ilgili litaretürün artışı, mevcut durum üzerinde bir takım değişimleri zorunlu kılmaktadır.¹⁴⁷

2. Alevîlik İle İlgili Bilgilerin Kaynakları

Alevîlik ile ilgili bilgilerin hangi kaynaklardan edinildiği ile, cinsiyet durumu arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹⁴⁶ Keskin, a.g.e., s. 143.

¹⁴⁷ Keskin, a.g.e., s. 142-144.

Tablo-24: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Alevîlik ile İlgili Bilgilerin Kaynağı

Cinsiyet		Alevilik ile ilgili bilgileri en çok nerelerden öğrendiniz?						
		Kendi kendime	Dede, Rehber ve yetişkinler	Aileden	Kitaplardan	Arkadaşların dan Veya okuldan	Başka	Toplam
Kadın	S	5	15	12	2	7	1	42
	%	11,9	35,7	28,6	4,8	16,7	2,4	100,00
Erkek	S	3	11	22	2	17	1	56
	%	5,4	19,6	39,3	3,6	30,4	1,8	100,00
Toplam	S	8	26	34	4	24	2	98
	%	8,2	26,5	34,7	4,1	24,5	2,0	100,00

$$X^2 : 2.279 \text{ Sd} = 5 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, ankete katılanların %26,5'i: "Alevîlik ile ilgili bilgileri nereden öğrendiniz?" sorusuna, "Dede, Rehber ve yetişkinler" derken % 34,7'si "aileden" ve %11,2'si "kendi kendime" cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara bakıldığında deneklerin büyük çoğunluğunun Alevîlik ile ilgili bilgileri Dede, Rehber, yetişkin ve aileden almış oldukları görülmektedir. Deneklerin, Alevîlik ile ilgili bilgilerini ilk olarak aileden aldıkları ve bu bilgiler ile yetinmiş oldukları görülmektedir. Bu durum, aile, Dede, Rehber ve yetişkinler ile arkadaş veya okul çevresinin dini bilgilerin edinilmesindeki ağırlığını koruduğunun bir kanıtı olması bakımından önemlidir.

Elazığ Sünköy örneğinde ankete katılanlara sorulan "Alevîlikle ilgili bilgileri nereden aldıkları" sorusuna deneklerin %35,8'i, "aileden"; %33,5'i, "Dedelerden"; %12,7'si "kendi kendine" ve %11,3'ü "kitaplardan" şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁴⁸ Aynı şekilde, Akçadağ Ören örneğinde de, deneklere sorulan aynı soruya deneklerin %35,6'sı, "kendi kendine"; %23,8'i, "Dede, Rehber ve yetişkinlerden", %14,9'u "aileden"; %19,8'i, "kitaplardan" öğrendiklerini ifade etmişlerdir.¹⁴⁹ Bu üç araştırma sonucuna göre ortaya çıkan sonuç; Alevî yurttaşlarımızın Alevîlikle ilgili bilgileri formel eğitim kurumlarından almadıkları daha çok sözlü kültüre dayalı olarak öncelikle "aileden" daha sonra "Dede, rehber ve yetişkinlerden" almakta olduklarıdır.

3. Sünnilikle İle İlgili Bilgilerin Kaynağı

Sünnilik ile ilgili bilgilerin kaynağı ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹⁴⁸ Keskin, a.g.e., s. 143.

¹⁴⁹ Aktürk, a.g.t., s. 65.

Tablo-25: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Sünnilik ile İlgili Bilgilerin Kaynağı

Sünnilik ile ilgili bilgileri daha çok nerelerden öğrendiniz?									
Eğitim durumu		Kendi kendime	Dede, Rehber ve yetişkinler	Aileden	Kitaplardan	Basından	Arkadaşlarımdan Veya Okuldan	Başka	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %	1 25,0	3 75,0						4 100,0
Sadece okur yazar	S %	2 40,0	2 40,0	1 20,0					5 100,0
İlkokul	S %	2 5,7	19 54,3	10 28,6	2 5,7		1 2,9	1 2,9	35 100,0
Ortaokul	S %	2 10,0	4 20,0	6 30,0	2 10,0	2 10,0	4 20,0		20 100,0
Lise	S %	4 14,3	4 14,3	8 28,6	5 17,9		6 21,4	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %			2 33,3			4 66,7		6 100,0
Toplam	S %	11 11,2	32 32,7	27 27,6	9 9,2	2 2,0	15 15,3	2 2,0	98 100,0

$$X^2 : 69,067 \text{ Sd} = 36 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, ankete katılanların %32,7'si Sünnilik ile ilgili bilgileri “Dede, Rehber veya yetişkinlerden”; %27,6'sı “aileden”, %15,3'ü “arkadaşlar veya okullardan”; %11,2'si ise, “kendi kendine” ve %9,2'si ise, “kitaplardan” aldıkları şeklinde cevap vermişlerdir.

Deneklerin büyük çoğunluğu Alevilikte olduğu gibi, Sünnilikle ilgili bilgileri de “Dede, Rehber, yetişkin ve aileden” almaktadır. Tablo-24 den farklı olarak burada Sünnilikle ilgili bilgileri “arkadaş veya okullardan” edindiklerini görmekteyiz. Bu cevabın içinde “kendi kendine” öğrenmeyi de katmamız gerektiği düşünmekteyiz. İnsanların kendi kendilerine öğrenemeyecekleri malumdur burada kastedilenin, yaşamış oldukları çevre ile ilişkilerinde edinmiş oldukları bilgiyi tasnif ederken kendi kendine öğrenme olarak adlandırdıklarını düşündüğümüzü belirtelim. Eğitim seviyesi arttıkça Sünnilik ile ilgili bilgilerin okuldan veyahut kitaplardan öğrenme oranının artmış olduğunu tespit etmekteyiz.

Akçadağ Ören kasabası örneğinde ise deneklerin %26,7'si, Sünnilik hakkındaki bilgilerini “kendi kendilerine”, %7,9'u, “Dede, Rehber ve yetişkinlerden”; %8,9'u, “aileden”, %30,7'si, “kitaplardan”; %4'ü, “basından”; %12,9'u, “arkadaşlarından veya okuldan” aldıklarını belirtirken, %8,9'u “başka” seçeneği altında “çevreden” aldıklarını ifade etmişlerdir.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Aktürk, a.g.t., s. 66.

Her iki araştırmada da görüldüğü gibi genel olarak Sünnilikle ilgili bilgileri aileden, kitaplardan, arkadaş ve çevreden aldıklarını söyleyebiliriz. Burada Sünnilikle ilgili bilgilerin alınmış oldukları kitaplarda daha çok Alevî yazarlarca yazılmış kitaplar olduğunu belirtelim.

E. İNANÇ BOYUTU

1. Genel İslami İnançlar

Genel İslami inançlar başlığı altında “İmanın şartları” olarak bilinen “Amentü” yani; Allah’a, Kitaplara, Meleklerle, Peygamberlere ve Ahiret gününe iman kastedilmektedir.

Genellikle, Türkiye’deki Alevî-Bektaşî inanç sistemi üzerinde olumsuz söylemlerde bulunulmakla birlikte ülkemizde yapılan ciddi çalışmalarda, durumun hiçte sunulmak istendiği gibi olmadığı anlaşılmıştır. Aşağıda, araştırma sahasındaki Alevîlerin genel İslami inançlara ilişkin tutumları sunulmaktadır.

a. Allah’a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere İnanç

Allah’a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere ve Ahirete iman ile cinsiyet durumu arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-26: Cinsiyet Değişkenine Göre Allah’a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere ve Ahirete İnanç Durumu

Cinsiyet		Allah’a		Meleklerle		Kitaplara		Peygamberlere		Ahiret		Toplam
		Evet	hayır	Evet	hayır	Evet	hayır	Evet	hayır	Evet	hayır	
Kadın	S	42		35	7	41	1	38	4	30	12	42
	%	100		83,3	16,7	97,6	2,4	90,4	9,6	71,4	28,6	100,0
Erkek	S	47	8	40	15	38	17	42	13	41	14	55
	%	85,4	14,6	72,7	27,3	69	31	76,3	23,7	74,5	25,5	98,2
Toplam	S	89	8	75	22	79	18	80	17	71	26	97
	%	91,7	8,3	77,3	22,7	81,4	18,6	82,4	17,6	73,1	26,9	98,9

Tablo 26’da ankete katılanların genel İslami inançlara ilişkin tutumları ortaya konulmuştur. Buna göre “İman esaslarından hangilerine inanıyorsunuz?” sorusuna aldığımız cevaplara göre %91,7 si, “Allah’a” inandıklarını ifade ederken, deneklerden inanmayanların oranı %8,3 dür. Bu sonuçtan da anlıyoruz ki deneklerin Allah’ın varlığı konusunda sağlam bir inanca sahip olduğunu görmekteyiz. Tablodaki verilere cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında kadınların “Allah” inancına erkeklerden daha fazla inandıklarını görmekteyiz. Nitekim kadınların tamamı inanırken bu durum erkeklerde % 85,4 olarak gerçekleşmiştir. Verileri yaş grubu değişkenine göre incelediğimizde

“Allah’a” inanmadıklarını belirten deneklerin 15-30 yaş grubunda olduğu yaşın yükselmesiyle beraber bu inanca bağlılıkta bir artış olduğu tespit edilmiştir.¹⁵¹

Alevî-Bektaşîlikte Sünnî gelenekten farklı olarak genellikle bir takım batın-i yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlardan biri de “Allah-Muhammed-Ali’nin bir bütün ve nur oldukları” şeklindeki inanıştır. Örneklemin söz konusu inanışa ilişkin tutumlarına baktığımızda; ankete katılanların %89,8 gibi yüksek bir oranı bu inancı kabul ettiğini belirtmiştir. Bu inancı benimsemeyenlerin %3,1 olduğunu görmekteyiz. Yaş gruplarına baktığımızda bu inancı kabul edenlerin yaş ilerledikçe daha fazla olduğunu tespit etmekteyiz.15-30 yaş arası grupta bu oran %77,8 iken 30-40 arası grupta %92, 40 ve üzeri grupta % 100 gibi bir orana yükselmiştir.¹⁵²

Tablo-26’daki verilere bakıldığında “Meleklerle inanıyor musunuz?” sorusuna deneklerin %77,3’ü “evet”; %22,7’si, “hayır” cevabını vermişlerdir. Aynı tabloda ki verilere cinsiyet değişkeni açısından baktığımızda kadınların söz konusu inanç ögesine erkeklere oranla daha fazla inandıklarını görmekteyiz. Buna göre kadınların %73,3’ü Meleklerin varlığına inanırken bu oran erkeklerde %72,7’de kalmıştır. Yaş değişkenine göre tabloya bakıldığında 20 ve 20 yaş altı grubundaki deneklerin, söz konusu inanç ögesine inanma oranları %64,7’i iken, 21-30 yaş grubunda bu oran %61,1’e düşmüştür. 30-40 yaş grubundakilerde %76,0’a yükselmiş, 40-50 yaş grubunda %91,7’e çıkmış, 50-60 yaş grubunda %87,5 ve 60 ve üzeri yaş grubunda % 95 olmuştur.¹⁵³

Deneklere sorulan “Kutsal kitaplara inanıyor musunuz?” sorusuna deneklerin %81,4’ünün inandıkları, %18,6’sının inanmadıkları tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kadınların diğer inanç ögelerinde olduğu gibi bu inanç ögesinde de erkeklere oranla daha fazla inandıklarını görmekteyiz. Kadınların yüzde %97’si inanırken bu oran erkeklerde %69’da kalmaktadır. Yaş değişkenine göre incelediğimizde 20 ve 20 yaş altı grubundaki deneklerin, söz konusu inanç ögesine inanma oranları %64,3 iken, 21-30 yaş grubunda bu oran %61,1’e düşmüştür. 30-40 yaş grubundakilerde ise %84,e yükselmiş, 40-50 yaş grubunda %100’e çıkmış, 50-60 yaş grubunda %87,5 ve 60 ve üzeri yaş grubunda % 95 olmuştur.¹⁵⁴

Deneklere sorulan ”Peygamberlere inanıyor musunuz?”Sorusuna, deneklerin %82,4’ü, ”evet” cevabını verirken, “hayır” cevabını verenlerin oranı %17,6 olmuştur.

¹⁵¹ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz. Ek tablo-4

¹⁵² Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz Ek tablo-5

¹⁵³ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz.Ek tablo-6

¹⁵⁴ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz Ek tablo-7

İnanç ögesini cinsiyet değişkenine göre incelediğimizde kadınların %90,4'ü bu inanca inanırken bu oranın erkeklerde %76,3 olduğu tespit edilmektedir. Tablodaki veriler yaş değişkenine göre incelediğinde 20 ve 20 yaş altı grubundaki deneklerin, “Peygamberler” inanma oranı %71,4 iken, 21-30 yaş grubunda bu oran %55,6'ya düşmüştür. 30-40 yaş grubundaki deneklerde %84,e yükselmiş, 40-50 yaş grubunda %100'e çıkmış, 50-60 yaş grubunda %87,5 ve 60 ve üzeri yaş grubunda %100 olmuştur.¹⁵⁵ “Ahiret'e” inanıyor musunuz? sorusuna deneklerin %73,1'i “evet”, % 26,9'u “hayır” yanıtını vermişlerdir. Bütün inanç grupları içerisinde en az inanılan inanç ögesinin Ahiret'e inanç olduğu tespit edilmiştir. Bunu bizzat araştırma sahasında da deneklerle yapmış olduğumuz mülakat ve gözlemlerde de tespit etmiş bulunmaktayız. Deneklerin Ahiret inancı ile ilgili tutumları farklılık arz etmektedir. Ahiret'e, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme iman konularında birbirlerinden farklı düşünmektedirler. Genel olarak Ahirete inanılmakla birlikte, mülakat yaptığımız kişiler öldükten sonra dirilme, kabir azabı ve hesap vermenin olmayacağını belirtmişlerdir. Belde sakinlerinden birinin: “ne azabı ne dirilmesi evladım. Aynen ışık gibi ışığı açarsın hayat; ışığı kapatırsın ölüm.” sözünü bu duruma örnek olarak verebiliriz.

b. Kur'an-ı Kerim'e İnanç

Kutsal kitaplara karşı olan inanç durumunu incelediğimizde günümüz Aleviliğinde söz konusu olan ve giderek yaygınlaşan bir yargının yöre Alevileri için de geçerli olduğunu söylenebilir. Bu yargı; Kur'an-ı Kerimin değiştiği, dolayısıyla orijinallliğini koruyamadığı şeklindeki düşünceleridir. Söz konusu inançla cinsiyet durumu arasında anlamlı ilişkiler olabileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-27: Cinsiyet Değişkenine Göre Kuran-ı Kerime İnanma Durumu

		Kuran'da emredilen hükümlerin ne kadarına inanıyorsunuz?				
Cinsiyet		Tamamına	Çoğuna	Bir Kısımına	Hiç Birine	Toplam
Kadın	S	5	12	25		42
	%	11,9	28,6	59,5		100,00
Erkek	S	13	6	30	7	56
	%	23,2	10,7	53,6	12,5	100,00
Toplam	S	18	18	55	7	98
	%	18,4	18,4	56,1	7,1	100,00

$$X^2 : 11.239 \text{ Sd} = 3 \text{ P} < 0,05$$

¹⁵⁵ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz Ek tablo-8

Tabloda görüldüğü gibi ankete katılanların %18,4'ü, Kuran-ı Kerimin hükümlerinin “tamamına”; %18,4'ü ise, Kuran-ı Kerimin hükümlerinin “çoğuna”; %56,1'sı Kuran-ı Kerimin hükümlerinin “bir kısmına”; %7,1'i ise, Kuran-ı Kerimin hükümlerinin “tümüne” inanmadığını ifade etmiştir. Mülakat ve gözlemlerimize dayanarak deneklerin Kuran-ı kerim konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını söyleyebiliriz. Deneklere sorduğumuz Kuran-ı Kerim okumasını biliyor musunuz? sorusuna deneklerin tamamına yakınının Kuran-ı Kerim okumasını bilmediklerini ifade etmelerine karşın bazılarının evlerinde bulundurduklarını tespit etmiş bulunmaktayız.

Deneklerin %56'sı “Kuran-ı Kerimin bir kısmına inanıyorum” cevabını vermişlerdir. Deneklerle yaptığımız mülakatlarda: “Kuranı Kerim'den bir kısım ayetlerin çıkarıldığını, özellikle bu ayetlerin Ehl-i Beytle ilgili ayetler olduğu ve Kuran-ı Kerim'in Hz. Osman döneminde tahrif edildiğine” inandıklarını ifade etmişlerdir. Kur'an-ı Kerim'in tahrif edildiğine inanmaları inanç akidesi açısından düşündürücüdür. Deneklerin bu inanışlarının anket sonuçlarına da yansımalarını söyleyebiliriz.

Cinsiyet değişkeni açısından verilere bakıldığında kadın ve erkeklerin Kuran-ı Kerime inanma oranlarının birbirlerine yakın olduğu görülmektedir. Bu durum Kuran-ı Kerim de emredilen hükümlere inanma konusunda ortak bakış açısının olduğunu göstermektedir.

Akçadağ Ören Örneğinde ise deneklerin %22,8'i, Kuran-ı Kerimin “tamamına”; %9,9'u, Kuran-ı Kerimin “çoğuna”; %30,7'si, Kuran-ı Kerimin “bir kısmına”; %36,6'sı, Kuran-ı Kerimin “hiçbir hükmüne” inanmadığını ifade etmektedir. Aktürk “Kuran-ı Kerime inanmayanların yaşa bağlı olarak genç nüfusta fazla, yaşlı nüfusta ise daha az olduğunu belirtmektedir.”¹⁵⁶

c.Kader inancı

Kader kelimesinin anlamı üzerinde herhangi bir ittifak yoktur. İslam âlimleri Kadere farklı farklı anlamlar yüklemişlerdir. Sözlükte “ölçmek, tahmin etmek, ölçüp takdir ederek tayin etmek, gücü yetmek ve kudret “anamlarına gelen kader terim olarak ise ”Allah'ın ebede kadar olacak şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, nasıl

¹⁵⁶ Aktürk, a.g.t., s. 72

ve ne zamanda olacağını ezelde bilip takdir etmesine kader¹⁵⁷, bilinenlerin zamanı gelince vuku bulmasına ise kaza denir.¹⁵⁸

Ankete katılan deneklerin kader anlayışlarını yansıtabilmek amacıyla aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo-28: Kader İle İlgili İnanımı Belirtme Durumu

Aşağıdakilerden hangisi kader anlayışımızı ifade eder?	Sayı	Yüzde
İnsanın bütün yaptıklarını belirleyen Allah'tır.	7	7,1
İnsan kaderini kendisi belirler	17	17,3
İnsanın kaderini Allah belirler ancak insana cüzi irade verilmiştir.	41	41,8
Kadere inanmıyorum.	27	27,6
Fikrim yok.	6	6,1
Başka		
Toplam	98	100

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi ankete katılanların %7,1'i, kader inancı konusunda "insanın bütün yaptıklarını Allah belirler"; %17,3'ü ise, "insan kaderini kendisi belirler"; %41,8'i "insanın kaderini Allah belirler ancak insana da cüzi irade verilmiştir" diye belirtirken, aynı tablodaki verilere göre, %27,6'sı, "kadere inanmadığını" ve %6,1'i ise, "fikrinin olmadığını" belirtmiştir.

Anket soru şıklarımızdan olan "İnsanın kaderini Allah belirler ancak insana cüzi irade verilmiştir" maddesini deneklere açıklamak zorunda kaldığımızı belirtmeliyim, açıklama sonunda deneklerin; "evet bende böyle düşünüyorum" demişlerdir. Anket sonucunda toplamda %45 yakın bir oranda "kadere inanmıyorum ve insan kendi kaderini kendisi belirler" düşüncesinin Alevî toplumunda yaygın bir kabul olduğunu tespit edilmiştir.

¹⁵⁷ İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, D.i.B Yay., Ankara 2005, s. 353.

¹⁵⁸ Şerafettin Gölçük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1991, s. 251

F. İBADET BOYUTU

Araştırma sahamızda yaşayan Alevî-Bektaşî topluluğu arasında hangi ibadetlerin yerine getirildiğini daha iyi anlamak için aşağıdaki tablolar hazırlanmıştır.

Tablo-29: Hangi İbadetlerin Yapıldığına İlişkin Durum

Aşağıdaki dinî ayin, merasim ve ibadetlerden hangilerini yapmaktasınız?	Sayı	Yüzde
Günde 5 vakit namaz	0	0,0
Cuma namazı	4	4,0
Bayram namazı	15	15,3
Zekât vermek	17	17,3
Ramazanda Oruç	37	37,7
Hacca (Kâbe'ye) gitmek	1	1,0
Hacı Bektaş'a gitmek	58	59,16
Cem ayini	41	41,82
Adak adama	71	72,4
Görgü Cemine katılma	34	34,6
Muharrem Orucu tutma	67	68,3
Mevlit okutma	53	54,2

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, deneklere yöneltilen; “Aşağıdaki dinî ayin, merasim ve ibadetlerden hangilerini yerine getirmektensiniz?” sorusuna deneklerin vermiş oldukları cevapları geniş kapsamlı olarak aşağıda inceleyeceğiz. Deneklerin büyük çoğunluğu soru içerisinde vermiş olduğumuz dinî ayin, merasim ve ibadetleri yerine getirdiğini görmekteyiz ancak namaz ve hac ibadetinde bu ibadetleri yerine getirme oranının yüzde sıfırlar düzeyinde kalmış olması üzerinde durulması gereken bir konudur.

Beş vakit namazı, deneklerin hiç biri kılmazken Cuma namazını 4 kişinin kıldığını görmekteyiz. Anket yapmış olduğumuz dönemde bölgede yer alan caminin Cumadan cumaya açıldığını ve Cuma namazının kılındığı bilgisini edindik. Cuma namazı kılan kişilerin ise 60 yaş ve üzeri olması ise dikkat çekicidir.¹⁵⁹ Bayram namazı kılma oranı % 15,3'dür. Alevî-Bektaşî topluluğu arasında en çok kılınan namazında bayram namazı olduğunu hatırlatalım. Zekât ibadeti konusunda deneklerin bu ibadeti yardımlaşma olayı olarak algıladıklarını, “evet” cevabı veren deneklere “Zekâtı kimlere veriyorsunuz?” diye sorduğumuzda “İşte ben her sene şunlara şunlara yardım ediyorum” diye cevap vermişlerdir. Ramazan ayında Oruç tutar mısınız? sorumuza anketimize katılanların %37,7'si tuttuğunu ifade etmişlerdir. Bu oranın kadınlarda daha çoğunlukta olduğunu tablolarla aşağıda ortaya konulacaktır. Özellikle Allah-Muhammed ve Ali üçlemesi adına ramazanın 1-15 ve 30. günü oruç tuttuklarını

¹⁵⁹ Konunun yaş durumu ile ilişkisi için bkz Ek tablo-8

mülakatımız esnasında öğrendik. Bu noktada araştırma sahamızda Muharrem orucu tutma oranının % 68,3 olduğunu belirtelim. Hac ibadetini sadece 1 vatandaşımızın gerçekleştirdiği araştırma sahamızda Hacı Bektaşî ziyaret oranı ise %59,1 gibi yüksek bir oranda çıkmıştır. Cem ayini katılma oranı %41,8 iken Görgü cemine katılma oranı %34,6 oranında olduğu tespit edilmiştir.

1. Namaz

Tablo 29’da da görüldüğü gibi deneklerin hiçbiri beş vakit namazı kılmadıklarını, %4’ü Cuma namazlarını kıldıklarını ve %15’i ise Bayram namazı düzenli olarak kıldıklarını belirtmişlerdir.

Namaz Farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte dua, istiğfar, övgü anlamlarına gelen salât, dinî bir kavram olarak, İslam’ın beş temel esasından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.¹⁶⁰ Günümüzde Anadolu’daki Alevî-Bektaşî toplulukları; Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde farz kılındığı belirtilen ve Alevî yolunun önderi olarak kabul edilen Hz. Ali tarafından büyük bir titizlikle yerine getirilen namaz konusunda ihtilafli bir durum ortaya koymaktadırlar.¹⁶¹ Öyle ki, bazı Alevî Dede ve yazarlar, Alevîlerin Kuran’a ve Hz. Muhammed’in emirlerine uyduklarını ve ona göre ibadet ettiklerini, beş vakit namazın Kur’an-ı Kerim’de olmadığını, Abbasiler zamanında icma ile oluştuğunu söylerler. Bununla birlikte, Kur’an-ı Kerim’de namazın emredildiğini ancak bu emirlerde sabah, öğle ve akşam namazlarından söz edildiğini, ikindi ve yatsı namazlarının ise ikinci halife Ömer b. Hattap tarafından icat edildiğini öne sürenlerde bulunmaktadır.¹⁶² Buradan hareketle araştırma sahamızda ki Alevîlerin namaza karşı tutumları aşağıdaki tablolarda gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo–30:Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Cuma Namazı Kılma Sıklığı

Cinsiyet		Evete	Hayır	Toplam
Kadın	S		42	42
	%		100,0	100,0
Erkek	S	4	52	56
	%	7,1	92,9	100,0
Toplam	S	4	94	98
	%	4,1	95,9	100,0

$$X^2 : 3,128 \text{ Sd} = 3 \text{ P} < 0,05$$

¹⁶⁰ Karagöz, a.g.e., s. 514.

¹⁶¹ Fiğlalı, a.g.e., s. 286.

¹⁶² Keskin, a.g.e., s. 178.

İbadet boyutu ile ilgili olarak vermiş olduğumuz ilk tabloda araştırma sahamızda günlük beş vakit namaz kılan deneğimizin olmadığını belirtmiştik. Bu nedenle tablo ile ifade etme gereği duymadık bununla birlikte araştırma sahamızda Cuma ve Bayram namazı kılma oranını tablo ile değerlendirmek istedik. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi deneklerimiz sadece %4,1'i Cuma namazını kılarken büyük çoğunluğu Cuma namazını kılmamaktadır. Yaş değışkenine göre incelediğimizde bu deneklerimizin 60 ve üzeri yaş olduklarını görmekteyiz, araştırma sahamızda beş vakit namaz kılma sıklığı hiç yokken Cuma ve Bayram namazlarının kılınmasını bu namazların gelenekselleşmiş hale geldiğı için kılındığını düşünmemize yol açmaktadır.

Araştırma sahamızda deneklerle yapmış olduğumuz mülakatlarda Namazı herhangi bir şekli olmayan, insanın özüyle alakalı olan bir ibadet olarak kabul ettiklerini gördük. Namazdan ziyade niyaz kelimesi kullanılır. Kuran'da şekilsel namazın kaç rekât olacağı hangi duaların okunacağı yazmamaktadır. Kuran'da "secde" ve "dua" ifadeleri geçmektedir. İşte bu faaliyetler "Niyaz" olarak kabul edilmektedir. Nisa suresi 103. ayette şöyle denilmektedir: "Allah'ı ayaktayken, otururken ve yan yatarken zikredin" ifadesinden yola çıkan Alevîler, bu buyruk doğrultusunda cemlerde "niyaz" eda ederler. Alevî-Bektaşilerde, kible insanın cemali, kıyam salâvat ile ayağa doğrulmadır. Günümüzde Alevîler, namazlarının "niyaz" olduğunu; bunun da dua veya yakarıştan ibaret olduğunu söylerler."¹⁶³ Bununla beraber Alevî topluluklarında "cem-halka namazı" adı verilen bir ritüelden bahsetmek gerekmektedir. Bu ibadet, şeriattaki namazın karşılığıdır. Buna ise, "Niyaz" denir. Cem esnasında, ceme katılanlar, yönünü dededen tarafa gelmek üzere, orta yerde büyükçe bir boşluk bırakarak halka teşkil edecek şekilde otururlar. Alevî-Bektaşilerin inanışlarına göre, "Şeriate namaz camide, imamın arkasında kılınır. Tarikatta ise, cemal cemale kılınır; yüz yüze kılınır. Kâbe insanın gönlüdür. "Âdem'e secde ediniz" ayeti gereğince insana secde edilir. Kâbe'de nasıl Kâbe'nin etrafında bir halka namazı kılınırsa, burada da öylece bir halka namazı olur diye inanmaktadırlar."¹⁶⁴

2. Oruç

Oruç ibadeti, "imsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve bedeni ihtiyaçlardan uzak durmak demektir."¹⁶⁵ Dinler tarihi açısından bakıldığında İslam dan önceki dinlerde orucun çeşitleri, milletlerin ve dinlerin değışmesiyle, değışmiş ve onu

¹⁶³ Keskin, a.g.e., s. 179.

¹⁶⁴ Eröz, a.g.e., s. 110.

¹⁶⁵ Karagöz, a.g.e., s. 534.

meydana getiren sebeplerin ve yerlerin çoğalmasıyla da çeşitleri çoğalmış ve esası kaybolmuştur, yemek, içmek, cinsi yakınlık, çalışmak ve konuşmaktan uzak durma, oruçtan sayıldığı gibi, bunların birinden veya bir kısmından sakınmakta oruçtan sayılmıştır. Bu oruç çeşitlerinin hepsinde esas; bedeni ve ruhu, sevdiği bazı zaruri ihtiyaçlardan mahrum etmektir.¹⁶⁶ Tarihin her dönemi ve toplumunda oruç ibadeti değişik şekillerde de olsa mevcut olmuştur. Kuran-ı Kerim’de bu duruma işaret ederek orucun, önceki milletlere de farz kılınan bir ibadet olduğu vurgulamaktadır.¹⁶⁷

Bu ibadetin farziyeti, Alevî kaynaklarından Buyruk ve Makalat’ta açık bir şekilde vurgulanmaktadır. Bu yüzden, tarih boyunca sınırlı da olsa, ramazan orucunu tutan Alevî-Bektaşî kitlesi olmuştur.¹⁶⁸ Bununla beraber, günümüzde Alevî-Bektaşî toplumunun önemli bir kısmının, bir takım sebeplerle Ramazan Orucunu düzenli olarak tutmadığı, tecrübî din sosyolojisi çalışmalarıyla ortaya konmuştur.¹⁶⁹

Alevilikte Ramazan orucundan daha çok Muharrem ve Hızır orucuna riayet edilmesi söz konusudur. Öyle ki, bazı kesimler Ramazan orucunu baştan sona kadar tutmakta, bazıları ise başı ortası ve sonu olmak üzere üç gün tutmakta, bazı kesimler ise Ramazanın 25. 26. 27. günlerinde tutmaktadır. Çoğunluk diyebileceğimiz büyük bir kesim ise hiç tutmamaktadır. Öte yandan Muharrem ayında tutulan matem orucu ise daha çok kırsal kesimlerde tutulurken, şehirlerde bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur.¹⁷⁰ Bu bilgilerin ışığında araştırma sahasındaki Alevî toplumunun oruç ibadetini yerine getirme davranışına ilişkin aşağıdaki tablo oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tablo-31:Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Oruç Tutma Sıklığı

Cinsiyet	Ramazan Orucu		Muharrem Orucu		Hızır Orucu		
		Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Kadın	S	30	12	35	7	30	12
	%	71,4	28,6	83,3	16,7	71,4	28,6
Erkek	S	7	49	32	24	26	30
	%	12,5	87,5	57,1	42,9	46,4	53,6
Toplam	S	37	61	67	31	56	42
	%	37,8	62,2	68,4	31,6	57,1	42,9

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda, denekleri %37,8’i, Ramazanda birkaç gün oruç tutar mısınız? Sorumuza “evet” cevabını, %62,2’si ise,

¹⁶⁶ Tahsin Feyizli, *İslam’ da ve diğer inanç sistemlerinde Oruç-Kurban*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 11.

¹⁶⁷ Bkz. Kuran-ı Kerim, Bakara Suresi, 183-185, ayet.

¹⁶⁸ Keskin, a.g.e., s. 184.

¹⁶⁹ Bkz. Hüseyin Bal, “*Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklaşması ve Bütünleşmesi*”. Ant yay. İstanbul 1997, s. 229.

¹⁷⁰ Üzüm, a.g.e., s. 185.

“hayır” cevabını vererek ramazan orucunu hiçbir zaman tutmadığını belirtmiştir.

Aynı tabloda, deneklerin cinsiyet değişkenine göre Ramazan Orucunu tutma sıklığı davranışlarına baktığımızda, kadınların erkeklere oranla ibadeti yerine getirmeye daha eğilimli olduklarını görmekteyiz. Örneğin, kadınların sadece %28,6’sı Ramazan Orucunu hiç tutmadığını belirtirken bu oran erkeklerde %87,5’e çıkmaktadır. Burada şunu belirtmeliyiz ki, araştırma sahasında deneklerle yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz izlenim. Ramazan orucunu otuz gün olarak değil, sınırlı günlerde tuttıkları şeklindedir. Nitekim kendileriyle görüştüğümüz deneklerin çoğunluğu, ramazan ayının başında, ortasında ve sonunda Allah-Muhammed-Ali üçlemesi adına üç gün oruç tuttıklarını belirtmişlerdir.

Deneklerin Muharrem Orucunu tutma/tutmama davranışlarına baktığımızda genel toplamda, deneklerin %68,4’ü Muharrem Orucunu tuttuğunu, %31,6’sının ise tutmadığını görmekteyiz.

Aynı tabloda deneklerin cinsiyet değişkenine göre Muharrem Orucunu tutma sıklığı davranışına baktığımızda, kadınların erkeklere oranla ibadeti yerine getirdiğini görmekteyiz. Nitekim erkeklerin %42,9’u Muharrem Orucunu tutmadığını belirtirken, kadınlar da bu oran %16,7’i dir.

Yine aynı tabloda, deneklerin Hızır Orucunu tutma sıklığı davranışına baktığımızda, genel toplamda, %57,1’i Hızır Orucunu tuttuğunu, %42,9’unun ise tutmadığını görmekteyiz.

Cinsiyet değişkenine göre deneklerin Hızır Orucunu tutma sıklığı davranışına baktığımızda ise kadınların söz konusu ibadeti yerine getirmede erkeklere oranla daha eğilimli olduğunu görmekteyiz. Öyle ki, kadınların %71,4’ü Hızır Orucunu devamlı tuttuğunu belirtirken bu oran erkeklerde %46,4’e düşmektedir.

Söz konusu ibadeti eğitim düzeyi değişkenine göre değerlendirdiğimizde ise tüm eğitim düzeylerinde deneklerin Ramazan orucuna nispeten Hızır ve Muharrem orucuna daha fazla önem verdiğini görmekteyiz. Öyle ki, genel toplamda Muharrem Orucunu sürekli tutanların oranı %68,4 ve Hızır Orucunu sürekli tutanların oranı %57,1 iken bu oran Ramazan Orucunda %37 seviyesine kadar inmektedir.¹⁷¹

¹⁷¹ Konunun eğitim durumu ile ilişkisi için bkz. Ek tablo-14

3. Zekât, Fitre ve Sadakalar

Zekât sözlükte: temizlik, bereket, üreme, çoğalma, artma, güzel övgü manalarını içermektedir. Dinî literatürde ise; "belirli bir malın bir kısmının hak sahibi olan Müslümanlara Allah rızası için vermek, onun mülkiyetine geçirmektir."¹⁷²

Kuran-ı Kerim'de namazla birlikte veya başlı başına birçok yerde zikredilen zekât, İslam dinînin sosyo-ekonomik hayatın tanzimi için üzerinde ısrarla durduğu ibadetlerin başında yer alır. Ancak geleneksel Alevîliğin ana kaynaklarından olan Buyruk ve Makalat'ta da bahsedilmesine rağmen Alevîler tarafından pek rağbet görmeyen bir ibadettir. Bunun yerine Alevîler tarafından bir takım mali yardımlaşma esasları getirilmiştir. Alevîler tarafından günümüzde de yerine getirilen bu mali ibadetler "kazan hakkı", "aşure yapmak", "musahiplikte fakiri varlıklı olana kardeş tutmak", ve "fitre" vermek şeklindedir.

Geleneksel Alevîlik anlayışına göre üzerinde önemle durulan "fitre", yaptığı hizmet için Dedeye sunulan para veya malı ifade eden "hakkullah" ile fakir ve dilencilere verilen "sadaka" da zekât olarak kabul edilmektedir. Araştırma sahamızdaki Alevîlerin zekât ibadetini yerine getirme alışkanlığına ilişkin aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo-32: Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Zekât Verme

Cinsiyet		Evet	Hayır	Toplam
Kadın	S	3	39	42
	%	7,1	92,9	100
Erkek	S	14	42	56
	%	25	75,0	100
Toplam	S	17	81	98
	%	17,3	82,7	100

$$X^2 : 5.338 \text{ Sd} = 1 \text{ P} < 0,05$$

Yukarda ki tabloda da görüldüğü gibi deneklerimizin %17,3 zekât ibadetini yerine getirdiğini ifade ederken, %82,7'si getirmediğini belirtmiştir.

4. Hac

Hac, sözlük anlamı olarak "Allah'a yönelme, günahlardan arınma, hak yolunda feragat gösterme, dinî özülüyle temasa geçme" manalarını içerirken dinî terim olarak "Kâbe'yi ve çevresinde ki kutsal olan özel yerleri ziyaret etmektir".¹⁷³

Kuran-ı Kerim de şartları uygun olanın yerine getirmesi Allah'ın kulları üzerine

¹⁷² Karagöz, a.g.e., s. 711.

¹⁷³ Karagöz, a.g.e., s. 711.

bir hakkı olarak açıklanan hac¹⁷⁴ Alevî-Bektaşî kaynaklarında da geçmesine rağmen Alevî çevreler tarafından pek rağbet görmemiştir. Ankete katılanlardan sadece bir kişi hac ibadetini yaptığını ifade ederken diğerlerinin yapmadığını ifade ettiklerini belirtelim. Günümüzdeki Alevî-Bektaşî topluluklarının bu ibadete karşı duyarsız davranmalarının temelinde Alevî felsefesinde ki insanın tanrıya yaklaşımında aranmalıdır. Bu yaklaşıma göre insan Tanrıya yakınlaşabilmek için belirli yerlere gitmekten ziyade kendine dönmeli ve her şeyi kendinde aramalıdır.¹⁷⁵

Yörede hac ile ilgili yaygın inanış gönül yapmanın bununla eşdeğer olduğudur. Hac anlamında zorunlu bir ibadet kabul edilmemektedir. Genel anlayışa göre hac niyetiyle Mekke ve Medine ziyaretinin yerine Nevşehir Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş-ı Veli Türbesini ziyaret etmek daha önemlidir. Özellikle Ağustos ayının ikinci haftası Hacıbektaş'ta yapılan şenliklere katılmak hac açısından önemlidir. Hacı Bektaş'a giden kişinin belirli bir sistem içerisinde hareket etme zorunluluğu yoktur. Kendi içselliği ile istediği gibi dua ve niyazda bulunabilir. Ayrıca cem törenlerine katılabilir ve kurban kesebilir. Buradan hareketle araştırma sahamızdaki Alevîlerin hac ibadetini yerine getirme davranışına ilişkin aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-33:Cinsiyet Durumu Değişkenine Göre Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nı Ziyaret Etme Durumu

Cinsiyet	Gitmiş		Gitmemiş	
	S	%	S	%
Kadın	24	57,1	18	42,9
Erkek	34	60,7	22	39,3
Toplam	58	59,2	40	40,8

$$X^2 : 5,091 \text{ Sd} = 1 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda deneklerin %59,2'si Hacı Bektaş-i Veli Dergâhı'nı ziyaret ettiğini belirtirken, %40,8'i ise, bu ziyareti yerine getirmediğini belirtmektedir. Yine tabloya cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında erkekler ve kadınların oranlarının birbirine yakın olduğunu görmekteyiz. Erkeklerin %60,7'si bu söz konusu ziyareti yerine getirdiğini belirtirken; bu oran kadınlarda %57,1'dir.

Hacı Bektaş-ı Velinin kendi zamanında maddi durumları iyi olmayıp hacca gidemeyen kimselere söylemiş olduğu "haccın gönül yapmak ile

¹⁷⁴ Bkz. Kuran-ı Kerim, Al-i İmran Suresi, 97. ayet

¹⁷⁵ Keskin, a.g.e., s. 195.

olabileceği” öğüdü yaygın bir kanaat halini almıştır. Kâbe’ye gidip belirli zamanda, belirli vakitlerde, belirlenmiş olan hareketleri yapmak yerine insanların kalbini kırmamak ve gönül yapmak asıl hacdan daha önemli kabul edilmektedir. Kişinin aradığı her şeyi kendi gönlünde bulabileceği ve Tanrının evinin insanın gönlünde olduğu ifade edilir. Bir kimsenin kalbini kıran kişinin bin yıl hacca gitse de hiçbir şey ifade etmeyeceği ve insana hiçbir şey kazandıramayacağına inanılır.

5. Ayin-i Cem

Alevîliğin en önemli ibadetlerinden biri Cem ayinidir. Araştırma sahamızda ne sıklıkla yerine getirildiğini tespit etmek için aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-34: Buldukları Yerde Ne Sıklıkla Cem Yapıldığına İlişkin Durum

		Sayı	Yüzde
Bulduğunuz yerde ne sıklıkla cem yapılır?	Bir defa	11	11,2
	İki defa	6	6,1
	Üç defa	1	1,0
	Dört defa	2	2,0
	Hiç yapılmamakta	78	79,6
Toplam		98	100

Yukarıda ki tablodan da görüldüğü gibi ankete katılanların %79,6’sı gibi büyük çoğunluğu buldukları yerde cemin “hiç yapılmamakta” olduğunu ifade ederken, %11,2’si “yılda bir defa”, % 6,1’i ise “yılda iki defa” , %1’i “yılda üç defa” ve %2’si “yılda dört defa “ cem yapıldığını belirtmişlerdir.

Yörede de Anadolu Alevîliğinde olduğu gibi cem ibadeti inanç ve ibadet açısından önemli bir yer tutmaktadır. Önceki yıllarda sıkça yapılan bu ibadet son otuz yıldır fazlaca yapılamamaktadır. Bu duruma sebep olarak şunlar gösterilmektedir: Birinci sebep yörede okumaya giden gençlerin memleketlerine geri dönüşlerinde dedelik müessesesine yeterince ilgi göstermemeleridir. Bu gençler bir müddet sonra dedelerin yöreye gelmesine müsaade etmemeye başlamışlardır. İkinci sebep, gençler ile ilgili sebebe katılmayanların ileri sürdükleri ve genel yargıyı ifade eden kentlere göç sorunudur. Yöreden büyük şehirlere ve yurtdışına çalışmaya gidenlerin memleketlerine sıkça gelememeleri sonucunda yeterli cemaatin oluşmaması cemlerin yapılmasını zorlaştırmıştır. Yöre Alevîlerinin şimdiye kadar kaç defa cem ayinine katıldığını gösterebilmek için aşağıdaki tablo oluşturuldu.

Tablo-35: Kaç Defa Cem Ayinine Katıldığını İle İlgili Durum

		Sayı	Yüzde
Şimdiye kadar kaç defa cem ayinine katıldınız?	Devamlı	14	14,3
	Bir defa	17	17,3
	İki defa	21	21,4
	Üç defa	13	13,3
	Hiç	33	33,7
Toplam		98	100

Tabloda da görüldüğü gibi ankete katılanların %17,3'ü, cem ayinine “bir kez”; %21,4'ü, “iki kez”; %13,3'ü, “üç kez”; %14,3'ü, “devamlı” katıldığını belirtirken, %33,7'si, “hiç katılmadığını” belirtmiştir.

Ankete katılanların önemli bir kısmının (33,7'sinin), Alevî toplumunun en önemli ritüeli olan cem ayinine katılmamış olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumu, Fığlalı'nın da belirttiği gibi daha çok, ülkemizdeki sosyo-kültürel değişim sürecinin, söz konusu toplulukların inanç ve ibadet hayatı üzerindeki olumsuz tesiriyle izah etmek mümkün gibi görünmektedir. Zira söz konusu değişim süreci, Sünnî kesimde olduğu gibi, Alevî-Bektaşî topluluklarının inanç sistemleri ve müesseseleri üzerinde bir takım sarsıntıların meydana gelmesine neden olmuştur. Bu durum, daha çok genç kuşaklarda, özellikle şehirlerde yüksek tahsil gören ve bir takım din karşıtı ideolojileri benimseyenlerin çok olduğu kesimlerde, daha açık bir şekilde kendini göstermektedir.¹⁷⁶

G. BAZI DİNÎ VE TOPLUMSAL SORUNLAR

Son yıllarda hızlı bir değişim sürecine giren ülkemizde, bu değişimlerin beraberinde getirdiği bir takım siyasi, dini ve sosyal meseleler toplum tarafımdan takip edilmektedir. Bu meselelerden bir kısmı, günümüzde Alevî-Bektaşî toplumunun dile getirmiş oldukları problemlerin ana temalarını oluşturmaktadır. Bu nedenle, araştırma sahamızda ki toplumun, ülkenin en önemli sorununu tanımlama, belde veya ülke genelindeki Alevîliğin genel gidişatını değerlendirme biçimleri, siyasallaşma eğilimleri ve siyasi partilere yönelmede göz önünde bulundurdıkları kriterler, Diyanet teşkilatına ilişkin tutumları, okullarda zorunlu Din dersi okutulmasına ilişkin tutumları, Alevî-Bektaşî Derneklerine üyelik ve bunlara ilişkin görüşleri ile Alevî-Sünnî bütünleşmesine ilişkin bakış açıları üzerinde durulmaktadır.

¹⁷⁶ Fığlalı, a.g.e., s. 327.

1. Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama

Globalleşen dünyada hızlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı ülkemizde, demokrasi ve insan haklarını sahasındaki eksiklikler, hayat pahalılığı ve işsizlik, dini hoşgörüsüzlük, terör ve nüfus artışı gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, eğitim düzeyi değişkeninin ülkemizin en önemli sorununu/sorunlarını tanımlamada önemli bir değişken olduğu varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-36: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama Biçimi

Sizce Ülkenin En Büyük Sorunu Nedir?								
Eğitim durumu		Enflasyon ve buna bağlı fakirlik	Terör	Nüfus artışı	Dinî bozulma	Dini hoşgörüsüzlük	Demokrasi eksikliği	Başka
Okuma yazma Bilmiyor		4 100						
Sadece Okuryazar	S %	4 80,0					1 20,0	
İlkokul	S %	29 82,9		1 2,9	1 2,9	1 2,9	3 8,6	
Ortaokul	S %	6 33,3	6 33,3	2 11,1			2 11,1	2 11,1
Lise	S %	11 39,3	2 7,1	1 3,6		3 10,7	11 39,3	
Üniversite	S %	3 37,5		3 37,5		1 12,5	1 12,5	
Toplam	S %	57 58,2	8 8,2	7 7,1	1 1,0	5 5,1	18 18,4	2 2,0

$$X^2 : 73.495 \text{ Sd} = 36 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloya görüldüğü gibi, tüm eğitim düzeylerinde genel toplamda ankete katılanların %58,2'si, ülkenin en önemli sorununun “enflasyon ve buna bağlı fakirlik” olduğunu belirtmektedir. Bunu takiben %18,4'ü ise, en önemli sorunun “demokrasi eksikliği” olduğunu ifade etmektedir. Aynı şekilde %8,2'si ise, en önemli sorunun “terör”; %7,1'i, “hızlı nüfus artışından ve %5,1'i ise “dinî hoşgörüsüzlüğü” ülkenin en önemli sorunu olarak görmektedir. Geriye kalan %2'lik bir kısım ise tüm bu sorunların dışında, kendince en önemli sorunun başka şeyler olabileceğini dile getirmektedir.

Aynı tablodaki verileri, eğitim düzeyi değişkeni açısından ele aldığımızda ise, eğitim düzeyine bağlı olarak, eğitim düzeyi arttıkça en önemli sorunun “Demokrasi eksikliği” olduğunu görmekteyiz. Tablodaki verilere baktığımızda, ilkokul mezunu olanlar için en önemli sorunun %82,9'luk, bir oranla “enflasyon ve buna bağlı fakirlik”; ortaokul mezunu olanlar için ise %33,3'lük, bir oranla ülke için en önemli sorunun “terör” olduğunu görmekteyiz.

Deneklerin büyük çoğunluğu %58,2'si, enflasyon ve buna bağlı fakirliğin ülke için en önemli sorun olarak göstermeleri, Alevîlerinde ülke gelindeki genel çoğunluğa katıldığı ve konuya mezhepsel ya da ideolojik olarak bakmadıklarını görmekteyiz

2. Siyasi Tutumlar

Araştırma sahamızdaki Alevî toplumunun, siyasi partilere olan eğilimlerine ilişkin aşağıdaki tablo hazırlanmıştır.

Tablo-37: Alevîlerin Siyasi Partilerle İlgili Tutumlarını Yorumlama Durumu

		Sayı	Yüzde
Alevî-Bektaşîlerin siyasi partilerle ilişkileri konusunda görüşünüz nedir?	Kendi partilerini kurmalı	10	10,2
	Haklarını savunacak partileri tercih etmeliler	31	31,6
	Ülkenin kalkınmasını ön planda tutan partileri tercih etmeli	47	48,0
	Fikrim yok	10	10,2
Toplam		98	100

Araştırma sahamızda deneklere yönelttiğimiz “Alevî-Bektaşîlerin siyasi partilerle ilişkileri konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusuna deneklerin yarısı “Ülkenin kalkınmasını ön planda tutan partileri tercih ederim” cevabını verirken, % 31,6'sı, “Haklarını savunacak partileri tercih ederim” demişlerdir. %10,2'si ise, “Alevîlerin kendi siyasi partileri olmalı diye görüş bildirmiştir.” Ankete katılanların % 10,2'si ise bu konuda herhangi bir fikir bildirmemişlerdir.

Aynı tablodaki verileri yaş gurupları değişkeni açısından değerlendirdiğimizde ise, ülke kalkınmasını ön planda tutan partileri tercih edenler daha çok %75'lik bir oranla, 40-49 arası yaş grubu ile %62,5'lik bir oranla 51-60 arası yaş gurubunda toplanmaktadır. Deneklerden, Alevîlerin kendi partilerini kurma eğilimi içinde olanların %20'si 30-40 yaş grubunda, %8,3'ü 40-50 yaş grubunda ve %21,1'lik bir oranla 60 yaş ve yukarı grubunda yoğunlaşması, mevcut partilerin aradan yıllar geçmesine rağmen Alevîlerin ihtiyaçlarına cevap vermediği ve artık Alevîlerin kendi partilerini kurması gerektiği şeklinde bir varsayımı akla getirebileceğini düşünmekteyiz.

Tablo-38: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Bektaşîliğin Siyasallaşmasını Değerlendirme Biçimi

Alevî-Bektaşîliğin siyasallaşmasının Alevîliğe zarar vereceği fikrine katılıyor musunuz?						
Eğitim Durumu		Evete	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S	3	4			4
	%	75,0	25,0			100,0
Sadece Okuryazar	S	3	5			5
	%	60,0	40			100,0
İlkokul	S	23	10		2	35
	%	65,7	28,6		5,7	100,0
Ortaokul	S	8	11		1	20
	%	40,0	55		5,6	100,0
Lise	S	11	15	1	1	28
	%	39,3	53,6	3,6	3,6	100,0
Üniversite	S	5	1			6
	%	83,3	16,7			100,0
Toplam	S	53	5	1	4	98
	%	54,1	40,8	1,0	4,1	100

χ^2 : 12.129 Sd =18 P> 0,05

Öncelikle şunu belirtelim ki burada siyasallaşmadan kastımız, Alevîliğin kültürel ve dinî boyutlarının ihmal edilip onun salt olarak bir ideolojiye indirgenmesi ve Alevîlerin belli bir siyasi partinin doğal üyeleri olarak algılanmaya başlanmasıdır. Buradan hareketle, yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, bütün eğitim düzeylerinde yörede yaşayan Alevîlerin çoğunluğunun %54,1'i, "siyasallaşmanın Alevîliğe zarar vereceği" şeklindeki fikre katıldığını; %40,8'sinin ise, bu fikre katılmadığını görmekteyiz. Deneklerin %4,1'i ise konu hakkında herhangi bir yorum yapmamaktadır.

Yine aynı tablodaki verilere baktığımızda konu ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler olduğunu görmekteyiz. Öyle ki eğitim seviyesi arttıkça "siyasallaşmanın Alevîliğe zarar vermeyeceği" fikrine katılma oranı artmaktadır. Örneğin ortaokul mezunu olanların %55'i söz konusu fikre katıldığını belirtirken bu oran lise veya dengi okul mezunlarında %53,6'ı olmaktadır.

3. Diyanet Teşkilatına İlişkin Tutumlar

Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924'te kurulan Diyanet teşkilatına ilişkin gerek Sünni gerekse Alevî kesimlerde bir takım tartışmalar her zaman gündeme gelmektedir. Sürekli gündemde olan bu tartışmaların hiç şüphesiz ana kaynağını daha çok Diyanet teşkilatının yapısı, teşkilat kanunu, statüsü, görev ve fonksiyonları gibi bir takım konular oluşturmaktadır.¹⁷⁷ Alevî toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığının kaldırılması veya Alevî kesimleri de temsil etmesi hakkında tutum geliştirme ile eğitim düzeyi değişkeni arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

¹⁷⁷ Keskin, a.g.e., s. 216-217.

Tablo-39: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Diyanet İşleri Başkanlığına Karşı Takımlan Tutum

Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında ki görüşünüz nedir?						
Eğitim Durumu		Kaldırılmalı	Kaldırılmamalı	Aleviliği de temsil etmesi kaydıyla kaldırılmamalı	Fikrim yok	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %			4 100,0		4 100,0
Sadece okur yazar	S %			5 100,0		5 100,0
İlkokul	S %	2 5,7	1 2,9	30 85,7	2 5,7	35 100,0
Ortaokul	S %	4 20,0	5 25,0	9 45,0	2 10,0	20 100,0
Lise	S %	3 10,7	3 10,7	20 71,4	2 7,1	28 100,0
Üniversite	S %			5 83,3	1 16,7	6 100,0
Toplam	S %	9 9,2	9 9,2	73 74,5	7 7,1	98 100,0

$$X^2 : 22.116 \text{ Sd} = 18 \text{ P} > 0,05$$

Yukarıdaki tabloya baktığımızda, “Diyanet teşkilatının kaldırılması” fikrinin genel toplamda ankete katılanların %9,2’si tarafından onaylandığını; %9,2’sinin tarafından ise onaylanmadığını görmekteyiz; %74,5’i ise “Aleviliği de temsil etmesi kaydıyla kaldırılmamalı” diye düşünürken, %7,1’i konu hakkında herhangi bir fikirlerinin olmadıklarını belirtmişlerdir.

Tablodaki verileri eğitim düzeyi açısından ele aldığımızda ise, anketimize katılan bütün eğitim düzeyinde ki deneklerimizin Diyanet İşlerinin kaldırılmak tan ziyade Diyanet İşlerinin toplumun bütün dinî inançlarına yere vermesi gerektiği bu nedenle Aleviliğinde temsil edilmesi konusunda hem fikirlerdir. Deneklerin bu konuda ki fikirleri din dersi konusunda ki fikirleriyle örtüşmektedir. Deneklerin Diyanetin şu anki durumundan memnun olmadıkları açıktır. Bu da bize gösteriyor ki; Bu kurumun kaldırılmasından ziyade değiştirmeye ve yeniden yapılanmasına gidilmesi daha çok arzulanmaktadır.

4. Okullarda Din Dersi Okutulmasına İlişkin Tutumlar

Dinîn yaşatılmasında ve toplumdaki fonksiyonlarını devam ettirmesinde ve sonraki nesillere aktarılmasında din eğitiminin önemi inkâr edilemez. Ancak bu yapılırken din eğitiminin uzman kişiler tarafından verilmesi gerekir. Bu amaçla ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi” dersleri zorunlu olarak okutulmaktadır. Alevî kitesinin kendi mezhepleri hakkında bilgi verilmesini istedikleri ve bunu her zaman dile getirdiklerini biliyoruz. Okullarda zorunlu din eğitimi

hakkında tutum geliştirme ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişkiler kurulabileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-40: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Okullarda Din Dersi Okutulmasına Karşı Takımlan Tutum

Okullarda Din Dersinin Zorunlu Olarak Okutulmasının Hususunda Ne Düşünüyorsunuz?						
Eğitim Durumu		Okutulmalı	Okutulmamalı	Alevîlik ile ilgili bilgilerin de verilmesi koşuluyla okutulmalı	Fikrim yok	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S %		4 25	3 75,0		4 100,0
Sadece Okuryazar	S %		1 25,0	4 80,0		5 100,0
İlkokul	S %	3 8,6	3 8,6	29 82,9		35 100,0
Ortaokul	S %	4 20,0	4 20,0	12 60,0		20 100,0
Lise	S %	3 10,7	6 21,4	18 64,3	1 3,6	28 100,0
Üniversite	S %			5 83,3	1 16,7	6 100,0
Toplam	S %	10 10,2	15 15,3	71 72,4	2 2,0	98 100,0

$X^2 : 17.966$ Sd =18 P> 0,05

Yukarıda ki tabloda da görüldüğü gibi ankete katılanların %72,4 gibi büyük çoğunluk, “Alevîlik ile ilgili bilgilerin verilmesi şartıyla” okullarda din dersinin verilmesi gerektiğini düşünürken; %15,3’ü, okullarda din dersinin zorunlu olarak okutulmaması gerektiğini ifade ederken, özellikle “Laiklik” vurgusu yaptıklarını belirtelim, %10,2’si ise okullarda zorunlu din derslerinin okutulması gerektiğini düşünmektedirler.

Deneklerin “Alevîlikle ilgili bilgiler verilmesi şartıyla din dersleri okutulmalı” görüşünde olanların oranı %72 gibi büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu seçeneği yaş değişkenine bağlı olarak ele aldığımızda yaş ilerledikçe bu şıkkı seçme oranının arttığını görmekteyiz. 50 yaş ve üzerinde bu oran %90 seviyelerine ulaşılıyor. Bunda, yaşlı Alevîlerin kendi inanç sistemlerini gençlere aktarmada sıkıntı çektikleri, bu eksikliğin en azından formel eğitim yoluyla giderilebileceğini düşünmeleri yatmaktadır.

5. Alevî-Bektaşî Derneklerine İlişkin Tutumlar

Dernekler, toplumsal bünyede ortaya çıkan değişme, çözülme, parçalanma gibi gelişmeler karşısında, aynı toplumsal statüye sahip bulunan bireylerin, menfaatlerini yahut da ideallerini korumak için bilinçli bir şekilde ortaya çıkardıkları gruplaşma tipleridir.¹⁷⁸ Toplumun diğer kesimleri gibi Alevîler de dernek kurma çabaları göstermiş ve bu amaçla çeşitli dernekler açmış ya da açılan derneklere üye olmuşlardır.

¹⁷⁸ Günay, a.g.e., s. 304.

Herhangi bir Alevî derneğine üyelik ile cinsiyet düzeyi arasında anlamlı ilişkiler görülebileceği varsayımından hareketle aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-41: Cinsiyet Değişkenine Göre Bir Alevî Derneğine Üyelik Durumu

Herhangi bir Alevî derneğine üye misiniz?				
Cinsiyet		Evete	Hayır	Toplam
Kadın	S	2	40	42
	%	4,8	95,2	100
Erkek	S	4	52	56
	%	7,1	92,9	100
Toplam	S	6	93	98
	%	6,1	93,9	100

$$X^2 : 1017 \text{ Sd} = 2 \text{ P} < 0,05$$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi deneklerimize sormuş olduğumuz herhangi bir derneğe üye misiniz? sorusuna deneklerimizin %93,9'u gibi büyük çoğunluğunun üye olmadığını görmekteyiz.

Araştırma sahamızda görüştüğümüz deneklerin herhangi bir Alevî-Bektaşî derneğine üye olmadıklarını; bunda bu bölgelerde dernekleşme geleneğinin pek yaygın olmamasının etkisi olduğunu ifade etmeliyiz. Belde de ve ilçede Alevîlerin kurduğu herhangi bir dernek bulunmamakla beraber Malatya merkez de Alevî inancının yaşatılması amacıyla çalışan 4 vakıf ve dernek mevcuttur. Ayrıca görmüş olduğumuz ikinci bir durumda mevcut Alevî-Bektaşî derneklerine olan güvensizlik, deneklerimizin bir kısmı, mevcut derneklerin Alevîlerin saf duygularıyla oynadıkları ve siyasi çıkarlar için kurulduklarını düşünmekte.

6. Alevî-Sünni Bütünleşmesine Bakış

Sosyal bütünleşme: bir toplum veya sosyal grup içerisinde hâkim olan kültürel değerlerin toplumu meydana getiren fertler tarafından alınarak kendilerine mal edilmesi ve böylece fertlerin toplumun sosyo-kültürel değerlerini kazanarak onunla uyumlu bir şekilde yaşama durumuna gelmesini ifade eder.¹⁷⁹Bu noktada Keskin'e göre sanayileşmenin etkisiyle ülkemizin 1950'lerden sonra yaşadığı kırdan kente göç süreci Sünni-Alevî topluluklarının birbirine daha yakından tanımlarına ve böylece karşılıklı olarak birbirleri hakkına sahip oldukları birçok kalıp yargının değişmesine neden olmuştur. Öyle ki, birbirlerini çok farklı gören iki topluluk üyeleri, ortak noktalarının farklılıklardan daha çok fazla olduğunu keşfederek, sosyal bütünleşme sürecini başlatmıştır. Ancak, bu bütünleşme süreci bir takım çıkarıcı çevrelerin hoşuna gitmemiş

¹⁷⁹ Günay a.g.e., s. 311.

ve bu çevrelerin kışkırtmaları sonucu Maraş, Çorum ve Sivas gibi illerde çıkartılan bir takım gerginliklerle belki de iki topluluk arasında kapanmayacak yaralar açılmak istenmiştir. Bu gibi olaylar, iki topluluk arasında bütünleşmenin ülkemiz açısından ne derece önemli bir husus olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.¹⁸⁰ Buradan hareketle, araştırma sahamızdaki Alevîlerin, Sünni-Alevî bütünleşmesine ilişkin tutum ve davranışlarına dair aşağıdaki tablo hazırlanmaya çalışılmıştır.

Tablo-42: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Alevî-Sünni Bütünleşmesinin Gerekliği İle İlgili Durum

Sizce Alevî-Sünni Bütünleşmesi Gerekli mi?						
Eğitim Durumu		Kesinlikle Evet	Evet	Kesinlikle Hayır	Hayır	Toplam
Okuma yazma Bilmiyor	S	1	3			4
	%	25,0	75,0			100,0
Sadece Okuryazar	S	4	1			5
	%	80	20			100,0
İlkokul	S	27	7			34
	%	79,4	20,6			100,0
Ortaokul	S	10	8		2	20
	%	50,0	40,0		10	100,0
Lise	S	12	13	1	2	28
	%	42,9	46,4	3,6	7,1	100,0
Üniversite	S	3	2	1		6
	%	50	33,3	16,7		100,0
Toplam	S	57	34	2	4	97
	%	58,8	35,1	% 2,1	4,1	100

$$X^2 : 23.256 \text{ Sd} = 18 \text{ P} > 0,05$$

Araştırma sahamızdaki deneklere sormuş olduğumuz “Alevî-Sünni bütünleşmesi gerekli mi?” sorusuna deneklerimizin %58,8’i, “kesinlikle evet” derken; %35,1’i ise, “evet” olmak üzere toplam %93’ü, “bütünleşmenin gerekli olduğu” şeklinde cevap vermişlerdir. Deneklerin %2,1’i, “kesinlikle hayır” derken; %4,1’i ise, “hayır” olmak üzere %7’si ise “bütünleşmeyi gereksiz gördüklerini” ifade etmişlerdir.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, genel toplamda ankete katılanların %93’ü Sünni-Alevî bütünleşmesini onaylamakta, %7’si ise, onaylamamaktadır. Tablodaki verileri eğitim düzeyi değişkenine göre değerlendirdiğimizde, okuma-yazma bilmeyen ve sadece okur-yazarlarda Sünni-Alevî bütünleşmesini onaylama durumu % 100 iken. Üniversite mezunlarında bu oran % 83’lere düşmekteki bu oran genel ortalamanın altındadır.

Konu ile alakalı olarak, Sünni-Alevî bütünleşmesini onaylayanlara, Bu bütünleşmenin nasıl gerçekleşebileceğini sorduğumuzda ise büyük çoğunluk, %61,3’ü, bu bütünleşmenin saygı ve karşılıklı hoşgörü ile olabileceğini belirtmiştir. %29,3’ü ise, bu bütünleşmenin “eğitim seviyesinin yükselmesiyle” ve %21,7’si ise, bu

¹⁸⁰ Keskin a.g.e., s. 169.

bütünleşmenin ancak “imamların ve dedelerin aradan çekilmesiyle” olabileceğini savunmuştur.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Malatya ili Yazıhan ilçesi Fethiye Beldesi Alevîliği üzerine gerçekleştirilen bu alan araştırması; beldede yaşayan, dinî-sosyal hayatlarıyla Sünnî gelenekten bir takım farklılıklar gösteren Alevî toplumunun dinî ve sosyal hayatlarını tanıyarak, sosyo-kültürel değişim sürecinde meydana gelen değişimleri anket, gözlem ve mülakat gibi dolaysız gözlem tekniklerinden faydalanarak anlamak ve açıklamak amaçlanmıştır.

Bu amaçla araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuş, Anadolu Alevîliğinin tarihi arka planı verilmiştir. Yörede yapılan anket çalışmasındaki veriler bilgisayar yardımıyla değerlendirilmiştir.

Alevî kavramı, günümüz Türkiye'sinde oldukça popüler bir kavramdır. Gerek sosyologlar, tarihçiler, etnologlar, halkbilimciler ve gerekse ilahiyatçılar arasında tartışılan bu kavramın muhtevası ile ilgili olarak farklı tanımlamalar ortaya atılmaktadır. Genelde, sınırları şu ya da bu şekilde betimlenen ve buna uygun bir anlam yüklenen Alevî kavramı üzerinde alan araştırmalarının önemi gittikçe artmaktadır. Bu durum konu ile ilgili spekülâtif, tarafgir, ideolojik ve sübjektif tanımlamaların önüne geçmek için zorunlu görülmektedir.

Alevîlik, yazılı kaynakları olmakla birlikte, şifahi özelliği ağır basan bir dinî-sosyal bir olgudur. Sorgulanmaya müsait olmayan şifahi kültürde önemli olan sorgulayarak anlatıyı tahrif etmek değil, anlatıyı bozmadan mümkün olduğu ölçü de geleceğe aktarabilmek esastır. Anlatılar, sosyalleşmeyi sağlayan unsurlar olduğu için, tahrifi "biz" bilincinin bozulması anlamına gelir. Bu yüzden sözlü kültür, anlatı dünyasını değiştirmeden günümüze kadar gelmiştir. Fakat günümüzde sözlü kültürün yerini yazılı kültür almıştır. Bu kültürde sorgulayıcılık esastır. Sorgulama, özellikle, geleneksel toplumlardaki anlatının kutsalla olan ilişkisini bozduğu, büyüdü dünyayı aklileştirdiği için, imanın zayıflaması şeklinde algılanmaktadır. Bu bozulma algılaması, günümüzde daha çok kırsalda yaşayan Alevîlerin en önemli sorunu olarak kabul edilmektedir. Oysa ülkemizde 1950'lerden itibaren hızlı bir şekilde yurt-içi ve yurt dışı göçleriyle kentlere göçen Alevîlerde, sözlü geleneğin uygulanması hemen hemen imkânsız hale gelmiştir, Öyle ki kentleşme sürecinde, kentsel ifade biçimleri ile yüzleşmek zorunda kalan Alevîlerin dinî inanç ve pratiklerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Kentleşme olgusu, Alevî topluluğunun bir kısmını kutsal dışı bir alana sürüklemiş ve bu gruplar arasında Alevîlik seküler bir kimlik kazanmaya başlamıştır. İdeolojik Alevî kimliği, dinî ritüellerden ve inançlardan koparak, daha

ziyade politik-etnik bir kimliğe dönüşmüştür. Daha çok kentli genç kuşak için kırsalda yaşanan Alevîlik, ütöpik bir olgudan başka bir şey değildir şeklinde algılanmaya başlanmış ve her yönüyle tartışılır hale getirilmiştir.

Varsayımlarımız doğrultusunda araştırma bulgularını değerlendirdiğimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Genel İslam'ı inançlar olarak nitelediğimiz, Allah'a, Meleklerle, Kitaplara, Peygamberlere, Ahiret gününe ve Kaza-Kadere inanç noktasında deneklere hangi iman esaslarına inandıkları sorulduğunda, Deneklerimizin % 92'sinin "Allah'a", %77'sinin "Meleklerle", %81'inin "Kitaplara", % 82'sinin "Peygamberlere" inandıklarını tespit ettik. Ahiret gününe ve Kadere iman konusunda ise, deneklerin % 73'ünün inandığını % 27'sinin ise inanmadığını görmekteyiz. Erkeklerle göre kadınlar, gençlerle göre yaşlılar ve eğitim seviyesi yüksek olanlara göre az eğitilmiş olanlar veya hiç eğitimi olmayanlar, söz konusu inanç esaslarına daha çok inanmaktadırlar. Genç kuşaktaki Alevîlerin (15-30 yaş grubu) Allah'a inanma oranları % 78'de, Meleklerle inanma oranı % 62,5'de, Kutsal kitaplara ve Peygamberler inanma oranı % 60'da, Ahiret Günü'ne ve Kadere inanma oranlarının %65'ler düzeyinde olması dikkat çekicidir. Genç kuşaktakilerin özellikle orta ve yüksek öğrenimlerini Kasaba dışında tamamladıkları düşünülürse, şehirleşmenin ve modern eğitimin, söz konusu toplumun genel İslami inançlara iman etme tutumları üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur.

Araştırma sahasındaki toplumun Kuran-ı Kerime ilişkin görüşlerinde ise; Deneklerimize sormuş olduğumuz Kurandaki hükümlerin ne kadarına inanıyorsunuz? Sorusuna deneklerin % 18'i tamamına, % 18'i çoğuna ve % 56'sı "bir kısmına" inanıyorum cevabını verirken hiç inanmıyorum diyenlerin oranı % 7'de kalmıştır. Deneklerimizin ülke genelinde olduğu gibi Kuran-ı Kerimin aslını koruyamadığı ve tahrif edildiği iddiasında oldukları görülmüştür.

Ülkemizde yaşayan Alevîlerin genelde, namaz, oruç, hac ve zekât gibi Kuran-ı Kerimde belirtilen ibadetler karşısında ilgisiz kaldıkları bilinmektedir. Bu durumun, araştırma sahamız içindeki Alevi topluluğu içinde geçerli olduğu tespit edilmiştir. Konu ile kendileriyle görüşmüş olduğumuz toplum üyeleri; beş vakit namazın Kuran'da olmadığını ifade ederek, Namazı herhangi bir şekli olmayan, insanın özünüyle alakalı olan bir ibadet olarak kabul ettiklerini gördük. Namazdan ziyade niyaz kelimesi kullanmaktadırlar ve Alevîlerin namazlarının "Niyaz" olduğunu belirtmişlerdir. Ramazan orucu ile ilgili olarak toplum üyelerinin ramazan orucundan

ziyade Muharrem ve Hızır oruçlarına daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Araştırma sahamızdaki topluluk üyeleriyle görüşmelerde elde ettiğimiz izlenim. Ramazan orucunu otuz gün olarak değil, sınırlı günlerde tuttıkları şeklindedir. Özellikle Ramazan ayının başında, ortasında ve sonunda Allah-Muhammed-Ali üçlemesi adına üç gün oruç tuttıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sahasındaki toplum üyelerinin ibadetler bağlamında hac ve zekât ibadeti ile ilgili görüşlerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bağlamda hac ibadeti ile ilgili olarak, yöre insanı Hac anlamında zorunlu bir ibadeti kabul etmemektedirler. İnsanların kalbini kırmamak ve gönül yapmanın hacla eşdeğer olduğunu düşünmektedirler. Zekât konusunda ise, toplum üyeleri dinî bir ibadet olarak zekât'ı değerlendirmemektedirler. Bununla beraber topluluk içi bir takım mali yardımlaşma esaslarını da oluşturmuşlardır.

Sosyo-kültürel değişme ile beraber, kırsal kesimde yaşayan Alevilerin ibadet boyutu üzerinde meydana gelen değişimleri, Alevîliğin en önemli dinsel pratiklerini yerine getirmede görmekteyiz. Bu pratiklerden en önemlisi hiç şüphesiz ki, Cem ayinidir. Yörede uzun yıllardan beri cem ayininin (görgü cemi) yapılamadığı, bunun nedeni olarak, kasaba nüfusunun özellikle 60-70 yıllardan itibaren iş bulmak amacıyla yurt dışına gitmeleri ve daha sonraki dönemde kasaba da kalanların kentleşmeyle beraber çocuklarının eğitimi ve daha iyi yaşam koşulları nedeniyle şehre göç etmelerini Cem ayinlerinin yapılamaması için en önemli neden olarak görmektedirler. Bununla beraber dar kapsamlı cemlerin yapıldığı belirtilmiştir. Toplum üyeleri özellikle şehirde olan gençlerin bu cemlere bile katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum araştırma bulgularımıza da yansımıştır. Genel toplamda, deneklerin %14,3'ü devamlı, %21,4'ü ara sıra cem ayinine katıldığını belirtirken, % 33,7'sinin hiç katılmadığını belirtmesi, kırsal kesimde yaşayan Alevîlerin dini pratikleri üzerinde sosyo-kültürel değişme sürecine bağlı olarak bir kısım değişikliklerin meydana geleceği şeklindeki varsayımını da doğrulanmaktadır.

Geleneksel Alevîliğin değişmez kurumları olan Dedelik, Musahiplik ve Düşkünlük kurumlarına baktığımızda, kırsaldan kentlere göç süreciyle birlikte eğitim düzeyinin yükselmesiyle birlikte Dedelik Kurumu işlevini büyük ölçüde yitirmeye başlamıştır. Nitekim araştırmaya konu olan toplumun genel toplamda sadece %42,8'inin bir Dede, Pir ve Rehberine bağlı olduğunu belirtmesi bu durumun bir göstergesidir. Alevî-Bektaşî toplumlarında sosyal dayanışmanın bir adı olan musahiplik

kurumu da geleneksel içerik ve işlevini yitirme durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumu anket sonuçlarında da görmekteyiz. Musahip edinmeleri dini bir zorunluluk olarak görülen evli deneklerimizin %40'ının musahip edinmeleri bu kurumun işlevini yitirmeye başladığını göstermektedir. Düşünlük kurumunu onaylama oranı %67 düzeylerinde kalmaktadır.

Araştırma sahamızda ki topluluk üyelerine yönelttiğimiz ülkemizin en büyük sorunu nedir? Sorusuna deneklerimizin %58,2'si "enflasyon ve buna bağlı fakirlik" olduğunu dile getirirken, % 18,4'ü "demokrasi eksikliği" olarak görmektedir. Siyasi tercihlerinde "ülke kalkınmasını ön planda tutan ve haklarını savunacak" partileri tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda deneklerimize sormuş olduğumuz Alevî-Bektaşîliğin siyasallaşmasının Alevîliğe zarar vereceği fikrine katılıyor musunuz? Sorusuna deneklerimizin % 54,1'i "evet" diyerek böyle bir siyasallaşmanın Alevîliği zarar vereceğini düşünmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığına ilişkin tutumlarını sordüğümüzda, deneklerin büyük çoğunluğunun %74,5 ile Alevîliğinde Diyanette temsil edilmesi kaydıyla Diyanet İşleri Başkanlığını onaylamaktadırlar. Okullarda Alevîlik ile ilgili bilgilerin verilmesi şartıyla Din derslerinin okutulması gerektiğini düşünmektedirler.

Sünnîlerle ilişkilerini %89 düzeyinde "iyi" olarak tanımlayan araştırma sahamızdaki toplum üyeleri, Alevî-Sünnî bütünleşmesi gerekli mi? Sorusuna bu bütünleşmenin gerekliliğine % 93 oranında inanırken, bunun ancak karşılıklı saygı ve hoşgörülü olmakla olabileceğini belirtmişlerdir. Toplumsal ilişkiler bakımından araştırma sahamızda geçmişten günümüze kadar, din temelli önemli bir anlaşmazlığın yaşanmadığını belirtmeliyiz.

Sonuç olarak, Malatya ili Yazıhan ilçesi Fethiye Beldesinde yaşayan Alevîlerin, sosyo-kültürel değişim ve dönüşüm sürecine bağlı olarak geleneksel inanç, tutum ve davranışlarında bir takım değişiklikler meydana geldiğini görmekteyiz.

KAYNAKLAR

1. Kaynak Eserler

- Aktay Yasin, **Türk Dininin Sosyolojik İmkânı**, İletişim Yay. İstanbul 1999
- Akdağ Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası**, Ankara 1975
- Akyol Taha, **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, Milliyet Yay. İstanbul 1999
- Aytekin Yılmaz, **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**, Vadi Yay. İstanbul 1996
- Aslantürk Zeki- Amman M. Tayfun, **Sosyoloji**, İrfan Yay., İstanbul 1999
- Bal Hüseyin, **Sosyolojik Açından Alevî-Sünni Farklaşması ve Bütünleşmesi**, Ant Yay, İstanbul 1997,
- Bağdadi Muhammed Abdulkahir, **Mezhepler Arasındaki Farklar**, (Çev. E.Ruhi Fığlalı), TDVY. Ankara, 1991
- Cengiz M.Ali, **Malatya Tarihi**, Uğurel Matbaası, Malatya 2003
- Doğan Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay. İstanbul 1989
- Dönmezer, Sulhi, **Toplumbilim**, Beta Yay., İstanbul 1994
- Demirci Mehmet, "Balkan Müslümanlarında Gazi Dervişlerin Roller ve Sarı Saltuk Örneği", *Türkiye Günlüğü* sayı. 61 Ankara 2000
- Eröz, Mehmet, **Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik**, İstanbul 1977
- Feyizli Tahsin, **İslam'da ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban**, MEB Yay. İstanbul 1993
- Fığlalı, E. Ruhi, **Türkiye'de Alevilik - Bektaşilik**, Selçuk Yay. İstanbul 1990
- _____ **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, Selçuk Yay. İstanbul 1990
- Günay, Ünver, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yay., İstanbul 1998
- _____ **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din**, "Türk Yurdu" sayı 116-117 1997
- Güngör Erol, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken Yay. İstanbul 1997
- Gölcük Şerafettin- Toprak Süleyman, **Kelam**, Tekin Kitapevi Yay. Konya 1991
- Gölpınarlı Abdükbakıy, **Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik**, Der Yay. İstanbul 1987
- Karagöz İsmail, **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, D.İ.B. Yay. Ankara 2005
- Karaman Hayrettin, **Mukayeseli İslam Hukuku**, Nesil Yay. İstanbul 1996
- Keskin, Y. Mustafa, **Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy**

- Örneği**, Avrasya Yay. , Ankara 2004
- Kehrer, Günter, **Din Sosyolojisi**, (Çev. M.Emin Köktaş) Ankara 1996
- Kutlu, Sönmez, “Alevîliğin Dinî Statüsü” *İslamiyat* C.6 Sayı 3, 2003, s. 31-54.
- Meriç, Cemil, **Kültürden İrfana**, İletişim Yay. İstanbul 1986
- Nirun, Nihat, **Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp**, Kültür Bak. Yay. İstanbul 1981
- Noyan, Bedri, **Bektaşîlik- Alevîlik Nedir?**, Ant/Can Yay., İstanbul 1995
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Alevî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul 1989
 _____ “Bektaşîlik”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. C.5, İstanbul 1989
- Onat, Hasan, Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine, *İslamiyat* C.6 S.3, 2003, s. 111-126.
- Öztürk, Y.Nuri, **Tarih Boyunca Bektaşîlik**, Yeni Boyut Yay, İstanbul 1990
- Savaş, Saim, **XVI Asırda Anadolu’da Alevîlik**, Vadi Yay, Ankara 2002
- Soyyer, A.Yılmaz, **Sosyolojik Açısından Alevî-Bektaşî Geleneği**, İstanbul 1996
 _____ **19. Yüzyılda Bektaşîlik**, İzmir 2005
- Şahhüseyinoğlu, H.Nedim, **Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci**, Ayyıldız Yay., Ankara 2001
- Şener, Cemal, **Alevîlik Olayı**, İstanbul 1990
- Şener, Cemal-İlknur Miyase, **Şeriat ve Alevîlik**, Ant Yay, İstanbul 1995
- Türkdoğan, Orhan, **Alevî- Bektaşî Kimliği**, Timaş Yay., İstanbul 1995
- Tolan, Barlas, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Adım Yay. Ankara 1991
- Uludağ, Süleyman, **İslam’da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler**, Marifet Yay. İstanbul 1996,
- Üzüm, İlyas, **Günümüz Alevîliği**, İsam Yay., İstanbul 1997,
- Vergin, Nur, “Din ve Muhalif Olmak: Bir Halk Dinî Olarak Alevîlik”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı. 17 Ankara 1991
- Yaman, Mehmet, **Alevîlik İnanç-Edep-Erkan**, Garip Dede Türbesi Koruma Vakfı Yay. İstanbul 2004
- Yaman Ali, **Alevîlikte Dedelik ve Ocaklar**, Karacaahmet Sultan Kültür Derneği Yay. İstanbul 2004
 _____ “Anadolu Alevilerinde Otoritenin El Değiştirmesi: Dedelik Kurumundan Kültürel Organizasyonlara” ed. İbrahim Bahadır, **Bilgi Toplumunda Alevilik**, Alevi Kültür Merkezi Yay. Ankara 2003

SÖZLÜKLER

Marshall Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü** (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü),
Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 1999.

Türk Dil Kurumu, 9. bs., C.2 Ankara, 1998.

Meydan Laurese, “**Din**”, C.5, İstanbul 1992

Görsel Büyük Kültür Ansiklopedisi, Görsel Yay., C. X, İstanbul 1984

TEZLER

Aktürk Ş.Hamit, **Dinî Gruplar Sosyolojisi Açısından -Ören Kasabası Örneği**
(Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi,) Fırat Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2004

Çoşkun Hasan, **Sivas İli Altınyayla İlçesi Yassıpınar ve Serinyayla Köylerinde**
Alevîlik,(Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi), Erciyes Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü,
Kayseri 2001

Dönmez Mehmet,**Sosyal Bütünleşme Açısından Alevîlik Malatya**
Uygulaması,(Yayımlanmamış Doktora Tezi),İnönü Üni.Fen–Edebiyat Fak.,
Malatya,2003.

Doğan Hüseyin, **Sosyolojik Analizler Perspektifinde Örgüt**, Mimar Sinan Üni.
Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayımlanmamış Y.Lisans Tezi), İstanbul 1990

İNTERNET

Ali Çoşkun,” Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu”,

http://www.geocities.com/din_sociology.

İbrahim Arslanoğlu, “Alevîlik Nedir?”,

<http://www.hbektas.gazi.edu.tr/Arslanoglu.htm>

http://www.ezoterizm.8m.com/Alevilikte_dedelik.htm

İsmail Kaygusuz, “İnançsal ve Toplumsal Akrabalık: Muhasiplik”

<http://www.alewiten.com>

www.malatya.gov.tr

<http://www.malatya.bel.tr>

<http://tuikapp.tuik.gov.tr>

<http://www.cayburg.net>

<http://www.cemvakfi.org>

<http://www.psakd.org>

<http://www.fethiye-malatya.org>

EKLER**Ek- 1: Anket Formu Örneği****MALATYA İLİ YAZIHAN İLÇESİ FETHİYE BELDESİ ALEVİLERİNE****UYGULANAN ANKET FORMU ÖRNEĞİ**

Bu anket formu "Yazihan İlçesi Fethiye Beldesi Alevîliği" üzerine yapılması düşünölen Din Sosyolojisi çalışmasına kaynaklık etme amacıyla hazırlanmıştır. Bilimsel bir nitelik taşımayı amaç edinen bu araştırmanın herhangi bir idari veva siyasi yönü yoktur. Bu nedenle anket formuna adınızı, soyadınızı veva kimliğinizi belirtecek herhangi bir yazı yazmayınız.

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi, anket sorularına vereceğiniz eksiksiz, gerçekçi ve samimi cevaplarınıza bağlıdır. Sorulara parantez içindeki boşluklara (X) koyarak cevap veriniz. **Örnek:(x)** Cevaplar için boş bırakılan yer yetmediğinde, kâğıdın boş olan kısımlarını kullanabilirsiniz.

Ankete katıldığınız ve yardımlarınızı esirgemediğiniz için şimdiden teşekkür ederiz.

Mustafa DOĞAN

F.Ü. Sos. Bil. Enst Yüksek Lisans Öğrencisi

1.()Cinsiyetiniz?

- 1 () Kadın
2 () Erkek

2. Yaşınız?

- 1 () 20 ve aşağısı
2 () 21–30 arası
3 () 31–40 arası
4 () 41–50 arası
5 () 51–60 arası
6 () 61 ve üstü

3. Medeni durumunuz?

- 1 () Evli
2 () Bekâr
3 () Dul
4 () Boşanmış

4. Öğrenim durumunuz?

- 1 () Okur-yazar değil
2 () Sadece okur-yazar

3 () İlkokul mezunu

4 () Ortaokul mezunu

5 () Lise ve dengi okul mezunu

6 () Üniversite (mezun veya hala öğrenci)

5. Mesleğiniz?

1 () Çiftçi

2 () İşçi

3 () Esnaf

4 () Serbest meslek

5 () Memur

6 () İşsiz

7 () Ev hanımı

8 () Emekli

9 () Diğer (belirtiniz).....

6. Ekonomik açıdan kendinîzi veya ailenizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

1 () 0-99 milyon arası

2 () 100-199 milyon arası

3 () 200-299 milyon arası

4 () 300-399 milyon arası

5 () 400-499 milyon arası

6 () 500 milyon ve yukarısı

7. Eşinizi seçerken mutlaka Alevî-Bektaşî olmasına önem verir misiniz?

- 1 () Evet
2 () Hayır

8. Hanenizde sizinle beraber kaç kişi oturmaktadır?

- 1 ()İki 2 ()Üç 3 ()Dört 4 ()Beş 5 ()Altı 6 ()Yedi 7 ()Sekiz ve üstü

9. Hangi ocağa mensupsunuz?.....

10. Musahibiniz var mı?

- 1 () Evet
2 () Hayır

11. Şu anda bir Dede, pir veya rehberiniz var mıdır?

- 1 () Evet
2 () Hayır

12. Dedeler ve Dedelik sistemi ile ilgili aşağıda öne sürülen fikirlerden hangisi veya hangilerine katılmaktasınız?

- 1 () Dedelerin Alevî Bektaşîliğin yaşatılması için zorunludur
2 () Dedelere Yol Hakkı (Hakkullah) verilmelidir.
3 () Dedelerin mutlaka soydan gelmelidir
4 () Kendinî yetiştiren herkes dede olabilir
5 () Dedeler seçimle gelmelidir
6 () Dedelik müessesesi gittikçe bozulmaktadır
7 () Dedelerin eğitimi yetersiz olduğu için, devlet tarafından eğitilmelidirler
8 () Dedelik sistemi çağımızda önemini yitirmiştir. Bu yüzden kaldırılmalıdır.

13 . Okullarda din derslerinin zorunlu olarak okutulması hususunda ne düşünüyorsunuz?

- 1 () Okutulmalı
2 () Okutulmamalı
3 () Alevî-Bektaşîlikle ilgili bilgilerin de yer alması koşuluyla okutulmalı
4 () Fikri yok

14. Aşağıda sayılan iman esaslarından hangisine veya hangilerine inanmaktasınız?

- 1 () Allah'a
2 () Meleklerle
3 () Kitaplara
4 () Peygamberlere
5 () Ahiret gününe
6 () Kadere
7 () Hepsine
8 () Hiçbirisine

15. Dindar insan denilince aklınıza ilk gelen şey nedir?.....

16. Kur'anda emredilen hükümlerin (emirlerin) ne kadarına inanıyorsunuz?

- 1 () Tamamına
- 2 () Çoğuna
- 3 () Bir kısmına
- 4 () Hiçbirisine

17. Aşağıda sayılan ibadetlerden hangilerini ne kadar sıklıkla yerine getirmenizdir?

- 1 () Günde 5 vakit namaz kılmak
- 2 () Cuma Namazı
- 3 () Bayram namazı
- 4 () Zekat vermek
- 5 () Ramazanda birkaç gün oruç tutmak
- 6 () Hacca gitmek (Kabeye)
- 7 () Hacı Bektaş veya Abdal Musa'ya gitmek
- 8 () Cem ayını
- 9 () Adak Adamak
- 10 () Görgü cemine katılmak
- 11 () Muharrem orucu
- 12 () Hıdırellez orucu
- 13 () Mevlit okutma
- 14 () Başka (belirtiniz)

18. Bulduğunuz yerde bir yılda ne sıklıkla cem ayını yapılmaktadır?

- 1 () Bir defa
- 2 () İki defa
- 3 () Üç defa
- 4 () Dört defa
- 5 () Hiç yapılmamakta

19. Şimdiye Kadar kaç defa cem ayinine katıldınız?

- 1 () Bir defa
- 2 () İki defa
- 3 () Üç defa
- 4 () Hiç
- 5 () Daha çok (Belirtiniz)

20. Kendinizi en çok hangi isimle ifade ediyorsunuz?

- 1 () Alevî
- 2 () Bektaşî
- 3 () Kızılbaş
- 4 () Alevî- Bektaşî
- 5 () Diğer

21. Sünnîlerle bir arada bulunduğunuzda Alevî olduğunuzu rahatça söyleyebiliyor musunuz?

- 1 () Evet
- 2 () Kısmen
- 3 () Hayır
- 4 () Başka (Belirtiniz)

22. Alevîlik-Bektaşîlik kelimesi sizce daha çok hangi anlama gelmektedir?

- 1 () İslâmi bir mezhep veya tarikat
- 2 () İslam'ın özü
- 3 () Bir düşünce ve yaşama biçimi
- 4 () Ezilmiş halk kitlelerinin başkaldırısı
- 5 () Ayrı bir din
- 6 () Başka

23. Dinin sizce en iyi anlamı aşağıdakilerden hangisidir?

- 1 () Allah'a kul olmak
- 2 () Nefsi terbiye etmek
- 3 () Doğruluk ve dürüstlük
- 4 () Ahlaklı olmak
- 5 () Fikrim yok
- 6 () Başka

24. Alevîlik-Bektaşîlik ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nereden öğrendiniz?

- 1 () Kendi kendime
- 2 () Dede, rehber veya yetişkinlerden
- 3 () Ailemden
- 4 () Kitaplardan
- 5 () Arkadaşlarımdan veya okullardan
- 6 () Başka

25. Düşkünlük sistemini doğru buluyor musunuz?

- 1 () Kesinlikle Evet
- 2 () Evet
- 3 () Kesinlikle Hayır
- 4 () Hayır

26. Sünnîlik kelimesi sizce daha çok hangi anlama gelmektedir?

- 1 () Kur'an ve sünnete dayalı katı bir şeriat anlayışı
- 2 () İslami bir Tarikat veya mezhep
- 3 () Bir inanç sistemi
- 4 () Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı olmak
- 5 () Alevîliğin bozulmuş şekli
- 6 () Fikrim yok
- 7 () Başka

27. Sünnilik ile ilgili bilgileri daha çok kimden ve nerden öğrendiniz?

- 1 () Kendi kendime
- 2 () Dede, rehber veya yetişkinlerden
- 3 () Ailemden
- 4 () Kitaplardan
- 5 () Arkadaşımdan veya okullardan
- 6 () Basından
- 7 () Başka

28. Köyünüzde veya çevrenizde Sünnîlerle ilgili söylenen aşağıdaki kalıp sözlerden hangisi/hangilerine katılmaktasınız? (Birden fazla işaretlenebilir)

- 1 () Yezit
- 2 () Kırpık
- 3 () Şeriatçı
- 4 () Yabancı
- 5 () Hepsine
- 6 () Hiç birisine
- 7 () Cevap yok

29. Sizce Alevîlik-Bektaşîliği Sünnîlikten ayıran en önemli fark nedir?

- 1 () Dinî anlayış ve hoşgörü
- 2 () Allah ve insan sevgisi
- 3 () Ehl-i beyt sevgisi
- 4 () Yaşam tarzı
- 5 () Laiklik, Demokrasi, ve insan hakları anlayışı
- 6 () Fikrim yok
- 7 () Cevap yok

30. Çevrenizdeki Sünnîlerle ilişkilerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

- 1 () Çok İyi
- 2 () İyi
- 3 () Orta
- 4 () Çok zayıf
- 5 () Zayıf
- 6 () Hiç yok

31. Sizce Alevî-Sünnî bütünleşmesi gerekli midir?

- 1 () Kesinlikle Evet
- 2 () Evet
- 3 () Kesinlikle Hayır
- 4 () Hayır

32. Eğer cevabınız kesinlikle evet veya evet şeklinde ise bu öncelikle nasıl sağlanabilir?

- 1 () İnançlara karşılıklı saygıyla
- 2 () İmamların aradan çekilmesiyle
- 3 () Dedelerin aradan çekilmesiyle
- 4 () İmamların ve dedelerin aradan çekilmesiyle
- 5 () Siyasilerin aradan çekilmesiyle
- 6 () Eğitim seviyesinin yükselmesiyle
- 7 () Başka.....

33. Eğer cevabınız kesinlikle hayır veya hayır ise bunun en önemli sebebi nedir?

- 1 () Farklı dinî anlayışlar benimsendiği için
- 2 () Alevîlerin kendilerine yetecekleri için
- 3 () Alevî kimliğinin kaybolmaması için
- 4 () Başka.....

34. Sizce Alevî-Bektaşîlerin siyasî partilerle ilişkileri nasıl olmalıdır?

- 1 () Kendi partilerini kurmalı
- 2 () Ülkenin kalkınmasını ön planda tutan partilere yönelmeli
- 3 () Haklarını savunacak partileri tercih etmeli
- 4 () Farklı partilere yönelmeli
- 5 () Fikrim yok

35. Alevî-Bektaşîliğin siyasallaşmasının Alevî-Bektaşîliğe zarar vereceği fikrine katılıyor musunuz?

- 1 () Evet
- 2 () Hayır
- 3 () Kısmen
- 4 () Fikrim yok

36. Her hangi bir Alevî-Bektaşî derneğine üye misiniz?

- 1 () Evet
- 2 () Hayır

37. Fertler veya aileler arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümü için öncelikle aşağıdakilerden hangisine başvurursunuz?

- 1 () Mahkeme veya resmi kurumlar
- 2 () Dedeye
- 3 () Muhtar veya köyün ileri gelenlerine

- 4 () Hiç birine
5 () Başka

38. Size göre ülkemizin en büyük sorunu nedir?

- 1 () Enflasyon ve buna bağlı fakirlik
2 () Terör
3 () Nüfus artışı
4 () Dinî hoşgörüsüzlük
5 () Demokrasinin eksik olması
6 () Başka (belirtiniz).....

39. Diyanet İşleri Bakanlığının kaldırılması hakkındaki görüşünüz nedir?

- 1 () Kaldırılmalı
2 () Kaldırılmamalı
3 () Alevîliği de temsil etmesi kaydıyla kaldırılmamalı
4 () Fikrim yok
5 () Başka

40. Alevîlik ve Bektaşîlik arasında sizce farklar var mıdır?

- 1 () Evet () bu farklar nelerdir.....
2 () Hayır her ikisi de aynı şeyi ifade eder.
3 () Fikrim yok
4 () Başka

41. Alevîlik ile İran Şia'sı arasında ne gibi farklılıklar vardır belirtiniz?

.....
.....
.....

42. Sizce laiklik kavramını en iyi tanımlayan ifade hangisidir.?

- 1 () Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması
2 () Din ve vicdan hürriyetinin teminatı
3 () Herkesin inancına saygı duymak
4 () Hiçbir dinî kabul etmemek
5 () Fikrim yok
6 () Başka

43. Çocuklarınızın eş seçiminde hangisini tercih edersiniz?

- 1 () Mutlaka anne-baba karar vermeli
2 () Anne-baba ve çocuklar beraber karar vermeli
3 () Çocuklar anne-babalarına danışmadan da evlenebilmeli
4 () Başka.....

44. Allah-Muhammed-Ali'nin bir bütün ve nur oldukları şeklindeki inanca katılıyor musunuz?

- 1 () Evet
- 2 () Hayır
- 3 () Kısmen
- 4 () Fikrim yok

45. Aşağıdakilerden hangisi kader anlayışınızı ifade eder?

- 1 () İnsanın bütün yaptıklarını belirleyen Allah'tır
- 2 () İnsan kaderini kendisi belirler
- 3 () İnsanın kaderini Allah belirler ancak insana cüzi irade verilmiştir.
- 4 () Kadere inanmıyorum
- 5 () Fikrim yok
- 6 () Başka.....

46. Ahiret gününe, yeniden dirilmeye, cennet ve cehenneme inanıyor musunuz?

- 1 () Evet
- 2 () Hayır
- 3 () Kısmen
- 4 () Fikrim yok

47. Alevîliği tanımayı amaçlayan bu tür çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- 1 () Çok olumlu
- 2 () Olumlu
- 3 () Olumsuz
- 4 () Başka.....

ANKETE KATILDIĞINIZ VE YARDIMCI OLDUĞUNUZ İÇİN TEŞEKKÜRLER

EK-2: Ek Tablolar**Ek Tablo-1: Yaş Değişkenine Göre Alevî-Bektaşî Olgusuna Yüklene Anlam**

Alevîlik - Bektaşîlik sizce ne anlama geliyor?								
Yaş		İslami mezhep veya tarikat	İslâm'ın özü	Bir düşünce ve yaşam biçimi	Ezilmiş halk kitlesinin toplumsal başkaldırısı	Ayrı bir din	Başka	Toplam
15-19 arası	S %	2 13,3	1 6,7	8 53,3	3 20,0	1 6,7		15 100,0
20-29 arası	S %	4 22,2		9 50,0	4 22,2		1 5,6	18 100,0
30-39 arası	S %	1 4,0	2 8,0	15 60,0	7 28,0			25 100,0
40-49 arası	S %		1 8,3	9 75,0	2 16,7			12 100,0
50-59 arası	S %		5 62,5	3 37,5				8 100,0
60 ve üzeri	S %	3 15,0	8 40,0	7 35,0	2 10,0			20 100,0
Toplam	S %	10 10,2	17 17,3	51 52,0	18 18,4	1 1,0	1 1,0	98 100,0

$X^2 : 46129$ Sd = 30 $P > 0,05$

Ek Tablo-2: Cinsiyet Değişkenine Göre Sünniliğe Yüklene Anlam

Sizce Sünnilikten kastedilen şey nedir?								
Cinsiyet		Kuran ve sünnete	İslami mezhep	Bir inanç sistemi	Hız. Ali ve Ehli beyte karşı	Fikrim yok	Başka	Toplam
Kadın	S %	1 2,4	28 66,7	4 9,5	6 14,3	3 7,1		42 100,0
Erkek	S %	4 7,1	38 67,9	4 7,1	5 8,9	4 7,1	1 1,0	56 100,0
Toplam	S %	5 5,1	66 67,3	8 8,2	11 11,2	7 7,1	1 1,0	98 100,0

$X^2 : 2.602$ Sd = 5 $P < 0,05$

Tablo-3: Yaş Değişkenine Göre Alevilik Ve Sünnilik Arasındaki Farklılığı Onaylama Durumu

Sizce Alevîliği Sünnilikten ayıran en önemli fark nedir?								
Yaş		Dinî anlayış ve hoşgörü bağılı	Allah ve İnsan sevgisi	Ehli beyt sevgisi	Yaşam tarzı	Laiklik demokrasi ve insan	Fikrim yok	Toplam
15-19 arası	S %	3 20,0	3 20,0	2 213,3		2 13,3	5 33,3	
20-29 arası	S %	8 44,4	1 5,6	2 11,1		2 11,1	5 27,8	
30-39 arası	S %	14 56,0	4 16,0	3 12,0		1 4,0	3 12,0	
40-49 arası	S %	9 75,0					2 16,7	1 8,3
50-59 arası	S %	8 100,0						
60 ve üzeri	S %	15 75,0			1 5,0		3 15,0	1 5,0
Toplam	S %	57 58,2	8 8,2	7 7,1	1 1,0	5 5,1	18 18,4	2 2,0

$X^2:43,630$ Sd =30 $P> 0,05$

Ek Tablo-4: Yaş Değişkenine Göre Allah'a İman

Allah'a inanıyor musunuz?				
Yaş		Evet	Hayır	Toplam
15-19 arası	S %	10 71,4	4 28,6	14 100,0
20-29 arası	S %	15 83,3	3 16,7	18 100,0
30-39 arası	S %	24 96,0	1 4,0	25 100,0
40-49 arası	S %	12 100,0		12 100,0
50-59 arası	S %	8 100,0		8 100,0
60 ve üzeri	S %	20 100,0		20 100,0
Toplam	S %	89 91,8	8 8,2	97 100,0

$X^2 : 13.520$ Sd = 6 $P> 0,05$

Ek Tablo-5: Yaş Değişkeni Açısından “Allah-Muhammed-Ali Bir Bütün ve Nurdur” İncancına Katılma Durumu

Allah-Muhammed-Ali'nin bir bütün ve nur olduğu fikrine katılıyor musunuz?						
Yaş		Evet	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	Toplam
15-19 arası	S %	13 86,7		1 6,7	1 6,7	15 100,0
20-29 arası	S %	14 77,8	1 5,6		3 16,7	18 100,0
30-39 arası	S %	23 92,0	1 4,0	1 4,0		25 100,0
40-49 arası	S %	12 100,0				12 100,0
50-59 arası	S %	6 75,0	1 12,5	1 12,5		8 100,0
60 ve üzeri	S %	20 100,0				20 100,0
Toplam	S %	88 89,8	3 3,1	2 2,0	5 5,1	98 100,0

$X^2 : 22.146$ Sd = 18 $P > 0,05$

Ek Tablo-6: Yaş Değişkenine Göre Meleklerle İman

Meleklerle inanıyor musunuz?				
Yaş		Evet	Hayır	Toplam
15-19 arası	S %	9 64,3	5 35,7	14 100,0
20-29 arası	S %	11 61,1	7 38,9	18 100,0
30-39 arası	S %	19 76,0	6 24,0	25 100,0
40-49 arası	S %	11 91,4	1 8,3	12 100,0
50-59 arası	S %	7 87,5	1 12,5	8 100,0
60 ve üzeri	S %	18 90,0	2 10,0	20 100,0
Toplam	S %	75 77,3	22 22,7	97 100,0

$X^2 : 12.655$ Sd = 6 $P > 0,05$

Ek Tablo-7: Yaş Değişkenine Göre Kutsal Kitaplara İman

Kutsal Kitaplara inanıyor musunuz?				
Yaş		Evet	Hayır	Toplam
15-19 arası	S	9	5	14
	%	64,3	35,7	100,0
20-29 arası	S	11	7	18
	%	61,1	38,9	100,0
30-39 arası	S	21	4	25
	%	84,0	16,0	100,0
40-49 arası	S	12		12
	%	100,0		100,0
50-59 arası	S	7	1	8
	%	87,5	12,5	100,0
60 ve üzeri	S	19	1	20
	%	95,0	5,0	100,0
Toplam	S	79	18	97
	%	81,4	19,6	100,0

$X^2 : 19,599$ Sd =12 $P > 0,05$

Ek Tablo-8: Yaş Değişkenine Göre Peygamberlere İman

Peygamberlere inanıyor musunuz?				
Yaş		Evet	Hayır	Toplam
15-19 arası	S	10	4	14
	%	71,4	28,6	100,0
20-29 arası	S	10	8	18
	%	55,4	44,4	100,0
30-39 arası	S	21	4	25
	%	84,0	16,0	100,0
40-49 arası	S	12		12
	%	100,0		100,0
50-59 arası	S	7	1	8
	%	87,5	12,5	100,0
60 ve üzeri	S	20		20
	%	100,0		100,0
Toplam	S	80	17	97
	%	82,5	17,5	100,0

$X^2 : 17,185$ Sd =6 $P > 0,05$

Ek Tablo-9: Yaş Değişkenine Cuma Namazı Kılma Sıklığı

		Cuma Namazı Kılıyor musunuz?		
Yaş		Evet	Hayır	Toplam
15-19 arası	S %		14 100,0	14 100,0
20-29 arası	S %	1 5,6	17 94,4	18 100,0
30-39 arası	S %		25 100,0	25 100,0
40-49 arası	S %		12 100,0	12 100,0
50-59 arası	S %		8 100,0	8 100,0
60 ve üzeri	S %	3 15,0	17 85,0	20 100,0
Toplam	S %	4 4,1	94 95,9	97 100,0

$\chi^2 : 9.348$ Sd =6 P> 0,05

Tablo-10: Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Oruç Tutma Sıklığı

		Ramazan Orucu	Muharrem Orucu	Hızır Orucu
Eğitim durumu		Evet	Evet	Evet
Okuma yazma Bilmiyor	S %	2 50	3 75	2 50
Sadece Okuryazar	S %	3 60	4 80	5 100
İlkokul	S %	17 48,6	28 80	28 80
Ortaokul	S %	9 45	16 80	13 65
Lise	S %	5 17,9	14 50	7 25
Üniversite	S %	1 16,6	2 33	1 16,7
Toplam	S %	37 37,8	67 68,4	56 57,1

Ek Tablo-11: Cinsiyet Değişkenine Göre Düşkünlük Kurumuna İlişkin Fikirlerini Belirtme

Düşkünlük Sistemini Doğru Buluyor musunuz?							
Cinsiyet		Kesinlikle Evet	Evet	Kesinlikle Hayır	Hayır	Başka	Toplam
Kadın	S	30	10	1		1	42
	%	71,4	23,8	2,4		2,4	100,0
Erkek	S	36	11	3	6		56
	%	64,2	19,8	5,3	10,7		100,0
Toplam	S	66	21	4	6	1	98
	%	67,3	21,4	4,2	6,1	1,0	100,0

$X^2: 7.587$ Sd =5 P< 0,05

Ek Tablo-12: Yaş Değişkenine Göre Ülkenin En Önemli Sorununu Tanımlama Biçimi

Sizce Ülkenin En Büyük Sorunu Nedir?									
Yaş		Enflasyon ve buna	Terör	Nüfus artışı	Diñ bozulm	Diñ hoşgörü	Demokrasi	Başka	
15-19 arası	S	3	3	2		2	5		
	%	20,0	20,0	213,3		13,3	33,3		
20-29 arası	S	8	1	2		2	5		
	%	44,4	5,6	11,1		11,1	27,8		
30-39 arası	S	14	4	3		1	3		
	%	56,0	16,0	12,0		4,0	12,0		
40-49 arası	S	9					2	1	
	%	75,0					16,7	8,3	
50-59 arası	S	8							
	%	100,0							
60 ve üzeri	S	15			1		3	1	
	%	75,0			5,0		15,0	5,0	
Toplam	S	57	8	7	1	5	18	2	
	%	58,2	8,2	7,1	1,0	5,1	18,4	2,0	

$X^2: 45.286$ Sd =36 P> 0,05

Ek Tablo-13: Yaş Değişkenine Göre Alevî-Bektaşîliğin siyasallaşmasını Değerlendirme Biçimi

Alevî-Bektaşîliğin siyasallaşmasının Alevîliğe zarar vereceği fikrine katılıyor musunuz?						
Yaş		Evet	Hayır	Kısmen	Fikrim yok	Toplam
15-19 arası	S	8	6		1	15
	%	53,3	40,0		6,7	100,0
20-29 arası	S	9	7	1	1	18
	%	50,0	38,9	5,6	5,6	100,0
30-39 arası	S	7	17		1	25
	%	28,0	68,0		4,0	100,0
40-49 arası	S	9	3			12
	%	75,0	25,0			100,0
50-59 arası	S	6	2			8
	%	75,0	25,0			100,0
60 ve üzeri	S	14	5		1	20
	%	70,0	25,0		5,0	100,0
Toplam	S	53	5	1	4	98
	%	54,1	40,8	1,0	4,1	100,0

$X^2: 20.866$ Sd =18 P> 0,05

Ek Tablo-13: Cinsiyet Değişkenine Göre Alevî-Sünni Bütünleşmesinin Gerekliliği İle İlgili Durum

Sizce Alevî-Sünni Bütünleşmesi Gerekli mi?						
Cinsiyet		Kesinlikle Evet	Evet	Kesinlikle Hayır	Hayır	Toplam
Kadın	S	26	15			41
	%	63,4	36,6			100,0
Erkek	S	31	19	2	4	56
	%	55,4	33,9	3,6	7,1	100,0
Toplam	S	57	34	2	4	97
	%	58,8	35,1	2,1	4,1	100,0

$X^2:4.702$ Sd =3 P< 0,05

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa DOĞAN, 1977 yılında Sivas ili Suşehri ilçesinde doğdu. İlkokulu Malatya Hidayet ilköğretim okulunda tamamladı. Orta ve liseyi Malatya Fatih lisesinde tamamladı. 1995 yılında kayıt yaptırdığı Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesini 2000 yılında başarı ile tamamladı. Halen, Malatya ili Battalgazi İlçesi Hatunsuyu İ.Ö.O Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktadır